Poštarina plaćena u gotovu

OBITELJ
Br. 24a — 30. VI. 1940.

J. C. HRONSKÝ

ADELINA

J. C. HRONSKI:

ANĐELINA

J. C. HRONSKÝ

ANĐELINA

I DRUGE PRIPOVIJESTI

ZAGREB 1940

JERONIMSKA KNJIGA PET STOTINA OSAMDESET I DEVETA

TISKARA NARODNE PROSVJETE U ZAGREBU

A N Đ E L I N A

Još od večera sjedjeli su za teškim stolom: stari Antonio, čudni rezbar, i blijedi njegov pomoćnik Josip sa blagoslovljenim rukama. Antonio je žmirkao već onda, kad su sjedali na hrastove klupe, a sada se smiješio, tako da su se zlatne kaplje vina sve češće otiskivale niz posrebrenu dugu bradu. Mjedeni pokal svaki put je glasnije zveknuo, kaljuže na stolu bilo je sve više i Antonio je imao desni rukav sav mokar.

Ali nije mario za rukav.

Vino je pristajalo ovamo u radionicu, jer je bilo kao rastopljeno zlato, kojim su ukrašeni rubovi odijela svetica, i kad su mjedeni vrčevi zazvonili, odjeknula je skladna, ugodna zveka u svim gotovim i nedovršenim kipovima, oruđu i posudama, koje su bile razmještene po zemlji i policama, kao da se nevidljiva ruka dotakla predmeta, da se nasmiju.

Ali na to se nije obazreo nijedan od njih.

Stijenj svjetiljke neprestano je pucketao, Antonio je neprestano nešto govorio i katkada nalijevao, pa i kad su vrčevi bili puni.

Sad se opet nasmijao, nalegao na sto, izvalio oči kao vrag i u čas pomeo sa stola oba vrča s vinom.

Dremovni pomoćnik Antonijev podigne u čudu oteščale vjeđe i pogleda na svoga meštra. Dosad se nije ničemu čudio, već su gotovo nedjelju dana znali sjesti ovako za stol, sjedjeli su dugo do noći, i meštar se Antonio odmah prvi večer opravdao, zašto nalijeva toliko vina. Govorio je, da uvijek osjeti, kad ima doći na njega kakva bolest, jer ga je mati treći dan od rođenja bila umila rosom, ali svaka zla bolja dade se otjerati vinom.

„Ali ne kakvim god vinom!" poučavao je tada rezbar i svjetski potukač Antonio. »Ovo je

vino od Božjega stola. Pravo od oca Lucijana. Šta tako gledaš? Morao sam krasti. Lucijan je svećenik, ali jalan čovjek, sam ne bi mi bio dao ni kapi, da sam ga na koljenima molio. Morao sam krasti. Nego što misliš, da se brava Lucijanova sama pokvarila?«

Sav se previo natrag kod toga smijeha, samo što mu suze nijesu zalile oči. Visoko je digao otvorena usta, puna gruboga, razdražljivog smijeha.

»Onu bravu darovao sam mu, kad je naručivao svijećnjake za crkvu, i sam sam je načinio, a što Antonio načini, to se ne kvari. Što tako gledaš? Tako ti je ružno lice sada, da bih ti trebao pljunuti u oči. Misliš li, da je tvoj meštar Antonio običan tat? Ti prokletniče! — Već prije odnio sam ocu Lucijanu dvije bačvice onoga najboljega i zabranio sam mu da to oglasi poslije mise!«

I pomoćnik Josip blagoslovljenih ruku nije se čudio više ničemu. Oca Lucijana vino bilo je dobro, pa je pio, koji put je pogladio duge ruse vlasi, malo je slušao besjede meštrove i gledao ga malo prezirno. I nije se čudio ništa.

Vesele modre oči možda su se i sad samo zato zagledale u Antonija, jer su vrčevi jako zaštropotali na kamenom podu, a nekolike kapi vina štrcnule su mu u lice.

»Tako je! Nemoj piti!« progovori Antonio. »Ne ću piti ovakvoga vina! Meštar Antonio nije zvolenjski kastelan, znaj, ali iz kositrenog vrča piti ne mora!«

Josip nije razumio odmah, zašto meštar spominje kastelana, koji je baš taj dan bio u radionici, ali Antonio premetne nogu preko klupe, ustane, pođe nekoliko koraka i s jedne police skine srebrne pehare. Postavi ih na sto.

Pogledao je malo u kut, gdje se sušilo i mirisalo drvo; onda se malo nacjeri, ali odmah se opet promijeni, sjede k stolu, i nastavi:

»Ali i to ću ti reći, da zvolenjski kastelan još nije Antonio,« žmirkao je, širok osmijeh preleti

mu cijelim licem, crveni, posrebrenom bradom obrubljeni obrazi naduli su mu se upravo kao relijef Fauna na peharu. Samosvijesno je digao polugola prsa i onda se pomakao na klupi, tako da mu svijetlo ne udara u oči. I doda za čas:

»Zapravo, o tebi sam htio govoriti. O tvojim rukama. Blagoslovljene su, to sam ja rekao prvi i...«

Nije dovršio. Usta mu se iskrive, oči su bacale čudne sumnje na kalfu, polagano je digao ruku, raščešljao bradu, otro usta.

»Bog te pokarao!« htjede reći, kad se teška vrata pootvore i u taj čas lijepa Anđelina pomoli u radionicu lice.

I s ružičastim snom na crnomanjastoj puti bila je Anđelina sada još ljepša nego inače.

Kalfine umorne vjeđe brzo trenuše, svijetle oči pripile su se na odškrinuta vrata, ali meštar Antonio posta ljubičaste boje, namršti čelo, nervozno trgne lijevim ramenom, usnice u licu ukoče mu se, i sav je bio kao utjelovljena pakost.

Surovo je opsovao po talijanski i kao da je stisnuo zube.

Anđelini za časak sasvim se razliše od iznenađenja velike čudesne oči, ali odmah se domislila, iščeznula i pritvorila vrata.

Antonio kao da je zaboravio, da nije sam.

Polagano je pregrizao proste riječi i bacao ih preda se na vlažni sto.

»Trebao sam udariti nogom!... Tući treba! To je istina! Treba tući, i onda će se ukrotiti! Onda...«

I odjednom presiječe Antonio kalfu svojim oštrim pogledom, u kojemu je plamtjela ona rugoba, koju je bio vidio u mekom Josipu, tresne šakom po stolu i vikne:

»Idi spavati! Idi spavati!«

I tresao se i psovao kao opsjednut od vraga, dok nije Josip otišao iz oficine.

Pa i kad već nije bilo onoga drugoga, još je pružio kažiprst u uzduh žestoko i srdito i siputao kroz stisnute zube:

»Idi!... Prokleta i ona!... I da spava kao u ulju, sad bi se probudila i pomislila bi: Josip ide uza stube...«

II.

Onda se najednom sroza meštar Antonio. Stajao je doduše još časak raskoračivši se, ali nikakve snage u njemu nije bilo.

Polagano i meko raščešlja dlanom bradu. Nesigurno ode u kut, gdje se sušilo drvo, neke komade odmakne odmah sprijeda, ali onda mahne rukom i opet sjedne kod svjetiljke. Zagledao se nekamo povrh nje u žutkastu polutamu i polako se sav zgrbio i slomio.

Zgurio se kao čovjek, koji vrlo trpi.

Sad je svaku večer ponavljao sav svoj život i svaki put je jednako počinjao.

I sad se vratio natrag za trideset godina, kad je bio još momče i kad je sa grada Zvolenja umakao s poljskim trgovcima. Trgovci su ga istukli, jer im se zavukao na kola, ali imali su mnogo koliju i konjâ, nijesu ga do zbilja otjerali, dali su mu i jesti.

I tako je mislio Antonio, da se tada rodio, kad je umakao i kad su ga trgovci tukli, od čega je bilo tek trideset godina, i da je trideset godina kratak život, dapače još mlad život.

I da se u Rimu ulicama lijevalo tada zlato i vino, a u crkvama bio je sam pravi Bog, ogroman i čudesan u sjaju od zlata i mramora.

I da mu je niša, koju je prvu izrezao na lipovoj dasci, puna natekla suza i blistala krasno, kao da je obasuta praškom od dijamanta.

I da je u Mlecima na malom trgu svetoga Jurja susreo žalosnu i postradalu Anđelinu s crnim očima. Uvelu Anđelinu i umornu i dobru, jer nije ispitivala mnogo, kad je sio kraj nje i kad je otišla s njim u Ženevu.

I da dalje nije mogla i zadala mu mnogo briga, kad ju je morao sahraniti. Htio je uklesati nešto u kamen, i kamen je već imao, ali nikad ga nije takao dlanom, niti joj je postavio spomenik. I sasvim se začudio, kad je prvi put pogledao curicu, koja je poslije materine smrti zgurena sjedjela uz ognjište i puhala pod kotlić.

Bila je slabačka, crna i zamazana i imala je tada samo oči. Te oči imala je od matere. O ocu znao je Antonio samo, da su ga zaklali mletački veslači.

Iznenadio se, što je ona ovdje i da je takva.

Sasvim se zaboravio: dim nad ognjištem razvukao se po svoj sobi kao zmija, dražio je kapke i oglupljivao, zato se zaboravio i pitao je:

»A kako se zoveš, to reci!«

Curica se počela tresti, razrogačila u nj oči, otvorila usta, prestrašene ruke sakrila je u krilo, kao njena mati, a riječi su se plašile, kad ih je izgovarala:

»Ma, oče! Ma oče!«

Zastidio se i viknuo na djevojčicu:

»Pa ti ne znaš, što te pitam, Anđelina! Ne znaš, Anđelina, ti si još vrlo glupa.«

Ali Anđelina nije se protivila, priznala je, da je glupa, jer mati joj je nekoć često spominjala, da joj Antonio to može reći, i vrlo je živo prionula tući proso, da pripravi ocu i meštru onu slatku kašu, koju je volio.

Tada se nije mogao brinuti bolje za crnu Anđelinu, ni za kamen, omrzla mu je i meštrija, drugovi su mu govorili, da se razlijenio, jer hoda samo po trgovima.

I osluškivao je, da li i ovamo dolaze poljski trgovci, pa je tihu Anđelinu ne jednom i istukao, jer poljskih trgovaca nigdje nije našao. Činilo mu se, da ovamo nikad ne dolaze.

Dapače jednom je glupu Anđelinu molio, da mu oprosti, kad se razbolio i kad mu je metala vinske obloge. Pogladio joj je lice i rekao:

»Anđelina, ne ćemo ovdje ostati! Idemo natrag u Mletke, ondje je ljepše i bolje. Na trgove dolaze svakakvi ljudi. I Poljaci... Samo mi još metni obloge i daj mi raspelo u ruke, da mogu moliti. I ti se moli i pogledaj u lonac, da li imam ondje mnogo zlatnoga praha. U Mlecima ću zabadava pozlaćivati, ako ozdravim.«

Mala, tanka curica potražila je glineni lonac sa zlatnim praškom, ozbiljno ga je vagnula u rukama, i glina joj se činila zlato, i potvrdila je, da praška ima dosta. Kad je išla po vodu, svratila se i u najbližu crkvu i ovako je po prilici molila:

»Bože dragi, ozdravi meštra Antonija, koji ti služi u crkvama, moga oca, koji je dobar i mudar i najbolji i vrijedan, jer se smije dotaknuti i Svete Marije u crkvi, i mene ne tjeraj, i već mi je prisegom obećao, da će me odvesti u takav kraj, koji je najljepši: gdje su i ljudi drukčiji i jači i zimi bijele planine silaze u doline do samih gradova. Samo ga ozdravi, i ja ću ti se moliti, koliko samo hoćeš.«

I prikazala je na oltar onu izlizanu srebrnu škudu, koju joj je dala bila mati, kad je umirala, premda su ovdje nerado primali takav novac.

I mislila je, da je zlo molila, jer kad se vratila, tako joj se činilo, da je otac Antonio govorio tako čudno.

Tvrdio je, da mu je samo trideset i pet godina, ali će pustiti dužu bradu, jer tako ima biti u onom čudesnom kraju i da ondje i zvijezde hodaju drukčije i po tamošnjim zvijezdama bit će starac, jer mu već dolazi čast.

Tako je čudne stvari govorio.

Uhvatio ju je za ruku, oči mu planuše u vrućici, trzali su mu se udovi i zapovijedao joj je, da nauči čudnu riječ Vendelin.

Kad mu ju je ponovila, nasmiješio se, umirio i bio je strpljiv i dobar.

Ali sad uz žižak Antonio je prezirao onaj čas i sebe.

»Kakva sam kukavica! Na grad Zvolenj nijesam se usudio... Već je i nov kastelan i ljudi umiru... Možda ratara nijesam ni ubio onda, možda... Žene su glupe, a moja mati... Kakva sam strašljivica! Ali ovdje mi je dobro, kremničke novce svuda su primali rado, ondje imaju dobro zlato, plaćaju... Štuju me kao starca.«

Ovdje mu se presjekoše misli.

Nekako mu se unutrašnjost uzburkala, kao onda, kad je opazio, da mu je rano počela sijedjeti brada. Vjerovao je, da ga kaštiguje Bog, jer je zavodio ljude u bludnju i kazivao se stariji za deset godina.

I brada mu je iznenada posijedjela baš onda, kad je jednom posvijetio svijećom drugu postelju i opazio, da ondje mjesto mršave vjerne curice počiva ružičasta djevica Anđelina, a prsa joj se pravilno dižu i na njima cvatu dvije čudesne nade.

Rezbar Antonio zadrhtao je kao u groznici, kad mu je sad došao na pamet onaj čas, kojega se dobro opominjao, čas očaja, kad je sasvim sišao s uma i počeo prestrašenoj Anđelini govoriti, da ga ne bi smjela zvati ocem.

Samo se čudio, zašto je Anđelina tada otupjela i ništa nije razumjela, riječi nije pojimala i nije zapamtila, premda on i sad čuje svoj topli glas, kako je ponavljao:

»Anđelina... Anđelina... znaj, Anđelina, da ja varam sve ljude, jer starijemu daju čast i poštenje, ali varao sam i sebe. Znaš, kako je bilo, dok nijesam prestao podrezivati bradu, a i to valjada znaš, da sam sebi primetnuo više od petnaest godina... a sve nije istina. Nevolja je svakojaka.. i ljudi — tako i ti, Anđelina — misle, da sam starac.«

Krv mu je udarila u lice, kad mu je to sijevnulo mozgom.

U taj čas osjetio bi svaki put mnogo zlobe, stida i straha, što je lakoumno podlijegao kukavičluku, koji mu nije dopuštao ići do samoga Hrona.

»Prokleta bila!« dodao je glasno na svoje misli i sada je takva srdžba bila u njemu, kao onda, kad je jedamput Anđelina bila u radionici.

Najviše se zagledala u pomoćnikovu krstionicu, koju je bio dan prije dovršio, i rekla je s čarobnim osmijehom:

»Oče, Josip je dobro učio, ima blagoslovljene ruke, možda će biti i bolji meštar nego ti sam.«

Gle, kako ju je dugo ostavio, da se raduje! Nije se mogao odmah izderati na nju, jer su ga te riječi ljuto pogodile.

O nijesu to bile samo Josipove ruke.

Znao je, kakve su, nije mu uvijek ni zavidio, samo što je dotada jedino onda gledao na Josipov rad, kad ga nije bilo u radionici. Zabavio se samo Anđelinom, i misao, koja mu je tada sijevnula u glavi, bila je o njoj i tako je bila bolna, da je na čas odletio od njega sav oprez, podlost i himbenost, koju je bio naučio na rimskim piazzama i na mletačkim kanalima, i otresao se na nju:

»Anđelina, ti si glupa! Zar ja ne znam sve bolje nego ti? Zar ja ne znam, da je Josip i sada već bolji rezbar od Antonija?! Anđelina, ti si budala, i ovamo ne dolazi!«

Ali ipak je bilo istina, što je mislio.

Drugi dan opazio je, kako je Anđelina sjedeći na dvorištu malo porumenjela, kad je Josip izašao. Nešto joj je zaigralo oko usta, nešto onako kao pjesma bez glasa, kao pjesma duboka, koja struji u proljeće ispod latica cvijeća jaka mirisa.

Josip blagoslovljenih ruku nije imao ondje posla, ali došao je do kamenoga stupa, koji je bio njoj najbliže, oslonio se o nj i odozgo je gledao Anđelinu i nakon posljednje riječi nije pritvorio sasvim usta, kao da udiše onu pjesmu, koja grli u proljeće latice, da zamirišu oštro i s'atko.

Dapače za čas govorila je Anđelina o tom, kako čudnovato šumi more oko Mletaka, i pomoćnik Josip mnogo je slušao.

Od toga je istom časa počela rasti slutnja meštra Antonija, i opet je počeo nositi tanki i uski nož kao u ono vrijeme na trgovima svetog Rima.

Sada je polagano, jasno, razgovijetno rekao sebi u začađenu tišinu:

»Ako bi htjeli pobjeći, ja ću ih ubiti!«

U tim riječima bilo je i nekog prijegora: prijegora ljubavi, ali ne Anđeline.

No jer su mu pleća klonula već prije, da ih je teško bilo dizati, posegne za pas, izvadi gipki oštri ocijel, baci ga na stol u proliveno vino i zahripi:

»Zar ja? — Kad sam strašivica.«

III.

Drugo veče pili su opet, no samo meštar Antonio rezbar imao je veseo čas, a blijedi njegov djetić pažljivo je razmrsivao očima njegovo duševno raspoloženje. Bio je nekako nemiran, nestrpljiv.

Osluhnuo je, kad je tukla varoška ura.

A meštra svoga nije slušao, premda je zanimljive stvari pripovijedao.

»Mlečani su podli i osvetljivi. Osvećuju se bez milosti. Hoćeš li zapamtiti?«

Josip kimne glavom.

Ali opazio je, kako Antonio opominjući diže pogled i prst.

»Ne praštaju nikada! Nose ocijel za pojasom i lako ga se mašaju. Što treba mnogo misliti, reci?«

Sasvim se privukao k Josipu, uzdrhtali dah mogao ga je i probuditi. Ali meki Josip bio je danas nekako mrtav i nije opazio, da se uzduh oko njih osim paleža žižka puni još i čudnim prigušenim slutnjama užasa.

»Reci, zar Mlečani nijesu mudri? Ako tko ima takmaca, makar samo u zanatu, nema milosti. Sigurna je stvar, da ne mogu dvojica biti ondje, gdje ima biti samo jedan. Ja... e, pa ja sam vidio ne jednom, kako utone nož u meso. Istina, pa ja

sam Mlečanin. Nauči, zakon je nesavršen, i kad ne kazni zakon, Mlečanin kažnjava sam. I ni okom ne trene.«

I Antonio se nasmija i nastavi:

»Tko ima takmaca, samo ga pogleda, ali ne će u nj zadrijeti ni riječju. Takav je običaj. Ogleda ga, mirno i prijateljski metnut će mu ruku na rame, dok ne dođe čas. Ali kada dođe čas, moj prijatelj odluči se brzo i nikad se ne vrati s pola puta. Čuješ li, Josipe?!«

Ali nije čekao odgovora.

Svakakav smijeh mijenjao mu se u sivkastoj bradi, zjenice su mu se svrnule često do samih kutova očnih i ispod trepavica gledao je na djetića.

»Iz zajedničkoga pehara kod nas nitko ne pije i kod rezbara osveta pada gdjekad i u vino. Što? Laka stvar, samo se u pehar naspe malo praška od stakla. Takmaca kod nas gotovo i nema. Sicilijanci prodaju otrov javno, možeš ga kupiti gdje bilo i natreš malo nož, pa i ne treba zaroniti duboko. Razumiješ li?«

Meki je Josip razumio.

»Ja sam donio takvoga otrova. Svaki je put opasan, pa neka se nađe. Nitko ne zna, kad će imati takmaca. Ha — ha... A ti? Reci, kad bi se trebao braniti, bi li znao?«

Josip slegne plećima, da je to izazivalo, i Antonio brzo digne vino. Dugo je pio.

Ali onda je stao šakom tući po stolu i žestoko je navalio:

»Reci, kako bi se branio?«

Josip opet slegne ramenom, ali kao da se predomislio, oba lakta teško položi na sto, otisne ispred sebe oba vrča, onda opet obadva postavi na pređašnje mjesto, na uho svojega vrča pritisne prsa, i kad se odmakao, uho se dolje otpojilo i iskrivilo.

Antonio to opazi, zatrepta očima i nije zapamtio, što su govorila Josipova usta.

Počeo se srditi osobito na sebe, često je potezao za vrčem, krko i surovo govorio i smijao se.

Onda su mu se žute velike mrlje počele motati pred očima, lijepile su se na zidove, vješale su se na druga, padale su na police, postajale gušće, a rijedile su se i njegove riječi, dok se nije sasvim nakanio, digao u laktu zgrčenu ruku visoko nad glavu i nagnuo se cijelim tijelom nad stol.

»Znaš li, da sam Anđelinu prokleo?!... Prokleo sam je, kad je rekla, da imaš blagoslovljene ruke! Anđelina je rekla to prva. Prokleta bila, i pokarao je živi Bog, kao što će i tebe izbičevati, jer si podlac, nezahvalnik i tat!«

U zlobi daleko mu je prsnula slina, koja je odletjela čak do plamena od žiška i cvrknula.

Ali nije više bio siguran, da li Josip blagoslovljenih ruku sjedi za stolom ili ga nema.

Nije ni znao, kad se žižak ugasio, niti se sjećao toga, jer su ga boljeli svi udovi, kad se prije samoga podneva drugi dan probudio na tvrdoj klupi. I onda, kad je prošao cijelom kućom, protisne ga nov teret, jer od Anđeline nije našao ni srebrnoga križića, koji je imala od matere, i odmah mu je došlo u svijest, da ne će više imati ni takvoga pomoćnika, kakav je bio Josip.

IV.

Adam Milosrdni, prvi meštar u krznarskom cehu u Kremnici, promišljao je već nekoliko godina i uvjerio se, da je velik grješnik. I prebrojio je zlatne novce i otišao k rezbaru i ondje se ispovjedio iskrenije nego kod popa. Kod popa je samo ono priznavao, kad je i što je zgriješio, a kod meštra Antonija i ono, kakva mu se čini vlastita krivica u grijehu.

Od Antonija izlazio je mirniji nego od duhovnika. Pomirio se doista sam sa sobom, jer je naručio pozlaćenu svetu Agatu. Kad su se rastajali,

Antonio mu je prijateljski i srdačno potresao rukom, i dugo su se susretali kao najbolji prijatelji.

Ali poslije bijega Josipa i Anđeline zagleda se jednom Antonio na Adama i namah mu je sijevnulo umom, da je svemu kriv on.

»Svetu Agatu dao sam rezati Josipu, i...«

Obrve Antonijeve pocrnjele su. To veče donio je vina prvi put nakon njihova bijega. Pripravio je žižak, da dugo gori, nalegao se na stol i dugo je pio.

Ali srkao je polagano i oprezno, dok nije osjetio u sebi dobrotu i mekoću mladoga kruha. Onda je ustao, otišao u kut, gdje se sušilo drvo, pažljivo je odlagao daske i trupce, dok se nije dala izvaditi Sveta Agata, kip, krasna žena, urezana u drvo, ali još bez boje, kao zapuštena.

Meštru Antoniju činilo se, da je drvo u kutu postalo teže, nego bi trebalo biti. I malo rumeni utjeralo mu je breme u lice, kad je kip postavio na stol.

I opet je sjedio meštar Antonio za stolom, kao da je još od večera imao druga, kao da se razgovaraju: kao da mu je već od večera pripovijedao sam, a Josip blagoslovljenih ruku kao da mu je gledao u usta i slušao.

»Lud si ti, Josipe!... I strašivac si, veći nego ja. Što si se trebao bojati? Ljubio sam te kao brata, dapače tebe jedinoga, i nikad ti ne bih bio učinio što nažao, jer si imao oči kao dobričina i ruke čudnovate. Nijesam ti zavidio... Znaš li, da sam koji put znao navlaš miješati ulje čitave ure, samo da mogu potajno uživati i gledati tvoje ruke? A kad si počeo rezati Agatu... Josipe, znaj, da mi to ni obnoć nije dalo mira. Divio sam ti se, jednoć sam i ustao, uzeo svijeću, sišao po stubama i gledao drvo... Divno si ronio nož u drvo! Ni u Italiji nema takih ruku, ali... Znao sam, da će te Anđelina pogubiti... Anđelina je zla krv. Tebi sam oprostio i plakao sam za tobom. Ti nijesi znao o bijelim zrncima u vinu, to te je poučila Anđelina, i samo nju sam prokleo, kad sam pogledao u pehar poslije onoga dugog sna. Ali pazi se! Anđelina će pogubiti i tebe! Zar ti nijesam govorio dobro i pravo: Josipe, ne kušaj Nebo. Kušanje je velik grijeh. Ako ti dolazi napast, radije sklopi ruke, pomoli se naprijed, i neka ti onda pobožnost ide pod dlijeto, jer Sveta Agata je sveta i ne može imati onaka usta kao Anđelina, ni oči... Da, i ne gledaj u nedjelju Anđelinu, kad se u crkvi Bogu moli, jer ona nema prave pobožnosti na licu. Josipe, ti si to sve dobro znao. Znao si, ali nijesi slušao dobroga glasa. Sakrivao si drvo i najvolio si rezati, kad si bio sam. Kako su ti sjale oči! Misliš li, da te nijesam tako spetio? Adam Milosrdni doći će ovamo, ali nemoj misliti, da ću mu kip pokazati. Nikad mu ga ne dam: boje na ovo drvo ne ću metnuti. Lud si, Josipe. A ja sam bijedan. Mene nikad nijesu poslušale ruke ni oči, od toga sam pobolijevao i bio sam zdrav samo, kad sam gledao blagoslovljeni zanat. Znam, da je to moj najveći grijeh, ali što? Ovo drvo trebao sam odmah iscijepati, kad sam vidio, kako si teško zabludio, ali... kad je u tom bio i blagoslov. Eh, Josipe, blagoslov i grijeh tako su tijesno blizu!«

I kad je to izgovorio, odvažno je pogledao na Anđelinu, koja je utesana bila u Svetu Agatu, gladio ju je zamišljenim pogledom i od toga časa bio je dobar i bogobojazan, kao da neprestano moli za Josipa, djetića i umjetnika, i za sve grješne kipare, koji nijesu samo obični meštri nego u meštriji imaju život. Tiho je pijuckao pod veče sam, pripovijedao sebi velike i male stvari. I kad se Josip vratio u radionicu, nije iz Antonija kliknula ni radost. Svladao se i tiho ga posadio na prostu klupu i vina mu nalio oprezno, kao da je plavokosi pomoćnik sad bolestan.

Nikad ga nije pitao, gdje je ostavio Anđelinu, čudnu ljepotu, Mlečanku varave krvi, koja je krotka samo do vremena, ali kad jednom plane, opasna je i zla.

I samo je kradom brisao iz sijede brade pokoju suzu, koja bi mu se u nju odronila niz obraze, kad je opazio, da Josip desne ruke ne može dići više od pleća, jer mu je bila hroma.

V.

Kad se Josip, kipar, umjetnik, izliječio od gorčina, sporazumio se s meštrom Antonijem: priuštili su joj mjesto u crkvi.

Pozlatili su Adamov kip i postavili ga uz jedan od najvećih stupova, da se Adam pomiri s nebom i da lako proživi do kraja zemaljske godine.

I kad su na veče sjedjeli skupa bliski kao rođena braća, jednom je Antonio priznao:

»Bio sam na gradu u Zvolenju, ali moj ratar živi, zdrav je, ništa mu onda nijesam učinio, i kastelan me je primio pošteno. Rado će nas primiti, ako htjednemo kada ići onamo...«

Kad su postavili nov oltar svetoga Mihaela u crkvi, priznao je Antonio drugi put:

»Relijef sotone na oltaru je tvoj najdragocjeniji rad. Mlečani su svi sotone. Tvoj sotona je tvoj Mlečanin.«

I tiho doda:

»Reci, je li ti barem živ umakao iz ruku, kad te je ranio samo po mišici?«

»Ne znam, kako je umakao... nijesam doznao,« reče tada Josip.

Antonio je mirno kimnuo glavom i šutio, a treći put je priznao istom onda, kad je gorjela kremnička crkva:

»Mi smo grješni, i zato je ovo Bog dopustio. Stavili smo u crkvu grijeh, i Bog je poslao plamenove.«

I razumjeli su jedan drugoga i plakali su mučeći, i nitko od prestrašenoga svijeta nije znao, da pod užarenim glavnjama pogiba i Božji blagoslov, koji Bog uvijek dariva svijetu.

STAN U DVORIŠTU

Jest, najprvi stan je najljepši. Svuda si pomalo: na nebu, na zemlji i na svakom mjestu. Malo na zvjezdici, malo na oblaku, malo u rosi, u čežnji, u smiješku, u ilovači, u ljiljanu — i kod Gordijanovih u stražnjem dvorištu, gdje je soba i kuhinja isto, i ne smije se ništa više gojiti nego jedno prase, koje odviše ne dreči, dvije kokoši, koje ne grebu ispod plota, a mačeta nijednoga, jer ih u prednjem dvorištu imaju već dosta.

U najprvom stanu živi se izvrsno.

Svuda je jednako lijepo: na zvjezdici mir, u rosi komad neba i komad zemlje, u smiješku proljeće i čežnje, u ilovači život, a u zadnjem dvorištu kod Gordijanovih uvijek po devet duša, svagda jedno prase, gdjekada i koka, pitoma, malahna, koja ne podgrebava plot. Ali ljudi su nezahvalni, ne cijene ni najizvrsnijega stana, dapače nijesu ni svijesni dosta, da stanuju tako sjajno.

I ja sam čovjek kao drugi — upravo tako napuhan kao drugi milijuni, upravo tako nezadovoljan kao mnogi drugi, koji su otišli iz prvoga stana, — i nikad nijesam bio protiv općega reda i adeta.

Jednom uzme u stražnjem dvorištu kod Gordijanovih moj otac prestrašen sve šestero djece, odvede ih u prednje dvorište i zamoli Gordijanove, da ih pripaze, dok bude ovako ili onako.

»Dakle već će biti?« pitala je široka Gordijanka i brisala je ruke od octa, jer je baš tada kiselila krastavce.

Otac je bez sumnje kimnuo glavom, jer je govorio samo, kad je morao.

»Samo da prođe dobro, ha? To će biti već sedmo. Hm, dosta, ali kad je zdravlja, sve će biti dobro, a vi u zdravlju imate sreću, ne možete se tužiti.«

Otac je jamačno pogledao u stranu, jer je tako radio uvijek, kad je morao računati, da nas ima sedmero djece. Pogledao je u stranu, malo se nasmiješio, nešto je i pomislio i požurio se unutra.

Ali i tako je došao kasno.

Kad je ušao, već sam ja zažmirkao na njega. Nije mu bilo druge, nego reći, što je rekao: »E, pa Bog nas živio!« I da me u duhu blagoslovi i pozdravi me dobrodošlicom u prvom stanu čovječjem.

I hranio me je zatim Bog, kako nas je hranio sve. Veselo smo se razmetali u zadnjem dvorištu. Ljudi su mislili, da nam ovdje - ondje koješta fali, ali mi smo živjeli radosno i pametno. Kod nas ništa nije propadalo. Junački smo izdrli i najskromnije krpe: kad ih nije tegnuo izdrti stariji, doderao ih je mlađi, ali u štetu ništa nije otišlo. Korice kruha u nas se nijesu sušile, radovali smo se svakoj sitnici, a smijati smo se znali čudesno. Doista je otac veoma često morao posegnuti nekamo pod svoj prsluk i otpasati remen:

»Zar opet hoćete srušiti peć, ha? I ja ću se radi vas dati istjerati iz kuće, ha? I hoće li jedamput biti mir ili ne će, ha? I samo neka mi još pisne koji, odmah ću ga izlemati na mrtvo ime!«

E, Bože moj, remen je bio remen, i nijednomu se nije htjelo ići sa svijeta samo onako bud za što. Umukli smo, gušili smo se: Pavlu, Đuri naduli se obrazi, oči samo što ne skoče od pritajena veselja, i svi smo gledali jednim okom na očev remen. Ali mani ti i prijetnje i smrt, nije se moglo izdržati do beskrajnosti. Aha, mali Janko imao je rasparane hlače na nepristojnom mjestu, i kad se sagnuo, bilo je baš smiješno. Istina, hlače je imao rasparane od jutros, ali Bog zna zašto, preko dana stvar nije bila tako za smijeh kao večeras, kad je hodao po klupi i kad je lopov Petar uvijek tako udesio stvar, da se Janko morao što više sagibati.

A najgore, što je Stipo uvijek bio velik slabić: nikad nije znao dobro zatomiti, što je u njemu kuhalo, pa se i sada u toj veseloj tišini on prvi oglasio. I to je, istina, samo prsnulo iz njega: bb - bu!... Ali mi drugi odmah smo se stali hihotati, samo što nijesu pukli stari zidovi i srušila se stara peć.

Otac skoči, otpaše remen, mati već vješta brzo prigrli, sakri jedno troje manjih, ali što je ostalo na mejdanu, a bilo je toga dosta, to je otac sve po redu mazao.

Eto takav stan, takav raj ne da se rastjerati samo očinskim hlačnjakom. Neugodno je bilo jedino, što nas je bilo mnogo, pa je trebalo čekati, dok dođe red na svakoga. A poslije?

A onda se i poplašeni Janko ojunačio pod materinom pregačom i za čas opet se počeo verati na klupu i pri tom naporu sagibao se bolje nego prije.

I ne bi se bilo dalo naše veselje koji put ni kijačom zatući. Ja sam se rastužio samo, kad je Gordijanka ušla u naše dvorište i stala jadikovati svojim plačljivim glasom:

»Ah, što vam zavidim! Vi imate sreću u zdravlju, znali biste da živite, da vas je manje. Naša Verica danas opet kašlje, morala sam je ostaviti u postelji. Slaba je, uvijek je slaba, a kako i ne će? Dok joj ne prikričim, ne bi se takla jela ni za svijet! Ne će, pa ne će jesti! To je već da očajaš.«

Mati naša sigurno je htjela reći, da je to kod nas u stražnjem dvorištu sasvim drukčije, sve plane kao na vatri, jer je uvijek tako govorila, ali sad se promislila i samo je sućutno rekla:

»Doista je križ s djecom!«

Ali ja sam se doista rastužio, jer sam Vericu volio. Verica je bila najveći udivljenik našega ogromnog bogatstva i duboko mi se upisala u srce. Kod nas su se razasjale njene mliječne oči, zarumenili su se blijedi obrazi, jer je kod nas slobodno bilo pogladiti i odojka, nositi na rukama dva zeca, smjeli smo ogledati, je li jaje vruće, kad ga kokoš snese, mogli smo po klupama skakati, drva nositi, jakariti se i — srušiti peć.

Jer kod nas je bio dobar stan.

Verica je znala i jesti kod nas. Eno, na Uskrs mati je metnula zdjelu s kuhanom šunkom na stol i nije više smogla prostrti sto. Mi smo se sjatili, i Verica se pritisla k stolu, i otac nije imao više duše, da nam kvari radost: izvadio je nož iz džepa i stao nam dijeliti. I mater je nadijelio i Anicu i Janka i Vericu. A Verica, koja se ne bi takla jela ni za svijet, jela je kod nas, da je milina. Gledali smo na nju svi, kako jede, tako smo joj od srca priuštili svaki komadić, koji joj je otac odrezao, i smiješili se, što joj naša šunka tako prija, što je naša šunka bolja nego kod Gordijanovih.

Šta? Mi smo jasno spoznavali, da je naša šunka najbolja šunka na svijetu.

Ni to nas nije smelo, kad je mati za čas upozorila oca:

»Ti samo dijeliš, a ne misliš na se. Još nijesi ni u usta metnuo, a na zdjeli je samo kost!«

»Zbilja, tati nije ostalo ništa!« vikne i Stipo, ali otac ga brzo ušutka, da nam ne kvari radosti. Čelo mu se žarilo, kao da je u sedmom nebu, na ustima široki dobroćudni osmijeh, samo u glasu bilo je nešto ukorno:

»Što si dosadan, Stipo! Jedi i nemoj biti dosadan! Što ti znaš, što je meni ostalo, što li nije! Vidiš, ja sam sebi ostavio najbolje; a znaš, da ja najvolim kost oglabati. Kost je najslađa. Kad budeš velik, i ti ćeš dobiti kost. Sad još imaš slabe zube, zagrizao bi, i — krk! — ode zub, je li?«

I jeli smo opet veseli, zadovoljni, što otac grize najtečniji komad od šunke, što je njemu najbolje. Trpali smo usta i srca nečim vrlo radosnim, namjestili se što biti može kod tog obilnog stola, i da nije bilo Gordijanke iz prednjega dvorišta, bili bismo došli u samo nebo kao amen. Ali Gordijanka i ljudska glupost malo su nam pokvarili pir. Gordijanka baš je tada došla po Vericu i glupo se rasplakala odmah s praga:

»Ma, Verice, a zar ti nemaš doma jesti?! Bože, dijete! A zar te od jutra ne nudim svačim? Čekaj, tata će se srditi. Bježi kući, bježi!«

Da, živa istina. Stan, koji ne bi batom razbio, iz kojega nas nije mogao isprašiti ni očev hlačnjak, odanle nas je malo pomalo istjerala ljudska nepromišljenost.

Jest, tako je bilo.

Jednom poslije zapisali su me u školu, gdje je učitelj kupio po sekser za tintu ili za kredu i pri tom je na mene prstom pokazao:

»Ti ne trebaš donijeti, ti si siromašan.«

Mislim, da me nije bilo mnogo vidjeti iz klupe, ali vrlo sam se zgrozio od te neurednosti, gdje meni zabranjuje vršiti dužnost. Zabranjuje mi, da mogu nositi u ruci cijeli sekser, stiskati ga sa slatkom bojazni, da se sekser ne znoji; otima mi ponos, s kojim bih i ja bio izišao iz klupe i pristupio k stolu, uzdigao se na prste i stavio novac kraj velike tintarnice. Brani mi, da želim biti onakav, kakvi su drugi, da mu pogledam u oči sa sviješću izvršene dužnosti.

Eto glupan je bio moj sijedi dobričina učitelj, prostak, krvnik, ubojica i ne znam, što gore još. Onda jednom, kad sam se ogledao po životu, tražio sam ga druge godine, i možda sam ga htio udaviti za tu laž (da sam ga izgrlio, kad smo se zbilja sreli, ne spada sad ovamo). Ondje u školi uvuklo mi se u dušu nešto gorko, i dugo je trajalo, dok se izgubio čemer.

Kući sam došao vrlo zbunjen.

Mati je sjedjela na nasipu pred kućom, pa sam i ja pravo sio k njoj i upitao:

»Mama, a znate li, kakav sam ja?«

Mati je krpala pa me je najprije omjerila od glave do pete.

»Pa znam.«

»Pa kakav sam?«

»Zamazan, musav i oderan kao lipa; imat ću što krpati, — evo ovdje ti se opet otrglo puce!«

»Pa jest, ali — ali gospodin učitelj rekao je, da sam siromašan!«

»No, pa što, zar ti je krivo učinio?« viknula je na me onim ukornim glasom, koji je uvijek zatajio, a osobito kad je imala malo vremena, da i govorom ispravlja nezdrave klice u tolikih nevaljalaca.

»Ali kakav sam, kad sam siromašan?«

»Kakav si, da si, nemamo ništa, zato smo siromašni svi, znaš li?«

»Što?« pogledao sam je i zapanjio se, jer nijesam razumio još ni riječi.

»Da, da, nemamo ništa, pa smo sirotinja,« ponovi ona.

»A čije je naše prase?«

Nasmijala se glasno.

»A dva zeca, a devet pilića?«

»To nije ništa, sinko! Ali nemamo kuće ni polja.«

»Nemamo kuće, mi nemamo kuće? A čija je ovo kuća, u kojoj stanujemo?«

»Joj, sinko, ni toga ne znaš? E, pa gospodina Gordijana!«

»A livada je naša?«

»To je Filipovo.«

»A prozor je naš?«

»Gospodina Gordijana.«

»A vrba?«

»Čija i livada.«

»A potok?«

»Ta mlinara Knjazovića; to bi već mogao znati.«

»A naš most?«

»Šta si opet stao pitati? I most je nečiji, nego što.«

Da, izašlo je na javu, da ni naš most nije naš. Mi nemamo ništa, i što imamo, to je još veće ništa. Most je nečiji, vrba je Filipova, a devet pilića, to nije ništa, slika, koja svira, i to nije ništa, moje nove čizme i to nije opet ništa... Da, strahote!

Nešto strašno srušilo se tada na me, i da se mati nije onako veselo smiješila, Bog zna, što bi od mene bila načinila žalost, koja me je uhvatila kod spoznaje, da su mi uzeli sve moje igračke.

I tako sam se nešto ponizniji ispentrao na štalicu, da izvikujem makar što, kako je to bilo tada u nas najmilija zabava. Najprije sam zatim umovao, i kad sam sve u sebi dobro ponovio i kad je trebalo doći do vikanja, viknuo sam najprije materi:

»Mama, mama! A čije je sunce?«

Ali mati nije mudrovala, odbacila je krpanje s iglom i odmah stala na noge:

»Za Boga miloga! Ideš odmah dolje otale! Hoćeš li da vrat slomiš? Jezuš, Marija! Nevaljanče jedno, kupi se odmah dolje!« vikala je. Meni se činilo, da se ogledava, gdje bi što uhvatila u ruku.

»Pa idem, ali čije je sunce?«

»Odmah ću ti ja dati sunce! I dva ću ti dati, ako se odmah ne sprtiš otuda!«

I uzrujana, srdita pošla je na drugu stranu, kuda se išlo na štalu, pa sam se morao žuriti, i od razgovora o suncu nije bilo ništa.

Čuo sam, da je mati najveći lažac na svijetu, i to je živa istina. I moja mati samo se onda pretvarala. Do veče je zaboravila, da sam htio na štalici vrat slomiti. Kad me je u veče metala u postelju među Stipu i Janka, poljubila me u brzini, ali puna ljubavi, kao svako veče, i nimalo se nije srdila, kad sam je pitao:

»Mama, recite mi još, čije je sunašce!«

Mati se zagleda u me, nasmiješi se, razmišljala je časak i htjela mi je reći nešto vrlo milo, vrlo lijepo i krasno. Po obrazima razli joj se nešto čudesno privlačivo, što ne bih znao nazvati imenom, sklopila je časak ruke kao na molitvu, onda je odmah sebi zagladila dlanovima kosu i prignula se još i tako mi odgovorila:

»Sunašce? Pa, znaš, sunašce je dragoga Boga! Tako, i sad spavaj, laku noć!«

Ne sjećam se, kakva je bila noć, ali veče je bilo zlo. Tada sam se selio iz prvoga i najmilijega stana i premda nesvijesno, osjetio sam, da je seoba uvijek tužna. Ali kasnije sam naučio, da to mora biti: čovjek se mora seliti kroz mnoge svakojake stanove, dok se dovuče do posljednjega.

Da, onda sam se selio prvi put, i kod te selidbe desno je spavao blažen Stipo, lijevo još blaženije Janko, a ja sam u sredini tiho plakao.

N A Š A K L U P A

Mislim, da u svakoj kući imaju nešto drago, vrijedno, čime se rado diče. Negdje je to skupa slika, drugdje patvorena škrinja iz XIII. stoljeća, negdje sjajni zastori od starih čipaka iz gornje Italije, na četvrtom mjestu imaju voštanu svetu familiju pod staklom, na petom uru s kukavicom, i što ti ja znam, što sve imaju ljudi na mjestu sedmom i osmom.

Mi smo imali samo klupu.

Ali klupu, kojom se vrijedno ponositi. Što se razmjera tiče, sigurno nije bilo veće na svijetu, a što se oblika tiče — šteta, što nitko od nas nije tada znao o stoljećima prije i poslije Isusa — bili bismo je mogli slobodno uvrstiti u koje mu drago stoljeće, premda je klupa bila djelo našeg oca iz onog vremena, kad je opazio, ako svi posijedamo na sve naše stolice, da će polovica familije još uvijek ostati na nogama.

Načinio je dakle klupu.

Klupu, koja je ljeti svagda, a zimi samo obdan bila za malom sušom; a u veče je sjedjela na njoj čitava familija, obnoć pak spavali smo na njoj dvojica, brat Stipo i ja. Eto, baš nedavno razgovarali smo nas dva, kakva je šteta, što je naša klupa nestala. Danas bismo je kao relikviju postavili među naše svakakve suvišnosti, jer na toj klupi učili smo se pošteno vladanje, skromnost i slogu. Pružali smo se skromno i noću smo redom s nje padali na pod, jedan put on, drugi put ja. I vrlo složno mikljali smo je na večer u sobu i u jutro za šušu, jer kod nas je vladala pravda: za klupu morali smo se starati nas dvojica, kad je bila naše noćno prebivalište. Za tih godina samo smo se jednom usudili opirati se tomu redu, samo smo se jedamput

popravdali kod prenošenja i nikad više. Ondje je stajao otac i mahom nas je nagodio.

»Što, zar vam se ne će? Naučit ću ja vas: odnijet ćete odmah klupu deset puta van i natrag unutra!«

Petra smo istukli složno istom drugi dan za onaj smijeh, koji ga je uhvatio kod te osude, jer što smo tada mogli drugo? Uhvatili smo klupu, nosili, kako nam je bilo naloženo, i kropili je vrućim suzama, na jednom kraju ja, a na drugom Stipo.

Inače bila nam je to dragocjena stvar.

I naš vlasnik kuće Holbička tako je sudio rekavši, da mu ništa drugo ne bi falilo, samo da mu je takva udobna klupa, a Holbička je bio za nas vrhunac čovjeka i reda ljudskoga: imao je kuću i bio je umirovljeni čuvar uznika kod kotarskog suda. Samo je htio imati takvu klupu, koja je putovala jedamput na koljinje, jer su se bilo kako široke naćve mogle metnuti na nju, koji put na pogreb, jer je držala i najteži lijes, i po svim svatovima u susjedstvu, jer ih je mnogo stalo na nju i nije se nikad slomila, pa ni u jutro.

Dapače, što je istina, istina je, i naša se Anica udala na toj klupi.

Naša Anica i Holbičkina Anica bile su već djevojke za udaju. Onoga ljeta mnogo su sjedjele na nasipu pred kućom, a onda možda još više, kad je Mihalj mlinarov počeo preskakivati potok i stajati na našim vratima. Bog zna, što mu je tako najednom došlo, da je počeo zadirkivati naše djevojke. Koju je dirao više, to dugo nijesmo znali, dok nije jednoč u veče spomenula o tom naša mati rekavši:

»Našega kućnoga gospodara Anica dobro se uhvatila, doći će u pretilo mjesto, ako se uda u mlinarovu kuću. A, da! A tebe, Anice, svjetujem, da se ne pleteš u njihove razgovore, kad Mihalj dođe na nasap. Neka govore, što hoće, ti se nemoj plesti, da se ne kaže, da si im smetala.«

Ne sjećam se više, kako se držala Anica kod toga svjetovanja, ali dobro znam, da se drugi dan,

kad se Mihalj mlinarov opet svratio u naše dvorište, naša Anica pokupila odmah u sobu, jer da mora spremiti krumpir za kruh. Dobro sam znao, da Anica laže, i nasmijao sam se porugljivo, uličnjački, dapače za čas otišao sam u sobu, da joj se mogu rugati.

Ali nije mi išlo od ruke.

Anica je stajala blizu prozora, trgla se, kad sam ušao — jer u sobi nije bio nitko nego ona — pocrvenila je i oči je imala zaplakane.

To me iznenadi, nijesam razumio čitavu stvar, i sama mi je morala sve razjasniti.

»Dobro, da si došao! Pogledaj mi u oko, nešto mi je upalo, i ne znam, već me oba oka bole.«

»Zašto ne uzmeš ogledalo!?«

Anica se nekako izgovorila, ja sam onda gledao, virio, ali u Aničinu oku nijesam našao ništa, premda je ipak bilo u njima nešto, jer joj je od toga dana često smetalo u očima. Često sam klečao na škrinji kod prozora tražeći u Aničinu oku trunje, koje joj je vrijeđalo oko.

Jednoč sam i ocu odao stvar:

»Tata, naša Anica sigurno ima pokvarene oči. Bole ju, kao da ih je natrunila...«

»Samo nemoj brbljati!« vikne na me Anica, koja se sva zažarila.

Ali mati je ispitivala i potanje, i malo je falilo, da Anica nije liječila tu bolest kod gospodina doktora Hohenleichtensteina u Abelovoj ulici.

Ali nije išla k liječniku. Onda nekako odjednom prestalo joj je trunje padati u oči i nije se dogodilo ništa osobito, samo što me je jedan dan, kad sam je pred veče našao za sušom, gdje je stajala naša klupa, — uhvatila iznenada, izgrlila me, kao da smo se Bog zna kako voljeli, premda se nikako nijesam htio igrati, kad sam čuo korake za plotom i vrlo sam htio znati, tko to hoda.

I ništa zanimljivije nije se dogodilo, dok jednom u jesen, kad smo se ja i Stipo selili s tavana u ku-

ću i prvi put unijeli smo opet našu klupu, onda se pokazalo, da je klupa na jednom kraju od brašna.

Svi smo to vidjeli, i mati nije oprostila Anici, nego ju je za to vrlo iskarala:

»Mogla bi imati pameti! Rasteš kao vrba, a čuvati ne znaš ništa! To si samo ti rasula, kad si davala prasetu. Ni s tim se čovjek ne može osloniti na te!«

Nije doduše običaj čovjeka priznati zlo, kad ne mora, i naša Anica nije bila drukčija. Ali ovaj put za čudo nije mnogo tajila, pokorno je slušala dugu prediku, i pravo je k srcu primala riječi materine, jer sam je zatim i tri puta vidio, kako pažljivo briše klupu, ako je i malo bila brašnava. I mati je nikad više nije morala grditi za brašnene prestupke.

I dođe zatim prava jesen i potjerala nas je na klupu u sobi i po bijelom danu. Vani je jedamput padala kiša, drugi put je bio mraz, počeli smo češće metati drva u štednjak, češće peći krumpir na žari, razgovarati o strašilima i o tom, da će se Anica Holbičkina sigurno već ovoga mesopusta udati za mlinarova Mihalja. Ako je kad zavirila k nama, naš otac nije joj ni govorio o drugom, nego ju je samo srdio s Mihaljem i uvijek joj se nudio za snuboka. Pamtim dobro: Anica se nije ni malo srdila na to, malo se vrpoljila, smiješila se i radovala, što joj kod nas svi tako od srca žele, da dobije Mihalja mlinara.

»Badava me dražite, ta i ne sjećam se, kad sam ga vidjela posljednji put,« izgovarala se Anica.

Ali time nije nikoga zavarala kod nas. I kad je jednoč prije svetoga Andrije naša mati opazila kroz prozor mlinaricu, gdje skreće u naše dvorište, nije se mogla svladati, skočila je sa stolice i sve nas isplašila k obluku:

»Gle, gle! Mlinarica ide k Holbičkinima!«

A kad je mlinarica ušla k nama, za malu vlas da ju nije naša mati na rukama odnijela pred susjedna vrata.

»Zašli ste, zašli, Holbičkini stanuju na gornjim vratima.«

Mlinarica bila je suha, hladna osoba, govorila je malo, ali rado se zagledala svojim pronicavim pogledom u ljude i tada je kušala nasmiješiti se.

»Nijesam iz petog sela, da bih zabludila; na dobro mjesto idem,« rekla je, samo je sjela na najbližu stolicu, jer je na brzu ruku nije imao tko posaditi.

»Došla sam po vašu Anicu, ako bi nam htjela pomoći drugi tjedan!«

»Po našu Anicu?« upita mati ne shvaćajući i vrlo je smiješno gledala na mlinaricu.

»Malo ćemo uređivati oko mlina i voljeli bismo sada, dok je vrijeme. Prije Božića ima mnogo meljave i zima je, ne može se urediti, kako bi trebalo. Rekoh, ako ne budete imali posla, vaša Anica mogla bi nam pomoći.«

Mlinarica je uvijek tako slagala riječi kao cjepanice, svaka je lupila, svaku je izgovorila napose i valjda nikad nije mijenjala glasa. Ovaj put to je djelovalo izvrsno, mati se osvijestila, obećala je Anicu, koji put se zamislila, i pod večer je ozbiljno naložila Anici:

»Ana, kod susjeda bolje da ne spominješ, da ideš k mlinarovima. Ljudi su svakakvi, izmislit će, čega svijet nikad čuo nije. Dobro će doći, što ti dadu, ali ja bih bila i bez toga. Volim imati Božji mir. Bolje da ne govoriš.«

Mislim, da je Anica vjerno ispunila nalog, mati je mogla biti mirna do posljednje nedjelje prije Božića, kad najednom, kao grom iz vedra neba, onu nedjelju poslije mise ni svi nijesmo bili kod kuće, kad oboje stari, mlinar i mlinarica, svečano obučeni uđu na naša vrata. Naš je otac poslije mnogo puta sam priznavao, da mu nikad nije bilo tako vruće — ni kad se sam ženio — kao onda, kad je stari mlinar bez ikakvih uvoda i pripravnih govora ozbiljno počeo:

»Susjede, došli smo u snuboke, ako ćete nam dati djevojku. Naš Miško tako hoće, i mi mu nijesmo mogli reći, da je zlo odabrao, jer ne bi bila istina. Mislim, da ne ćete imati ništa protiv toga, zaželimo im i vi i mi, da ih Bog blagoslovi!«

Naš je otac razrogačenih očiju gledao na mlinara, na našu mater, na crvenu Anu, i s'gurna je stvar, da on ne bi nikad razmrsio položaj, da mršava, hladna mlinarica nije zagrlila našu Anicu i izljubila ju s obje strane. Da, naš otac ni poslije nije znao sigurno, što se dogodilo, kad su mlinarovi davno već sjedjeli kod kuće. Dugo je to trajalo, dok je najzad zaklimao glavom, lupio šakom po stolu vrlo ljut:

»Ma, Ano, grdobo, najvolio bih te istući! Kod kuće nekada kao da ne zna ni pet nabrojiti, a što ti ne će učiniti za leđima! Zar si ti dijete? A sad već kako ćemo? Sad šta?«

Eto u tom pitanju bilo je izrečeno sve, što smo zatim proživljavali kod nas nedjelje i nedjelje, premda nijesmo razumjeli, zašto se mati mora svaki put vratiti, kad na dvorištu stoji netko od susjedovih. Zašto se morao otac tako dugo spremati, kad smo se na Badnjak otpravljali k mlinarovima, kamo su nas bili pozvali. Jer otac je i tri puta skinuo šubaru, prtljao, lulu istresivao, i kad smo se trebali krenuti, zašto je namignuo na mater:

»Hajde, pogledaj još dvorište... kad svi idemo.«

I krenuli smo se sporo, kad je mati ogledala dvorište i došla unutra umirena, »da svi sjede kod stola«.

Vani je bilo veselo. Pod nogama je škripalo, pod prozorima promicali su ljudski likovi, čuli se radosni zvuci božićne popijevke, na obzoru smiješio se mjesec desnom polovicom lica, a mi smo pošli, kao da idemo krasti.

Mati je odmah počela šaptom govoriti, otac se sagnuo, stajao je kao na prste, mi djeca uplašeno smo gledali na roditelje i ne bismo za čitav svijet izgovorili niti jedne riječi, dok za mostom nije

duboko otpuhnuo otac i pomakao šubaru na desnu stranu.

»E, pa Bog te čuvao, Ana, ali ovako nije trebalo biti.«

Pomoći više nije bilo.

O pokladama jedan dan odnesoše našu klupu, drugi dan Anu, i nijedna se više nije vratila.

S Anom teško bi bilo govoriti, klupe nije imao tko spominjati, jer je otišla u prćiju.

»Gdje ćemo mi spavati?« brinuo se Stipo zamišljen, što smo nas dvojica ostali bez stana.

Ali odmah su viknuli na njega, razložili su mu, da klupe kod nas ne treba ni spominjati, jer čovjek ne smije, ne može svaki put vikati, da se seli iz jednoga stana u drugi.

STRIC HONDAL

»Ah, Bože, Bože, svakome bolje nadijeliš nego meni! Čak ni sama smrt nije pravedna. Plaši poštene ljude, a — Bog je vidio — amo ne zna nabasati, da bar polovicu djece pobere. Izdireš, natežeš se, mučiš se, dok te u grob odnesu, a smrt ne će da se smiluje. Hoću li imati mira bar jednu uru prije smrti ?!«

Ovako je uzdisala mati svaki dan: jedan put u jutro, obdan barem dva tri puta, samo u veče nije, jer nije više mogla. U nebesima nijesu za to marili vrlo dugo, ali sigurno im je već bilo dosadilo toliko ponavljanje, pa su zapovjedili ondje gore onoj zubatoj, da barem jedan put zaviri i k nama.

Tako je i bilo.

U ono je vrijeme nekakva priljepčiva bolest mela djecu iz naše ulice. Gotovo nije prošao dan, da se nijesu ljudi plačući nizali za crnim križem. U našoj ulici stanovali su samo srčani ljudi, kojih nijesu obarale kakve god malenkosti, ali susjedi su svaki dan sve više vrtjeli glavom, da bi te pošasti bilo već dosta. I naša mati češće je zadrhtala, prestala je uzdisati i nije nas grdila tako glasno kao dotada. Valjda se spremala na to, da će nas barem polovica poskapati, jer je počela popuštati od reda, i mogli smo u sobi slobodnije zbijati vragolije svi (eto, nije se moglo znati, koja će polovica izginuti!), pa da se barem prije smrti dobro i slobodno osjećamo doma, odnijeli su ona i otac obje škrinje od brašna iz kuće i mati nam je zabranila skitati se po ulici. Ali nije ustrajala do kraja u svojoj želji — možda, jer joj je čekanje bilo dugo, i bolest se istom poslije došuljala k nama, kad je sve obišla, — jer kad se Janko prvi razbolio, rasplakala se u sav glas i tako je očajno počela lomiti rukama i hvatati nas redom, kao da nas hoće sve najednom zagrliti, odjednom privinuti k sebi, golim

rukama i svojim tijelom braniti od nečega, što je tako zlo i strašno.

Možda je to bilo samo zato, jer sama nije znala izabrati, koja bi to bila ta valjanija polovica, što bi imala ostati na životu.

Ali moguće je, da to nije znala ni smrt sama i ostavila nas je sve opet u hrpi i materi na brizi, premda je sve, osim mene, iskušala, da li nema koji slabije prišivenu dušu.

A ne bih sigurno ni ja bio umakao ispod mjere, samo što sam tada već učio za uzvišeniji život veoma potrebne stvari, kao na primjer »tabula nigra est«, pa da mogu dovršiti nauk, potjerali su me iz kuće k stricu Hondalu u grad. To je bilo upravo za gradom, i to podaleko za gradom u tvornici, gdje je Hondal bio vratar, ali kod nas se to nije tako natanko uzimalo.

Meni se upravo nikako nije htjelo iz kuće, možda bih bio najradije umro, jer nikad do toga vremena nijesam čuo ni riječi o nekakvom stricu pa ni o stricu Hondalu. Nijesam pravo ni znao, što je i tko je taj stric. Pa ni danas nikomu ne ću vjerovati, da je stric bio nekakav rod. Neka govori i misli, tko što hoće, ali ja kod riječi stric nikad ne pomislim na rodbinu, nego na one drage, dobre, sijede ljude, koji imaju i bijele brkove i dugu bijelu bradu, modre oči, u ustima dugu lulu, kako je imao stric Hondal, i koji ne znaju naučiti ime svome rođenom sinu, kako ni stric Hondal nije mogao naučiti.

Odmah na dolasku odao mi je to sam dočekavši me:

»Dakle šta, sigurno imaš barem pošteno ime? Kako se zoveš?«

»Miško.«

»Eto vidiš, da sam pogodio! To je zbilja pošteno, kako treba i Bog zapovijeda. Miško, to je najpoštenije ime, zapamti, i ja se tako zovem. Servus!«

I sasvim ozbiljno pruži mi ruku, da sam se morao nasmijati, ali njegov čin bio je na mjestu, jer mi je koješta teško odmah odlanulo na srcu.

3*

»Ne boj se, bit ćemo dobri prijatelji, kad smo imenjaci. To ti samo ja imam sina, kojemu ne znam pogoditi ime.«

I pozove svoga sina, dječaka mojih godina: »Hajde, reci, kako se zoveš!«

»Oktavijan,« odgovori Hondalov sin hladno, gotovo ponosno gledajući me od glave do pete.

Stric Hondal gorko se nasmiješi, reče mi, da ime ponovim, ali ja se nijesam usudio, jer nikad još nijesam bio čuo takvog imena. I stric Hondal osmijehne se još gorčije i počeše brkove.

»Trista mu vragova, vidiš, drago mi je, da ga ni ti nijesi naučio!« reče mi. Ocu mome ispripovijedao je i potanje, kako se ne može pomiriti sa sinovim imenom, a to sve je, kaže, izmislila samo tašta mati i ne bojeći se Boga, ne stideći se svijeta baš je takvim poganskim imenom dala krstiti sina, kako je svog dao krstiti direktor fabrike Stahl.

»A što direktor!« govorio je stric sasvim žalostan, »njemu ni tamo, ni amo, a ja?! Ni po svoju rođenu mater, jadnicu, ne mogu otići na Benjovu radi sina. Kako bih išao? Mati piše svaku godinu: ne dolaziš, valjda ti je sramota, što imaš staru mater, pa se ne pokazuješ; kasno si se ženio, na svadbu nijesam ti mogla, sina imaš, a nijesam ga ni vidjela. Eto, tako mi piše, jadnica, svaku godinu, ali kako ću ići? Da joj kažem, kako smo krstili sina? Ma, brate, toga imena nijesam izgovorio nikada i ne ću!« izreče tvrdo. I to je bila živa istina, jer kasnije sam se uvjerio, da svakako zove sina: jedamput Mihalj, drugi put Ivan ili drugim krštenim imenom, samo nikad ne će da izgovori ono, koje je Oktavijanova mati tako lijepo, zvučno i slatko znala izgovoriti, kod čega su joj uvijek zaigrale oči i glava je malko malčice došla više.

Ali šta je meni bilo za te stvari odmah prvi dan? Kako mi ne bi bilo drago, što je stric onako nemilo oćešljao Oktavijana, koji je kao rugajući se prevrtao moju prostu šubaru i naglas se nasmijao, kad je vidio, da imam hlače remenom opasane. Inače sam na dobro mjesto došao. Stric bi opazio i duha na kapiji, i bilo je sigurno, da ne će ni smrt pustiti za mnom.

I uzeo me sa sobom u službu odmah drugi dan, pa kad smo se ustavili kod male kućice za velikim vratima, koja su vodila u tvornicu, odmah je metnuo službenu kapu i razložio mi, kakav ima posao.

»Znaš, Miško moj, ovdje sam ti ja sad velik gospodin! Ni ptić ne smije preletjeti kroz ova prokleta vrata, dok se prije kod mene ne prijavi, šta traži ovdje. Bogme, sinko, ovako ti moram držati na pameti cijelu fabriku, i bez mene ništa. Ali ne misli, da mi je gospodstvo udarilo u glavu, Bože, sačuvaj! Direktoru i prije samoga podneva uljudno kažem »dobro jutro«, manjoj se gospodi nasmiješim, a kod onih ostalih samo tiho sebi šapnem: Aha, evo, idu Motovljanci, evo Ljeskovac, eno iz Oštre Luke, iz Gaja, i tako ponavljam sebi lijepo sva sela, koja dolaze, da mi vrijeme prođe. Šta, imam dobar posao! Vidiš, samo naša mati nije zadovoljna s ovim velikim položajem i onoga našega Mihalja ne pušta ovamo, voli mi sama donijeti objed, večeru.«

Nije dovršio, jer je morao otvarati velika vrata, ali me zato nije prikratio, jer nijesam razumio ni ono, što mi je dotad napripovijedao, samo mi je onako počelo svitati u glavi, da ima teško srce na Oktavijana. Da, to je bilo možda jedino, što sam upamtio za najbližu potrebu, i kad me je zatim treći dan Oktavijan opet počeo natezati za uši na čizmama, na temelju onoga iskustva usudio sam se uhvatiti ga za vrat i pritisnuti k zidu.

Ali Oktavijan me polako razoružao.

Nije se branio, nije vikao, samo je izbečio oči, i kao da ga i nijesam držao za vrat, nego ga nečim sasvim drugim iznenadio, stao mi je mirno govoriti:

»A, Miško, ti si vrlo jak! Tako si me pritisnuo kao pogaču. Nijesam ni mislio, da si tako jak! Sutra ću i tebe uzeti, kad se pođemo igrati tata i žandara za fabriku. Ti ćeš biti najjači žandar.«

Pravo da kažem, trebao sam ga još bolje izgnjesti i uvjeriti, da ću biti doista valjan za fabrikom, ali ne znam, ili radi toga njegova glasa ili radi riječi odmah sam ga pustio, jer me je popustila srdžba, dapače sam se i zacrvenio. Oktavijan mi se učinio mahom drukčiji, kao viši, koji se i ne bi znao doista rugati, i vukao me za uši na čizmama samo zato, jer je htio okušati, koliko se znam rasrditi i kolika mi je snaga.

I gle, još me hoće odvesti za fabriku za najjačega žandara.

Mislim, da bi na mom mjestu popustio od kivnosti svaki čovjek, osobito kad je Oktavijan držao riječ, dapače za fabrikom me je još ovakom gestom uveo u dvorište:

»Dečki, vodim novoga žandarskoga kapetana.«

Istina, doduše staroga kapetana pred cijelom skupštinom morao sam vlastitom rukom mreknuti na zemlju, ali povisio me je Oktavijan i od toga dana bio sam mu za to dužnik. Ništa nije promijenilo na stvari, što je Oktavijan s mojom pomoću još isti dan raščistio sve dugove, kojih dosele prema jačima nije mogao namiriti, i da mi je od toga nateklo i čelo i lijeva noga nad gležnjem, dapače to je samo pojačavalo moju zahvalnost. A i poslije je bio čudesan: svaki dan iznašao je nov način, gdje se mogla posvjedočiti moja snaga, osobito da i mjesto njega nosim drva iz pivnice na prvi sprat, i spleo me tako, da nijesam ni okom trenuo, kad se slučajno neizbrisivo potpisao pod moju nacrtanu Afriku i mjesto nje darovao mi svoju mazariju, da imam što predati kod zemljopisa.

I spleo me tako, da sam stao izbjegavati strica Hondala, jer mi se činilo, da radim nešto protiv njega, kad se družim s Oktavijanom, koga stric ne trpi.

Ali zaludu sam se uklanjao, Hondal nije bio badava čuvar, oči je imao sokolove, dobro je vidio, što se radi.

»Dakle šta, Miško, već je i tebe obrlatio taj naš sretni Mihalj ?« počne jedamput, kad sam mu

donio objed i kad me je opet ustavio na razgovor za velikim vratima. Mislim, da je Hondal uvijek imao nekoga, komu je mogao pripovijedati, i ako ga nije razumio, tada sam to bio ja. Gledao mi je preko glave, kao da pazi vrata, i nije ga smetalo ni to, kada je opazio, da ga ne slušam.

»Vidiš, taj deran pokvario je kod nas sve, sve je okrenuo strmoglavce. Dosada kako-tako. A onda su došli nahkastli. Nahkastli, oče moj u grobu! Pa zar sam ja kada trebao »nahkastle« ? To je žena izmislila. Za dijete kolica na perima, haj, haj! U čemu su tebe vozili, kad si bio mali ?«

»Šta ja znam ?«

»Vraga su te vozili! Niti mene nijesu vozili, a sad moram imati isto onakvo zrcalo, kakvo imaju kod kasira. Sin treba svaki mjesec cipele-niškoristi, jer čizme, dobre čizme bile bi mu tobože teške na nogu, huj! A mati mi piše svaku godinu...«

Dalje nijesam slušao. Već sam bio naučio i znao sam, što će doći na kraju. Slijedila je čudna stvar, kojom sam sebi dosta razbijao glavu, ali kad je nijesam mogao odgonetati, nijesam mario mnogo za nju.

U stražarnici je lijevi drveni stup gotovo sav bio ispisan nerazumljivim brojkama, koje su negdje bile prečarane, ispravljane, i stric Hondal poslije dugih govora uvijek me je postavio pred taj stup.

»Miško, imaš bolje oči, hajde, prebroj ove numere, da znam, koliko ljudi imamo u fabrici!« — rekao mi je. Bio bih sasvim dobro razumio, da ondje ima protokolirane radnike, samo nije mi išlo u glavu, zašto mu od tih brojeva uvijek navre krv u glavu, zašto navuče na oči službenu kapu, zašto onda viče na ljude, zašto mi nikad ne će vjerovati, da sam zbrajao dobro, zašto mu se tresu ruke, maše njima, briše čelo i šapće:

»Dakle, već sto sedamdeset i pet forinti. O, i još da posuđujem ? I živjeti na posudbu, a mati stara piše. Da idem... kako da idem ?...«

Kasnije sam se dosjetio, zašto je stric Hondal jednom ravno od tih brojeva potrčao kroz blato pred fabrikom, uzletio na prvi sprat i on, koji bi uvijek tiho i šuteći sio samo u kuhinji, gdje je i spavao, sada je blatan nahrupio u sobu, srušio oba noćna ormarića, jednim mahom pomeo sve tričarije sa kredenca, planuo kao zublja, počeo naganjati ženu, vikati, da će danas nekoga ubiti, i Oktavijana na kuhinjskim vratima istukao do krvi bez najmanjeg uzroka.

Tada ja nisam zaista mnogo razmišljao.

Hondal mi se činio strašan, okrutan, i pobjegao sam dolje pod stube, kad je stao tući Oktavijana, i ondje sam stajao dugo, još i kad je stric bio otišao teškim, plašećim korakom. I pod stubama samo sam se toliko domislio, da stric smrtno mrzi na svog rođenog sina, ženu i doista bi ih bio kadar ubiti. Uzdrhtao sam koji put od groze pomalo razbirući u duši, da ovaj meki, bijeli striko nije uopće mek, nikako nije bijeli dobričina, nego bešćutni surov čovjek, i u dušu mi se uvukao strah, da bih se najradije bio pokupio kući. Strini sam se uklanjao od početka. Oktavijanova privlačivost za me je također već bila prošla u to vrijeme, a sad sam se i strica počeo bojati.

Ali malo pomalo smrklo se, stric se nije vraćao, pa sam se usudio natrag u kuhinju.

Ondje me je najprije iznenadio Oktavijan, a istom kasnije stvari razbacane po kuhinji.

Oktavijan je krvav, ali vrlo miran sjedio na stolcu i brisao rasječenu donju usnicu. Činilo mi se dapače, da se malo i nasmiješio, kad sam pun sućuti tiho stao kod štednjaka.

On je počeo govoriti:

»Jesi li vidio, kako me je istukao?«

»Nijesam.«

»Trebao si gledati, tebi ne bi bio ništa učinio, tebe voli.«

»Možda bi i mene.«

»Tebe ne bi. Ne bi ni mene, ali sam se zaboravio. Znao sam već nekoliko dana, da će opet doći ovakvo nešto, trebao sam se paziti. Ali kad me je dohvatio.«

»Boli te?«

»Što bi boljelo!« — slegne Oktavijan plećima, »sutra ću iskati nožić i dobit ću ga.«

»Što će ti nožić?«

»Šta će mi? Pa da imam. Što sutra zaištem od oca, sve će mi dati. Još ću nešto izmisliti.«

To opet nijesam razumio, ali nijesam dospio pitati, jer je Oktavijan nastavio:

»Ali idemo spavati. Mati je sigurno otišla na Oštru Luku i ne će doći doma do sutra, kad je otac dovede. Otac će danas doći istom o ponoći.«

I ustao je hramajući na desnu nogu, ušao u sobu, onako u odijelu legao na divan i zaspao. Ni ja se nijesam dugo svlačio. Promišljao sam, kako je to u ovoj kući, kakav je tko, što je dobro, a što je zlo.

Ali ni poslije nijesam zaspao, kad sam se namjestio na svom ležaju, i samo sam se trgnuo, kad je došao stric. Vrata u kuhinju bila su rastvorena, i ja sam s pritajenim dahom slušao stričeve kretnje. Hondal je najprije dugo prevrtao u kuhinjskoj škrinjici, dok je iskopao svijeću, zapalio i stavio na kraj štednjaka. Svijeća je žmirkala, nijesam mu jasno vidio lice, jer se nijesam htio micati, da se ne bi vidjelo, da ne spavam. Vidio sam samo, kako se zamislio i dugo se zagledao kroz vrata od sobe.

Onda se počeo svlačiti. Vrlo se polagano svlačio. I smiješno se svukao. Ali ja se nijesam nasmijao, kad je svukao sve, samo je službenu kapu s monogramom fabrike zaboravio na glavi. Onda je ruke na čas složio, uzeo je svijeću i ušao k nama u sobu.

Oktavijan je, mislim, zbilja spavao — premda se i on znao izvanredno pretvarati — i ništa nije znao, što se događa, ali u meni je i duša zamrla.

Izvalio sam širom oči, kad sam zagledao stričevo lice izbliza. Bilo je, kao da su ga iskrižali tamo

amo, i usnice su mu drhtale, kao da plače u sebi, i ruka sa svijećom drhtala je tako, da mu je svaki čas kapnula koja kap na prste ili na sag.

Samo je stajao i gledao sina si Oktavijana. Micao je usnama, spuštenu lijevu ruku svaki je čas malo podigao i odmah spustio, razgalio je njom modru košulju na prsima, ali odmah je opet pala kao ukočena, rašireni prsti grčevito su mu se savili, da sam se sam stresao od užasa. Malo da nijesam viknuo.

Nije se ništa strašno dogodilo, samo je stričevo izmučeno srce na čas prokrvarilo, samo su mu se dvije velike suze otrunule na bradu i tiho je uzdahnuo :

»Mihalju... Mihalju!«

I svukao je s postelje perinu i lagano pokrio njom Oktavijana.

*

Stric Hondal je i spavati legao u službenoj kapi s monogramom fabrike. Ujutro, kad sam ga došao buditi, još ju je imao navučenu na očima. I tada me svlada — nijesam zbilja znao zašto — teška tuga, najednom sam se ni za što ražalio nad njim, činilo mi se: ovdje su zapravo činili krivo stricu, a i stric je samo jadan čovjek.

Ni probuditi ga nijesam mogao.

Što je bilo poslije, ne znam. Otac moj dohitao je prije samoga podneva po me rekavši, da je kod kuće sve u redu, nije poginula nijedna duša. Putem kući razjašnjavao mi je, da je samo zato došao odmah po me, da dugo ne dosađujemo sretnoj familiji, i da su me na ta dva mjeseca njima naprtili, jer je bilo za veliku silu.

Sve me je gonilo, da govorim, ali sam ja ipak šutio. Nijesam ocu rekao niti riječi o stričevoj sreći i nijesam govorio ni poslije, kad su mi doma svi zavidjeli, što sam bio kod pogospođenoga strica Hondala na sretnome mjestu.

U ŠEGRTSKOM ŠEŠIRU

Jednom se tako dogodilo kod nas, da je već u četvrtak bila subota. I pošto je to bila neka izvanredna subota, nikako nije bila nalik na druge subote. Otac je doduše donio plaću, ali je sa šeširom na glavi sio za stol i dugo nije rekao ni riječi. Mati je valjada znala, o čemu se radi, nije ga pitala ništa, samo je ovda onda uzdahnula, ispod oka pogledala na oca i svaki put obrisala oči. Ali otac je ustrajno šutio, sjedio je, premda bi bio imao što govoriti i raditi, jer je naš Janko baš u toj tišini pravio komedije, preskakivao klupu, dok nije skočio u putunju punu vode, koja je bila uz kraj klupe postavljena.

I tada se Janko sasvim bez potrebe prestrašio.

Otac je doduše ustao, desnom rukom posadio Janka na klupu, ali ništa više. Lijevom je opet postavio putunju i opet sio. Malo da nam nije dah zapeo od čuda, što je Janko prošao sa zdravom kožom. Dapače i njemu samom kao da se to nije mnogo sviđalo, ni za mokre hlače nije se brinuo odmah, kao da čeka, da otac najprije obavi svoje.

Ali badava je čekao. Otac je samo pritisnuo šešir, sa strane pogledao mater i kroz zube rekao :

»Nije kasno, još bih jedamput išao u pilanu, ne bi li me ipak uzeli u posao. Sutra će proći dan, i što dadu, dadu.«

»I ja sam danas već bila jedamput.«

»Znam, ali ako bih se pogodio...«

»Idi. Zaraditi se mora. Preko objeda otrčala sam od pranja, ali badava sam hodala svuda.«

»Najvolio bih na pilanu.«

»Ta... kad bi imao tko govoriti za tebe. I plaćaju, i za drva ne bi bila tolika briga. Ali kad nema tko zagovarati. Kod Pavlika bilo bi posla, ali samo od ponedjeljka. No kod Pavlika nikakve brige...«

»Idem!« reče za čas otac, sam sebi kimne glavom i ode. Mati ga je ispratila.

Mi, koji smo ostali u sobi, počeli smo natezati mokroga Janka i počeli smo se smijati. Ni najmanje nije nam bilo na umu, da se naš otac baš taj čas otpravio na gorak put, da je pošao moliti komad svagdanjega kruha: išao je tražiti posla, jer su ga taj dan otpustili odanle, gdje je dotada radio. Nijesmo mnogo ni pazili, da se malo prestao zatim brinuti za nas, da je hodao namrštena čela, odlazio na svakakve poslove i da ni u nedjelju nije sjedio među nama, nego se prebijao negdje po gradovima i tvornicama, po mlinarama i pilanama dugo po noći. Mi uopće nijesmo ni znali, kad bi došao on kući.

Da, možda nam se sviđalo to vrijeme, jer su tada došle šljive bjelice u modu.

Bog zna, gdje ih je toliko urodilo, jer smo čitave tjedne večerali samo bjelice, žute, lijepe, slatke, dobre bjelice. Nikad nijesmo tako zahvalno priznavali materi, da su večere izvrsne, kao tada. I sanjali smo lijepe stvari o krušcu i bjelicama, jer poslije bjelica sve su samo nekakve posebne stvari dolazile na stol. Mati se nekako sućutno smiješila našim pohvalama, ali bila su vremena, kad je i sama tvrdila, da su bjelice najbolja večera. I kad smo već trebali svi spavati, opširno je pripovijedala nešto ocu i zacijelo mu je pričala o bjelicama.

A nije ni čudo! Kad su me onu godinu opremili od kuće u svijet, ja sam žalio samo za jabukama i kruškama, a osobito za šljivama, premda se otac, jadnik, tri cijela dana mučio, kako bi mi razjasnio, da rujna mjeseca ne mogu više u školu, nego moram ići u zanat, jer šljive nijesu nego šljive, prazna parada, koja treba samo da zavarava, da se odmah ne vidi, kako se drukčije ne može. Tri dana se spremao na to: gledao mi je u lice ili mi je gledao preko glave, pitao me svašta, dok se najzad valjda rasrdio na nešto, počeo šakom prijetiti po uzduhu i iznebuha viknuo na me:

»Onda... Mišo, za tjedan ćeš u šegrte!«

Čini mi se i sad, da sam u veliku nepriliku doveo oca poslije tih riječi, jer kad sam poskočio radosno iznenađen i pogledao razrogačenim očima druge, koji nijesu imali nade na šegrtstvo, otac je zapeo u govoru, nije znao, što bi rekao. Ta on je davno zaboravio, da sam nekoć htio biti biskup ili bravar, jer se biskup vozio na četiri konja, a naš susjed bravar na biciklu. Nije znao, da me je od biskupstva prošla volja, netom su me uvjerili, da ono nije biskup, što tjera konje, nego onaj, što sjedi u kočiji i ništa ne radi. I tako mi je milija bila bravarija. I sad čujem: »Mišo, za tjedan ćeš u šegrte!« Nijesam ni mogao drugo misliti, nego da će doći riječ na bravarski zanat i kotač.

Nije bilo tako, trebao sam ići za krojača, jer se tada samo krojač našao bez šegrta. Bilo mi je do plača. Ali ništa nije pomoglo, i otac i mati su hvalili: lak, topao, miran zanat, pa sam noću u postelji i sam promislio, da je i krojačija nešto. Budeš šegrt, kalfa, a za godinu, dvije i ja ću doći kući na Božić s prstenom i s pravim zlatnim lancem kao brat Đuro, i svi će ga uzimati u ruke, a ja ću se samo smijati kao onda naš Đuro.

I razli mi se pred očima lijep, radostan svijet; šteta samo, nije ga imao tko shvatiti. Otac je opet pitao koješta, vrlo mi blago govorio, gledao me, kao da mi ne priuštava toliku radost, koja je na mene gledala iz mog skorog šegrtovanja. I oprostio mi je svašta u to vrjeme i jednom stisnuo usta, zaklimao glavom i na silu se tužno nasmijao:

»Dakle što, Miško, ne će ti biti žao za školom?«

Dabome da mi nije bilo — osim ako je njemu! Jer sam tad svijesno osjećao: škola je samo, da ti smuti dušu, da u nju nagura mnoštvo problema, a da ne rekne, šta ćeš i kako ćeš s njima.

I pošto sam se tako lako odrekao škole, mati mi je išla potražiti šešir, jer samo mi je šešir falio na put u svijet. I našla mi je negdje lijep, zelen, sa smeđim trakom, koju je samo trebalo sašiti, šešir velik

— najveći od očevih šešira. Zrcalo je visjelo kod nas na sigurnom mjestu, vrlo visoko, pa se nijesam nikad vidio u tom dobrom šeširu, ali svi su se grohotom smijali, kad mi ga je mati prvi put metnula na glavu. Metala ga je tako, kao da blagosilja, jer toplina njene ruke nikad se više nije izgubila iz šešira, koji mi je doista bio blagosloven: čuvao me od vjetra, poslužio mi nerijetko mjesto kišobrana, u njem sam stanovao za svega šegrtovanja. Kod majstora Filčika — zapravo gospođe majstorice — nije bio najbolji stan, jastuk samo od badrljica, pa se izvrsno spavalo u mom ogromnom šeširu. Isto tako dobro mi je došao kod večernjih šetnja po majstorovu vrtu, jer je mnogo krušaka stalo u njega; a majstorovi prasci i majstorova Treza ničega se nijesu bojali tako kao mojega šešira. Kad sam ga malo smotao, svu sam tu gamad znao njim izvrsno mlatiti. Malo sam se i dičio, kad me je grozna Filčikovica uvijek ovako zvala od posla:

»Miško, idi, potjeraj prasce, ali uzmi i šešir!«

Koja šteta, što mi nikad nije davala takvog naloga i za Trezu. Nju bih još pomnjivije potjerao! Tako sam je morao plašiti potajno. Jer kod meštra Filčika nije bilo mnogo dobra, a Treza je bila vrhunac svega zla. Nije pravo još ni odrasla od zemlje, a mučila je sav svijet kod Filčikovih, osobito mene. Imala je uvijek najzamazanije cipele, a jedina bi opazila, ako sam gospodinu majstoru samo jednu cipelu na cug očistio, a drugu nijesam. Treza me je odala, da mi je ispao pekmez iz košare i da sam ga pokupio sa zemlje, premda sam se izgovarao, da mi ga je onako vagnuo Marmorstein. Treza je prva sumnjala na me, da idem brati kruške u vrt. Kad je Treza malo zacvililа, odmah sam metao šešir sa tri podstave na glavu, jer je i u takvom slučaju bio dobar: nijesam tako oćutio, što je Filčikovica dijelila.

Ej, Treza, Treza!

Da, Treza i Filčikovica bile bi me sasvim sfundale, i da nije bilo gospodina meštra Filčika, bio bih

valjda poginuo i odrekao se i budućega zlatnog lanca. Ali dugonja Filčik bio je dobričina. Visoki, mršavi ljudi nijesu dobri, barem ja se nikad više nijesam namjerio na čovjeka dobra i duga, ali Filčik je bio dobar. Bar dok nijesam malo obikao šegrtovanju, Filčik me je sokolio i samo njega sam volio, dok nijesmo išli u Daniševo kupiti kozu.

Da, to nije trebalo biti: krojaču koza ne pristaje. Ali gospođa majstorica izmislila je, da su u Daniševu najbolji sajmovi za koze. Zapovjedila je, i morali smo ići. Nije bilo druge. Teško je to doduše pojmiti, da je i onakvom dugonji mogla Filčikovica zapovijedati. Ja sam u sebi mislio, kad bih ja bio tako dug kao Filčik, znao bih se drukčije obrnuti, ali zaludu, takav je bio red kod Filčikovih.

Pošli smo veselo. U krčmi u Hodruši dao mi je Filčik i stari perec, u Daniševu smo i kozu kupili, jeftinu, lijepu, dobru, i radovali smo joj se obadva iskreno. Moj se meštar od radosti nanovo svratio poznatom krčmaru u Hodruši, premda se već hvatao mrak. Veselo se raspištoljio u birtiji, čuo sam dobro, jer sam kozu čuvao tik pod prozorom.

Zar sam mogao znati, da će se baš iz toga izleći belaj? Čuvam ja stražiu kod koze, i kad je krčmar izišao smijući se, obao, razgovoran, ništa sumnjivo na njemu nijesam vidio.

»A čiji si ti, sinko, je li?«

»Ja sam šegrt gospodina Filčika.«

»Aha, šegrt, lijepo, dobar dečko! A nijeste badava išli na sajam, vidim.«

»Kupili smo kozu.«

»Lijepa koza. A je li bila skupa?«

»Osam forinti.«

»Haj, ne bih vjerovao! Ali nekako gubicu vuče po zemlji, da joj ne će biti što?«

Pogledao sam brzo na kozu. Bilo je istina, što je govorio, i rekoh malo prestrašeno:

»Ne znam, što bi joj bilo.«

Krčmar se široko nasmije.

»Pa žedna ti je, sinko, zar ne vidiš? Dabome, ona ne zna kazati. Daj je amo, ja ću je napojiti.«

Uze mi kozu s užetom i reče mi, da čekam, i ode kozu nekamo napojiti.

Kad mi ju je za čas doveo, bio sam mu zahvalan, što mi je tako namirio blašče. Evo, odmah je kao oživjela: nije htjela stajati onako mirno kao prije napajanja, ali ipak mi je bilo drago, da nam je koza opet življa. I jer sam onda već malo znao, kako svijet ide, kad je izašao Filčik, da idemo doma, pohvailo sam se, da sam kozu napojio, i da je sad opet mirnija. Gospodin meštar pohvali me, i kad smo kod kuće ušli u dvorište, vikne radosno:

»Mama, mama, brzo svijetlo i lonac! Vodimo ti kozicu, danas nemuzenu, i mlijeka za dižvicu!«

Kao da sam s hrasta spao, tako sam se ubezeknuo, kad je gospa meštrovica donijela lampaš i lonac, i najenoč ni pet, ni šest bacila lonac na Filčika, mene prekopitnula i tako se razvikala, malo da se nije srušila drvarnica, gdje smo bili kozu nastanili.

Mislim, da ni moj majstor nije pokazao u prvi mah mudrije lice nego li ja. I dosjetili smo se obojica istom onda, kad je majstorica otrčala. I zbilja, istina je bila, što je rekla: naša koza pretvorila nam se putem u jarca. Badava sam klekao i svijetio lampašem pod nju, badava se dugački Filčik previo u pasu, kao da si ga prelomio, da bolje vidi. Tako je bilo: naša koza nije nikako bila koza.

Stvar je bila već sasvim sigurna, jer je majstor pružio ruku prema mojoj glavi tako, da mi je odmah odletio šešir, premda je duboko sjedio na glavi, i ja, jadan, nijesam znao, što bih prije: da li bih se čudio neobičnoj kozi, ili bih se bojao majstora, ili bih spasavao šešir, kad se čudotvorna koza pružila za njim i počela mi ogrizati trak na šeširu.

Kako se svršila stvar ono veče kod majstorovih, ne znam. Ali ja nijesam imao tužnijeg večera. Ostavljen, ogorčen sjedio sam na pragu Filčikove drvarnice, zlostavljeni šešir držao sam na krilu i u njega su padale vruće suze.

Bio sam strašno uvjeren, da trpim nevin.

I nikad nijesam mogao oprostiti hodruškom krčmaru šalu, što nam je zamijenio kozu za svog jarca, premda nas je mnogo nastojao udobrovoljiti, kad smo mu ga drugi dan vratili, jer tako sam izgubio, a nijesam upravo znao zašto, dobričinu Filčika, i nije bilo više nijedne duše, koja bi koliko-toliko pripoznala, da jedem gorak kruh.

Da, izgubio sam i posljednje, što sam imao.

Doznao sam doduše kasnije, da je Filčik onaj dan izgubio više, jer krojač se ne smije izvrgavati ruglu radi koze. Daniševska koza bila je, kaže, velika stvar u njegovu životu. Onaj dan počela je njegova nesreća, počeli su se razilaziti putevi njegovi i njegove žene, ali to sam doznao kasnije.

Tada sam osjećao samo to, da je koza iz Daniševa posegla i u moju sudbinu i da me teško progoni. Filčik nije više ni riječi rekao o svom putu na sajam, za radnim stolom bila je uvijek tišina, samo: »Mišo, nožice! Mišo, vode! Mišo, kutiju! Mišo, ugljena! Duhana! Igle! Dvorište pometi! Trezu potraži! Prascima kopriva!«

Oh, a svršavalo se svaki put jednako...

Glačalo nikad nije bilo dobro vruće, ja sam bio kriv, i kad je zagorjelo u kuhinji, i kad Marmorstein nije imao suha duhana, i kad se Treza otepla od kuće, i nigdje je nije bilo, i kad su prasci dobili vrbanac. Oh, koji blagoslov, što mi je mati našla tako dobar šešir. Samo onda mi je odlanulo, kad sam glavu u večer zavukao u nj, premda više nije bilo na njemu ni lijepog zelenog traka. Tada sam već znao, da ni zlatni lanac nije uvijek zlatan lanac, jer naš djetić, kad je išao za djevera, vidio sam, da je sebi zlatni lanac samo posudio.

No, da, svoj sam šešir cijenio visoko, ne bih ga bio dao ni za svijet. Kad me je majstorica poslala po vrhnje, brzo sam u nj bacio koricu, koju sam taj čas grizao, turio šešir pod pazuho, jer je bila

nedjelja, dakle dan neprikladan za takav šešir, podbrusio pete i izletio iz dvorišta kao strijela.
Uletio sam ravno materi u naručaj.

Ondje me je valjada čekala radosna pred vratima i usnice su joj drhtale, smiješila se, riječi nije rekla, grlila me, privinula čvrsto k sebi, i Bog zna, kako se dogodilo — kad sam se oslobodio iz zagrljaja, šešir s korom kruha opazio sam već u materinim rukama. Držala ga je otvorena, dok se nije nasmiješila posljednji put: ugrizla se malo za donju usnicu i iz očiju provrele su joj dvije velike suze i odronile se lijepo u moj šešir, na moju koricu.

Tada sam se samo začudio, ali nijesam znao, da je u toj slici predstavljen sav moj život, a jamačno i život mnogih drugih, jer čitav je svijet samo okrenuti veliki klobuk bez traka: na dnu ogromnog klobuka komad kore, a na kori dvije materine suze, jedna suza žalosti, a druga radosti.

No, tako je lijepo. Suza radosti uvijek pretegne, kako je pretegla i tada, kad mi je mati došla bila reći, da je s krojačijom kraj, da idem opet kući i od kuće opet u školu učiti, šta su stvarali nekoć stari Rimljani, dok ih nije nestalo sa svijeta, dakle da učim ne tako doduše korisne stvari kao šivanje hlača, ali potrebnije za bolji stan i svjetsku slavu.

Filčikovi nijesu me htjeli pustiti, te mi je bilo žao i samomu. Filčikovica se i rasplakala na rastanku, pa i ja sam bacio oko na prasce, i došlo mi je na um: tko će ih vraćati, kad se raštrkaju?

»Već nam je dobro. Otac je dobio mjesto u pilani, ondje već i stanujemo. Gorivo imademo zabadava, oca gledamo s prozora, kako radi. Odmah su mu dali četrdeset forinti na mjesec. I otac me je odmah poslao po tebe. I po noći može raditi, kad hoće. I vrt ćemo dobiti na proljeće. Sad nam uvode elektriku u stan, ali rekla sam ocu, da će je on sam paliti. Na proljeće možemo i kozu kupiti.«

»Kozu ? !«

»Nego ?«

»Radije ne kupujmo kozu,« rekoh tiho, ali nijesam mogao razjasniti zašto, jer se mati vrlo raspripovijedala, kao da sama sa sobom govori.

»Susjede imamo dobre. Zelje smo već kupili. Stari gospodin jako voli našega Janka. I naša Ana, mlinarica, došla nas je vidjeti i svak Mihalj opet će ti kupiti knjige.«

»I ja bih išao jedamput Anu pohoditi.«

»Pa i moraš, zovu te. I stari stric Hondal bio je kod nas. Bože dragi, kako se zove onaj njegov sin?«

»Oktavijan.«

»Jest, onaj ti se izgubio. Sigurno se utopio.«

Mene su prošli srsi, ali moja mati nastavi:

»Hondal se isplakao kod nas, kako nam je dobro, i tebe se nije mogao dosta naspominjati. U stanu imamo sad i veliku kuhinju i sobu i pol trijema.«

I morao sam misliti, da sad putujem u pravi raj, gdje ništa više ne možeš poželjeti. Kad smo bili na domaku kuće, mati počne gledati moj šešir i napokon mi ga skine s glave, i prije nego sam mogao što reći, baci ga u jarak kraj puta.

»Bilo bi me sram, da takav uđeš u dvorište.«

Prestrašen pogledao sam u jarak za šeširom, ali mati me uhvati za rukav, i uzalud sam se obazirao za svojim bivšim šeširom. Badava sam i stao jedamput i pocrvenio, šešir je ostao u jarku.

Doma su nas čekali svi. Kad se otac pozdravio sa mnom, uzdrhtao je, pa sam odmah znao, kako je.

»Evo te opet ovdje! Bogme si brzo svršio krojačiju. Badava sam govorio, da te ostavimo ondje, mati bi, da svi doma sjede. A kako ?«

I sve je bilo kod nas u pilani ljepše, radosnije, nego mi je mati putem opisala, ali ipak nijesam se nekako mogao uživjeti u nove prilike i još prije večera odšuljao sam se iz našega novoga stana.

Istina, brzo sam se vratio, jer nijesam ni bio daleko: samo sam potajno otrčao do šešira u jarku, da brzo otparam postavu i odnesem sličicu, ružu i dva goluba, što mi ih je negdje prije mjesec i po dana darovala bila Treza Filčikova.

4*

NA KOLIMA SREĆE

Sreća je vrlo čudan i, čini mi se, vrlo lijen stvor. Kamo jednom navali, ondje se široko razvagani, kao da joj se ne će tamo amo hodati, premda bi tako bolje i mudrije bilo na svijetu, da jedamput svrati amo, drugi put onamo, i da ne umara ljude, da trče za njom. Tako je jedamput i k nama došla.

I jest, počela je jednom ni pet ni šest prelaziti naš prag i možda bismo badava bili vrata zatvarali. Ana se dobro udala; dolazili su o njoj nevjerojatni glasovi, da je svekrva, stara mlinarica, nosi na dlanu i da joj je predala gospodarstvo u cijelom mlinu. Poslije one »nove kolere« opet smo se svi zdravi vratili s drugoga svijeta, a to se također ne bi bilo dogodilo bez Božjega blagoslova.

Svinja nam se oprasila, i ja ni od onoga vremena nijesam čuo, da bi svinja mogla imati toliko praščića, kao naša: jer na kocu bilo je dosta rupa i kod svake rupe čučalo nas je po dvoje, pa ipak nikako nijesmo mogli praščiće prebrojiti. Otac naš htio je silom odbiti i prodati više od polovice, ali Janko, Stipo i ja nijesmo dali, pa nas je naposljetku i mati htjela istući radi čudesne krmače, o kojoj smo širili tako pretjerane glasove. Brat Đuro poslao nam je svoju fotografiju, a ocu novu britvu. Ja sam dobio pravi zlatni dukat na ispitu. Ali sve to nije ništa, jer nam je jednoč poručio Anin muž, mlinar, da će doći po nas s kolima i sve će nas odvesti na proštenje na kalvariju u Klatovljanima.

Bili bismo kuću srušili od veselja, ali mati ju je spasila. Kuća je ostala cijela, samo se jedna kuhača slomila, kad je na Štefana došao red.

»Samo mi recite još jedamput, da idete na Kalvariju! Ni koraka! Da se još i ondje izjedam? Ionako ne će biti mjesta za tolike. Ostavit ću vas kod Nemčekovih, oni će s vama izići na kraj.«

Nemčekovi su stanovali odmah za gospodarovim vrtom na gospodarskom dvorištu. Obilazili su ih i stariji, a mi smo djeca sa strahom zavirivali u njihovu kuhinju. Nemčeku nije pristajalo to malo ime, jer je bio gromorna ljudina s dugim brkovima, a glas mu je bio kao grom. Bio je sluga kod našega gospodara, vrlo surov čovjek, pijanac, koji je redovito barem u nedjelju istukao svu svoju familiju: košćatu, veliku ženu i gotovo odraslu djecu. Ako to nije izvršio, na primjer da nije više mogao, onda je njega istukla žena s djecom, i to uvijek jače oni njega, kao za odštetu, jer im se rjeđe pružala takva zgoda. Susjedi su već bili na to navikli i nitko nije potrčao k Nemčekovima, makar kakva bila galama i vika. Ali Nemček je znao i psovati prosto, nije obišao čovjeka bez prostote i ružne riječi. Ni u službi ne bi se bio održao, premda je bio dobar radnik, da ga nije osobito volio mladi gospodin, koji nije nikad sjeo u kočiju, ako nije kočijaš bio Nemček.

I svi smo se bojali Nemčeka, ne izuzevši možda ni oca. I dan prije toga sam se Nemček bio ponudio, da će nas paziti, ni u krčmu ne će ići, ako budemo kod njih. Bilo se dakle čega bojati.

»Tolike na jedan voz ionako nitko ne će pokupiti, a djecu ćemo dobro paziti,« rekao je on.

I sad nam je to opet pripomenula mati, pa smo se malo smirili. Išli smo preskakivati klade i puštati piljevinu niz vodu, plašiti gospodske pure i za skladištem dasaka okrpati kako tako Jankove hlače, jer mu se dogodila nesreća na plotu.

Zaboravili smo i Klatovljane i bili bismo već i pozaspali, da se Janko već za mraka nije oglasio:

»Mama!«

»Što hoćeš jošte?«

»Ja sam danas vidio takva kola, u kojima je bilo i po deset, i po dvanaest ljudi.«

»Pa šta se to nas tiče?«

»Pa... ima i tako velikih kola na svijetu.«

»Ima, kako ne bi bilo.«

»I za dvanaest ljudi.«

»Ima.«
»I za sto.«
»Ima. Ali ne dosađuj više.«
»Zbilja, ima i za sto ljudi?«
»Ima... i za sto budala.«
»Ali za dvanaest ima doista, je li?«
»Već sam ti rekla, i mir!«
»I kod Anice imaju takva kola?«
»Imaju.«
»Onda ćemo svi stati, kad budemo išli na kalvariju?«

Mati je sigurno morala biti pospana ili zabavljena drugim mislima, kad je istom pri tom pitanju opazila, kamo Janko gađa, i jamačno je požalila, što mu je tako lakomisleno pristajala na sve.

»Daj mi već mira! Zar ni po noći ne ću imati mira od vas? Za čas bit će ponoć, otac će doći iz posla, onda opet ustaj, daj jesti, i ne daju mi ni sad mira!«

Zbilja se rasrdila, ali badava, mi smo ipak osjetili, da je ozbiljno potvrdila, da ima kola za dvanaest ljudi, kakva će i nas odvesti na kalvariju u Klatovljane, badava je htjela to zatajiti. Ni Janko nije više vjerovao, da bi koji od nas mogao ostati kod Nemčekovih.

I doista su došla kola za dvanestero, a kad nas je posjedalo u kola samo devet, i sa sestrom Anom i svakom Mihaljem, koji je vozio, bili smo pripravljeni na tjeskobu, ali nama se učinilo, da bi se na tim kolima dalo i plesati. Mati je doduše i u kolima htjela načiniti reda, ali svaki je nekako sam od sebe sjeo tako, da nije trebalo nikakvog svjetovanja, samo se za Anu mogla zabrinuti, jer je htjela sići s kola.

»Ako dobro sjediš, samo ostani, Anice,« reče joj s čudnim drhtanjem glasa, i ljubila ju je dugo sve onako preko lojtre. — »Samo sjedi, šta ćeš skakati gore dolje! Ionako odmah idemo. Što je novo kod nas, poslije ćeš pogledati, kad se vratimo, ta nema mnogo toga.«

I poslije joj je dugo nešto pripovijedala, ali od toga ne znam ništa, jer sam već dobro sjedio na slami i nijesam slušao, što mati govori. Nijesam ni na oca pazio, koji je ogledavao Mihaljeve lijepe konje u gizdavim hamovima, samo znam, da je često ponavljao:

»Miško, ovakva kola jedva su kad vozili tvoji paripi!«

Jer sjedio sam dobro.

Ne bih bio doduše mogao reći, kako mi je, ali jamačno bilo mi je kao Stipi, Janku i onim drugima, koji su sjedjeli u sredini i svima su im neobično sjale oči, svi su htjeli govoriti najedamput, da je nastala vika. A kad je mati sjela na stražnje sjedalo kraj Ane, otac napred pokraj Mihalja, nama u sredini pretvorila se stara vrbova košara u pozlaćene zidove palače u čudesnom svijetu, pa kad je Mihalj potjerao konje, svi smo složno vjerovali, da je sad krenula lađa sreće, veličanstvene vanjštine, iz opletenih lojtra sija žar, koji mora opaziti čitav svijet, a na rudi da stoji privezano zvonce i izdaleka javlja, tko se približava putem. Mislim, da se ni u jednoj kočiji nije vozilo toliko sreće i zadovoljstva.

Možda su točkovi škripali, osi poskakivale na kamenju, možda nas je strašno bacalo, da smo se naširoko rasklimali u slami i udarali jedan o drugoga, ali bili smo silno sretni.

Otac se nije badava smiješio na prednjem sjedalu, nije badava vadio lulu iz usta svaki čas, da rekne:

»Miško, takvih kola još nisi vozio...«

Oj, nije vozio!

Ja sam doista istom negdje u trećem hataru opazio, da Anica i mati plaču i smiju se u isti čas, ali ni tad nijesam imao vremena slušati razgovor.

Zanimalo me, kad su počele spominjati Nemčeka, jer ga je mati gotovo hvalila.

»Čovjek na oko neotesan, grub, prostak, ali nije takav. Uvijek dođe k nama na divan u ve-

čer, kad otac ne radi po noći. Oca voli. Svi ga se ljudi klone, ali znaš, kakav je naš otac. Dobro je sa svakim biti u miru. Kad je i na nj došlo svakojakih križeva. Prije, kažu, bio je vrlo vrijedan čovjek...«

»To se radi svoje kćeri tako zapustio?«

»Da, baš su sada dva dana, kad je došla kući.«

»Već?«

»Bila je osuđena na godinu i po, ali nešto joj se u glavi dogodilo, pa su je pustili iza šest mjeseci.«

»A kakva je?«

»To baš ne znam reći. Nisam je još vidjela. Ali kažu, da samo sjedi, plače i gleda u zemlju. I oblačiti je moraju.«

»Strašno, strašno... To će djelovati još gore na Nemčeka.«

»Dakako da hoće. Ženu će možda i ubiti.«

»A što je žena tomu kriva!«

»Ona je, kažu, znala, što je s djevojkom... Janko, Janko, metni drukčije noge. Sve ćeš makovnjače zgnječiti! Oče, ta pogledaj te uprtnjače!«

Otac posluša, i mati je mogla nastaviti:

»Ona je, kažu, znala, kako je s djevojkom, pa ju je, vele, sama nagovorila, da ubije dijete.«

»Da se bar nije Antun ubio!...«

»Hm... da nije! Još samo tjedan dana je bilo do svadbe... Valjan momak. I Kristina je dobra, a sad imadu svi sramotu.«

»Kristina je radije mogla ostaviti...«

»Dakako. Nemček je sam kod nas rekao, da ne bi bio zlo ni pogledao na djevojku, da je dijete ostalo živo. Kaže, da je znao, da se ono, što se dogodilo, nije dogodilo iz straha. Antun je volio Kristinu i ne bi je bio doveo do sramote. Samo tjedan dana je još manjkalo do svadbe, kada se ubio. Kristina, kažu, nije kod njegove smrti ni sama znala, što je s njom.«

»Zacijelo se najviše bojala svijeta...«

»Hm, bilo je svakako. Ali ni tako sebi nije pomogla, nego je morala još i pred sud i u zatvor. Otac je bio kao od đavla opsjednut, i da nije bilo našeg mladog gospodina, ne bi ga više bilo.... Oče, ponudi Mihalja! Imaš ondje u velikom kaputu flašicu... Tamo sprijeda vama hladnije puše.«

Otac se najprije rasrdi, da nosi kod sebe stvari, za koje ne zna, i da to samo žena zna tako udesiti, ali našao je flašcu i gucnuli su i on i zet.

»Samo taj čovjek drži dušu u njemu,« nastavila je mati pređašnji razgovor, od kojega ja nisam ni slovca propustio, jer o Kristini i Antunu dosad nisam ništa znao, premda sam znao o svemu na Habanskijevoj pilani. I dobro se sjećam, kako sam odmah tamo na kolima sreće odlučio, da će mi kod kuće prvi koraci biti do Kristine, da vidim djevojku, koja je bila u zatvoru, premda me je groza spopadala od same mašte, u kojoj sam sebi zamišljao Nemčekovu Kristinu.

»A što mladi gospodin, kako on?« — upita Ana.

»To ti je čudan vjetropir. Ali dosta često zna i dobro učiniti. Nedavno je našao... Miško, ta ne daj se nuditi! Ponijela sam samo onakvu kao za žene. Ne znam, kakvu ti voliš, ali naš otac odmah bi zadrijemao, da je jača, a mogao bi i iz kola pasti... Rekoh, našao je nedavno čuvara, gdje drijema na kladama, i kad mu je rekao, da je po danu išao vidjeti bolesnu ženu, jer je iz Slatine, otjerao ga je u kolibu i sam je čuvao do jutra. On nam je dijelio u proljeće krumpir i toliko je bio dosadan, da bih bila sve radije ostavila. Dijelio je prema tome, koliko tko ima djece! A gle, na pilara Hanku nedavno je išao s letvom, jer je tukao svoje dijete, a Nemček mu je dobar. Tko bi to razumio!«

»Mora biti čudan čovjek.«

»Vjetropir, sad je kao jed, sad kao med. Stara gospođa ljuti se na njega, jer hoda za nekom djevojkom u grad, znaš, ali za siromašnom. Nedavno je radio naš otac stolčić pod noge za staru gospođu i u večer ga je onamo nosio i morao se vratiti. Kod gospođe bila je velika vika, sva kuća naopako,

sluškinje su istrčale pred kolnicu i govorile su ocu, da stari trči s puškom po kući, da ustrijeli mladoga radi one djevojke. Eto takav je zvrkast onaj mladi. Toliko imanje, a pameti ni mrve.«

»Zar ne bi mogao uzeti siromašnu djevojku?«

»Pa mogao bi, Ano moja, ali ona, kažu, nema ni suknje ni poštenja.«

»Sigurno je lijepa.«

»Nemček je... Oče, namjesti Janku glavu: zaspao je. Ova djeca nijesu ni spavati mogla po noći, a sad ćemo imati napast... Nemče e pozna i vrlo je hvali, ali tko zna, kakav ima Nemček ukus?... Anice, ako zlo sjediš, nastrest ćemo snop.«

»Dobro mi je kao u Božjem košu.«

»Da se, rekoh, ne treseš. Baš su sad morali nasipavati cestu. Ovo se samo radi nas voziš na slami. Da nas nema toliko, vozila bi se u kočijici. Imate lijepu kočijicu... A onaj naš mladi sav ti svijet pozna, i vašu kočijicu pozna. Nedavno donio nam je pozdrav od Gordijanovih, — nijesu nas zaboravili oni ljudi, vidiš, a čovjek misli, kad je siromah, da ljudi ne mare za njega. Verica, ona curica, uvijek im je onako slabačka, bolje da je manje pametna. Davno sam govorila: mudro dijete samo je nesreća za roditelje — ne čekaj, da će ti dugo živjeti. A ona je od malena imala sto pameti. Naš je otac doduše govorio, da bi se među našom djecom ugojila, jer kod nas je Verica i poparu pokusala, znaš dobro i sama, ali naš otac samo zanovijeta. Kaže, kad bi Gordijanka imala barem petero djece, nijedno joj ne bi pogibalo. Ali što je njima — mogli bi imati i petnaest, ne bi trebali tražiti, gdje će odrezati kruha. Ali, Ano moja, možda će i nama već svijet pomalo i zavidati,« — nasmije se mati, mahne rukom i stavi je na Anicu. — »Otac lijepo zarađuje, već ćemo, kaže, i u štedionicu nositi. Ruga se otac svojoj sirotinji, jer smo onaj Mišin dukat metnuli u škrabicu.«

»Aha, i moj se Miško ponosi vrlo s Mišom,« — počne sestra Ana, a ja sam brzo gurnuo glavu u slamu za Petrova leđa, — »i pred Holbičkom se hvalio njim, kakvoga ima šurjaka.«

»A zar Holbička dolazi u mlin?«

»Nema dana, da ne bi došao: onakav je, kakav je bio. A koliko našeg oca spominje! Kaže, da je metnuo nove pragove, kotac je pokrio, vrata ponapravljao, svega je stekao kod kuće.«

»Oče, oče, čuješ li? Holbičkovi nas, kaže, lijepo spominju! Veli, da takvih stanara ne će više imati!«

Otac se obraduje, ali samo je kimnuo, jer je baš imao važan razgovor sa zetom: htio nas je sve poskidati s kola, jer se put uzbrdo dizao, a sunce je vrlo s visoka počelo zavirivati u našu od pletera lađu.

»A kako Anica Holbičkovi?« pitala je dalje mati.

»I ona često dođe.«

»Je li? A je li zaboravila već Mišu?«

Ana se vrlo zadovoljno nasmiješi i tako je odmah skinula i onaj mali oblačić, koji je bio sjeo na materino čelo.

»Zaboravila je doista, potpuno zaboravila, jer će dobiti mlinara.«

»Je li?«

»Kod nas je sada pomoćnik i o Svim Svetima ići će u bzovski mlin na arendu, i čini se, da će se oženiti s Anom Holbičkovom.«

»Ma što govoriš! — Bog ih blagoslovio srećom i zdravljem!... Vidi ti čuda!«

»Mlin mu je pogodio moj svekar, jer Josip je vrlo vrijedan radnik i štediša.«

»E pa, hvala Bogu! Tko bi rekao! To je onaj kao bijeli, koji je poodavna kod vas?«

»Onaj, da.«

»Čini se, da je vrstan. Tako mi je drago. Anica je kao drijen i svi Holbičkovi su pošteni ljudi. Bože im daj sreću i veselje... Oče, čuješ li, Anica Holbičkova udaje se, joj, udaje se, i to u bzovski mlin!«

I pošto mi se nekako nije htjelo dizati glavu iza Petrovih leđa, nijesam čuo dalje, kakva sreća

čeka Anicu Holbičkovu u bzovskom mlinu, jer je i mene stiglo, čemu sam utekao bio po noći. Budući da me Ana Holbičkova nije zanimala, nije ni mogla iz zatvora iza grozne Kristine, koja mi se neprestano vraćala pred oči u različitim osobama. U duši mi je sjedjela groza još od nekog starog razgovora, kada se kod nas spominjao neki sin kćeri majčina bratića: taj je bio osuđen u najtamniju tamnicu, jer je ustrijelio lugara. Krvave su mi se potankosti tada živo usjekle u pamet, a sada mi se Kristina ukazivala u najgroznijim silikama. Odmah sam o njoj stao sanjati, i dobro sam vidio, kako je našem Janku odrezala glavu, onda ga zaklala, zatim objesila i na koncu ga bola noževima tako, da su me od jeze srsi prolazili.

*

Dotle sam se još uvijek vozio na kolima sreće. Ali i te su se strašne stvari morale dobro svršiti. Kad sam se probudio, imao sam tik pred ustima lijep, žut kolač od mladog sira, koji mi je pružila mati.

»Ustani, Miško, i jedi! Moramo se najesti, jer za čas ćemo biti pred kalvarijom, a ondje ne će biti kad jesti.«

Ne znam, što me je većma probudilo: kolač ili glas, da ćemo za čas biti u Klatovljanima. Budući da je kolač od sira bio bliži, prihvatio sam se njega, premda ni Klatovljani više nisu bili daleko. Dostizali smo druga kola, ili su ona nas dostizala, stazama išlo je mnogo ljudi, i za malo vrijeme ustavili smo se, a naš Janko već je stajao na snopu i viknuo:

»Gle, pa to nije proštenje!«

»A nego šta je?« pita otac.

»Pa to je isto kao sajam,« prosudi Janko.

I nije mnogo pogriješio. I šatora i ljudi bilo je mnogo, ni vike nije bilo manje, kako to već biva na sajmovima. Mi smo se bili doista brzo razbježali, ali otac nas ustavi još na kolima i izda kućni red.

»Djeco, ne možemo se razići tako samo bez reda. Netko mora uvijek biti kod konja, jer nam ni snopa ne bi ostalo. Lijepo ćemo se mijenjati u straži, osim Miše, Stipe i Janka, jer kod njih bi mogao tko i cijela kola odnijeti. A kad bude koji što htio, neka se vrati ovamo kolima. Čuvat ću početi odmah ja. Samo, djeco, da zapamtite put ovamo!«

Mati nije odobravala raspored, jer je izgledalo, da možemo ići, kud nam se sviđa, ali uspjela je samo utoliko, što smo je svi još otpratili do prepune crkve, kamo se na silu ugurala s Anom. Red je zapravo pokvario svak Mihalj, jer nas je nadijelio sve po jednim sekserom i bogme nijednoga od nas nije nadahnulo sveto mjesto, da seksere odnesemo u zvončić.

Janko je odmah kupio nešto crno, što mu se strašno razmazalo oko usta tako, da ga se Petar odrekao i ostao uza me.

Ali nije bilo zlo s njim hodati.

Nigdje se nije dugo zabavio, i kad su se mati i Ana izvukle iz crkve, mi smo već obišli i šatre i sveto vrelo i sve kapele i postaje kalvarije, i mlin i žlijebove i veliku krčmu i vapnenicu. Šteta samo, što se Janko odmah svima pohvalio, premda je mogao znati, da čas nije zgodan.

Otac je baš uzeo bio na ispit Stipu, koji je stajao zaplakan na kolima.

Stipo je bio naime donio harmoniku, koja nikako nije mogla stajati samo sekser. I izašlo je na javu, da su motovski momci — njima je proštenje bila deveta — kad su za velikom krčmom našli brus, lijepo nabrusili noževe, a naš Stipo zaslužio je okrećući brus drugi sekser, premda je to bilo na štetu svetačne oprave.

I tako smo došli pod regulu.

Morali smo ići u hrpi i iznova na kalvariju, koja nam se sada zbilja činila kalvarijom. Na nesreću išle su još Plješovljanke pred nama i smetale raspoloženju. Jer Plješovljanke su od pamtivijeka

pretekle modu u kratkim suknjama, i kad su hodale, bilo je to tako smiješno, da se naš Stipo, koji se nikad nije znao pretvarati, naglas stao smijati.

Otac ga je dobro gurnuo i potjerao otraga. Ja sam se, sjećam se, odmah uozbiljio, gledao sam samo preda se, ali Janko se mudrije dosjetio: otrčao je naprijed i tako je izmakao i napasti i očevoj ruci.

Kad smo došli na vrh brijega, gdje je bila velika tišina i mnogo križeva, Janko nas je već čekao pod arišem.

Istina, samo sam oko bacio na nj, inače držao sam se drugih, gledao sam preda se, a klekao sam i ja na mjesto, gdje nije bila oko mene velika stiska.

I onda u onoj tišini poviče naš Janko:

»Mišo, Mišo, pa ti se moliš pred razbojnikom! Ha — ha — ha!«

Čini mi se, da su se tada nasmijali svi osim mene. Ali rekao je bio istinu. Ja dotad nikad nijesam bio vidio razbojnika na križu, pa nije čudo, što sam se prevario. Klečali su doduše ondje i drugi, ali tada sam istom opazio, da su se okrenuli k srednjem križu, na koji zatim nijesam mnogo gledao od stida.

I izgubio sam se sasvim i samo dolje među šatrama zaboravio sam malo na Jankovo ruganje.

Jer najednom uhvati me nečija ruka, zdrmala me, nametnulo mi se okruglo lišce, sasvim blizu preda mnom igrala su dva sjajna, vesela oka i obasuo me povodanj riječi:

»Miško, ti si to, i ti si tu? Odmah sam te poznala još od one šatre. Tako si objesio glavu, kako si je nosio, i onako si poskakivao nekako nabadajući kao lani, i odmah sam te poznala. I znam, da si dobio dukat na ispitu, da si dobro učio, i otac je rekao, da bi od tebe moglo nešto biti. Mi smo još za mraka pošli od kuće, već sam ovdje treći put, i lani sam bila, i sve ovdje poznam.«

To me je Treza Filčikova držala za rukav.

Bila je malo narasla od lani, gotovo me je dostigla, imala je i drukčiju opravu, samo glas onaj isti, u tijelu živo srebro i obijestan govor kao onda.

Ali bio sam vrlo zadovoljan stojeći ondje uz nju.

Sjetio sam se i slike, koju mi je onda bila darovala.

Došla mi je na um cijela kuća, i dugi Filčik, i moja šegrtska pregača, i koprive za kućom u vrtu.

I bilo mi je drago, što sam sad bio s njom.

Badava bi me netko sumnjičio. Nije to bilo ni radi Trezina lijepog lica ni radi njenih kovrčavih vlasi. Oko mene se bilo stvorilo samo dvorište kod Filčikovih sa svim onim, što sam ondje doživio, i to mi je bilo ugodno.

»Idem sad pogledati na kalvariju,« govorila je Treza. »Već sam bila, ojoj, ali idem još, pa hodi i ti, ako nijesi bio.«

Ne znam zašto, ali nijesam joj rekao, da sam danas već bio dva puta.

»Poslali su me, da idem pogledati. Otac i mati prodaju još pod šatrom, moram ići sama. Sad i mati mora prodavati, nemamo zgodnoga šegrta. Mati se i sad ljuti, što je lani digla viku radi koze, jer sad ne možemo dobiti kalfe. I sama mora pomagati i prodavati. Kod susjedovih umro je stari Baltazar, znaš onaj, što je bio bolestan, koji je pred kućom sjedio. A mi imamo novu učiteljicu, i još ne volim računa, samo volim vrhnje s kruhom. A kod Benkovih zidaju novu kuću, i kod te kuće sam prošli tjedan pala, aha, još me i sad boli koljeno.«

I govorila je, govorila, i išli smo skupa na kalvariju i opet dolje među svijet, koji je grajao, i tamo amo, dok nas nije sreo Petar.

»Čekaj, već te svi tražimo, već bismo bili otišli, da si ti bio!«

Da, trebalo se oprostiti, pa nijesam znao, kako bih to izvršio.

Treza mi je pomogla.

»Hajde onda, Miško,« rekla je jednostavno, i ja sam se okrenuo i otišao sam s Petrom bez riječi.

Strah za prestupak uhvatio me je istom kod kola, gdje je mati baš nosila vrč piva za Anu, koja je već sjedjela na kolima.

I uhvatio me je najednom gnjev na Anu, što se tako dade dvoriti, i na mater, koja se tako podmeće, jer ako je Ana i u dobru i u mlinu, zato je ona samo Ana, i mati ne bi trebala trkati oko nje.

Ali otac me uhvati za rame, i zato nijesam domislio sve zlo, koje mi je sunulo u onaj čas u srce. Otac me odvede na drugu stranu našega koraba.

»Pogledaj, koga imamo ovdje, tko će se s nama voziti!«

Gotovo sam se prestrašio na drugoj strani.

Na zadnjoj osovini sjedio je omršavio, jadan, ostario stric Hondal u radnim otrcanim haljinama i sa službenom kapom na glavi, samo je bila već bez monograma fabrike.

Otac naš — on je imao uvijek takvu sreću na svijetu ili srce tako stvoreno — našao ga je negdje među prodavačima.

Hondal je jamačno i ovdje u Klatovljanima tražio izgubljenog sina Oktavijana.

Imao je kad tražiti: u tvornici su ga od vratarije otpustili, pa nema sad takvoga posla, koji se ne bi mogao prekinuti.

Ali nije nam govorio ništa o svojoj žalosti, samo što smo se tiše vraćali kući, jer i on se s nama vozio do Čierne, a i tuđa tuga je tuga.

Ili smo bili umorni od mnogih radosti toga dana.

*

S kola gotovo smo se ravno odvukli u postelju.

Umorile su nas novosti, upeklo sunce, uspavao put.

Za čas, kad su roditelji izašli bili u kuhinju, jedva me je Stevo probudio.

»Mišo, spavaš li?«

»Ne spavam.«

»Skoro ćemo opet jesti makovu gužvaru.«

»Kakvu?«

»Makovu, pa kažem ti.«

»Kako znaš?«

»Baš si magarac! A zar kod Halajevih na krštenju nijesmo jeli?«

»Aha... a komu ćemo sad ići na krštenje?«

»Pa vidio si... k Ani. Ondje će biti, rekao bih, i bolje nego kod Halajevih.«

Malo sam otvorio oči — gužvara me je bila iznenadila — ali za čas opet su mi se sklapale.

I opet sam se vozio u našoj lađi sreće, i samo sad u njoj nije bilo ni Nemčeka ni Hondala, nego radosti i kante od mlijeka, što sam lani kod Filčikovih bio nosio...

T O M Č I K O V I

Bilo ih je devetero, Tomčik, žena mu i sedmero djece.

Tomčik se izučio za mlinara, ali odmah kad se izučio, opazio je, da mu fali mlin i da ga ne će nikad imati. U toj zabuni napravio je stol, koji je imao četiri noge, vezane unakrst stegama, i cifranu dasku na stol.

To ga je obradovalo.

Primio se stolarije, radio je obične stolove na četiri noge. I još kakvi su izašli i kakve li je izmišljao sam! Svaki posao radovao ga je dva puta: jednom, kad je bio gotov, a drugi put, kad su mu platili barem pol ugovorene cijene. Tomčik je uopće bio takav, da se svemu radovao: i tome, kad se oženio, i kad su mu se djeca rodila, i kad je sunce sjalo, i kad su djeca imala što jesti.

Bio je otac kao onaj u priči, koji je zaradio sedam groša i svu noć nije spavao računajući, da toliko novaca u kući nikad nije bilo, a niti će ikada biti, jer kad ih je dijelio, svako dijete dobilo je po groš. I svu noć nije spavao, glasno se smiješio, najzad je i glasno razmišljao, tako da su se djeca izbudila, čula, što je i kako je, i odmah u jutro molila oca, da im podijeli. Što je imao, dijelio je, ali u večer nije bilo večere, jer djeca su htjela jesti, a nijesu htjela vraćati groša. Nijesu dakle večerali, tek u jutro su se najeli, i tako su prištedjeli jednu večeru.

Takav je bio Tomčik.

A žena mu — ne bi našao bolje, da si je lampom tražio. Bila je stvorena za Tomčika.

U veče su sjedjeli oko lampe i Tomčik je učio djecu:

»Djeco, samo sve treba čuvati! Kako tko cijeni komad kruha, onako mu ide. Osobito čuvaj svoje

dobro, da ne ode, ne daj Bože, u tuđe ruke, jer ljudi će ti i kožu oguliti. Iz usta će ti oteti, ako ih ne otjeraš: prevarit će te, ako se ne čuvaš! Samo budite od svakoga mirni. Ako daš komu, pomogneš mu, još će ti se ljudi narugati, a zahvalnosti ne čekaj. To zapamtite!«

Tomčikovica ni jednom nije zaboravila dodati: »Doista, djeco, toga se samo držite, što vam otac govori!«

I kad je jednoč u nedjelju ostalo nekoliko kruna, dođe joj na um, da u kalendaru ima praznih strana i na svakoj gore piše: »Tko računa, kuća mu je puna!« I potraži Tomčikovica kalendar i čvrsto upisa na prvu praznu stranu: »Imamo 128 kruna gotovoga.«

To joj se vrlo svidjelo, pa je stvar pokazala i mužu.

I klimali su glavom oboje i gledali žućkasti papir, da zbilja piše 128 čitavih i tvrdih, da su se poznale na drugu stranu. Tomčik nije htio ni vjerovati, da je tako, nego je popipao kažiprstom po papiru, i kad se malo i razmazalo, vidjelo se, da je 128.

Ali nijesu govorili o tome više, jer govoriti kod Tomčikovih nijesu znali.

Sutradan bio je ponedjeljak, veseo i dobar. Tomčik je išao za poslom, a Tomčikovica je karala djecu i popijevala.

Onda je sjela čistiti krumpir, ali pod prozorom je prošao Halama, i bilo je sigurno, da ide k njima. Tomčikovica gurne brzo slamenku pod ormarić, i malo se snuždi, što baš danas dolazi Halama, zasjest će u kući — Halama je bio dugačak i punokrvan čovjek — i pripovijedat će do samog objeda, premda je zapravo ponedjeljak i trebao bi nešto raditi. Najzad hoćeš, ne ćeš, morat će izvući krumpire. Halama će na njih izbuljiti oči, kao da mu je svakoga žao, jer će ga Tomčikovi pojesti, i ovda onda reći će:

»Što imate divnih krumpirâ! A gdje su već naši! Nema im ni glasa!«

Znala je, da tako biva, i zato nije voljela Halamu.

On je ušao i puhao, dugo je i sve jedno pripovijedao. Tomčikovica mu je odobravala, dok nije najednom dlanovima pritisnuo koljena i rekao:

»Susjedo!«

Stanovao je čak na drugom kraju grada, ali tako ju je oslovio, jer mu je to bila riječ povjerljivosti i prikladna, pa nije trebao u duši tražiti druge.

»Priznajem, nevolja me je ovamo dotjerala. Vi nijeste kao drugi ljudi, da ne biste čovjeku pomogli. Ta drugi su vam ljudi kao psi, kao zvijeri, niti ne pogledaju na bijedu, a kad čovjek ne zarađuje, znate, kako je.«

»Je li?« — htjela se začuditi Tomčikovica. — »A jučer mi je muž govorio: Halama bi za novce i sve svete prodao. Danas je nedjelja i pokriva kuću u Srednjoj ulici, jer dobro plaćaju. A ne će od toga imati štete. Poslije objeda ići će piti i sigurno ne će ustati, dok bude imao filir, ili dok krčmu ne zatvore.«

Ali Tomčikovica nije rekla ništa, samo je pocrvenjela; znala je, ako bi mu to zbilja rekla, da bi se morao izmotavati, i sama ne bi znala, što bi dalje: bi li gledala na njega samo onako nehajno ili bi mu se odmah ispričala.

I nije rekla ništa, a Halama je nastavio:

»Teško idu poslovi, a vi ste barem ljudski ljudi, jer sami znate, kako je u potrebi s djecom. Čujem, da biste mogli i pomoći, pa rekoh, kad mogu, onda mi ne će biti zabadava ići onamo.«

Tomčikovica se prepala, ali strah joj ne pomože, posudila je Halami četrdeset kruna. Zatim je vrlo ušutjela, nije popijevala, djecu je većma karala i krumpira je manje istrijebila, nego je htjela, i jako je bila srdita sama na sebe.

Ali Tomčiku je žućkasti list u kalendaru vas dan bio pred očima, većma se znojio pred večer i nešto je ranije ostavio posao. Kad je zatvorio radionicu, stao je pred vrata.

Razmišljao je, gdje su najmekši ljudi, koji su mu dužni za posao. Onda je potrčao i kod najmekših prosjedio čitavu uru i po, dok se usudio reći, da je došao po novce.

Nijesu imali, nijesu htjeli imati ili što mu drago, ali nijesu mu dali.

Kušao je dalje, doma su čekali već kao na trnju. Tomčikovici već se i večera osušila, ali ipak je zatim došao veseo.

Donio je dvadeset kruna.

Tomčikovica se prepade.

Zaludu je svaki smiješak Tomčikov i svaka kretnja odavala:

»Danas ćemo opet zapisivati, samo dok djeca pozaspu!«

I posvadiše se uvelike onaj ponedjeljak sjedeći kraj kalendara i nagibajući se nad žućkastim praznim listom, gdje je bilo i sad napisano 128, a nije bilo istina.

»Ja se odirem, trčim po ljudskim kućama kao lud, a ovdje kojekud kakvi tati, bezbožnici odnesu ti tvoju muku! Kakav si ti stvor? Kao da pameti nemaš!«

I svadili su se, kako su znali.

Tomčik nije mogao ni sjedjeti, klimao je glavom, kao da ga zubi bole, i dugo je trajalo, dok se umirio.

Prevrćući tako u glavi svoja dosadašnja iskustva, kad je ovdje i ondje išao moliti svoje novce, dođe u nj neko pouzdanje i vrlo se nabrusio:

»A naći ću ga ja, namjerit ću se na njega, ne boj se, ne će mu biti lako! Ne ću mu oprostiti. Neka vraća! Ta znam ja, kako treba s takvima postupati. Eh, da sam bio kod kuće! Ali ti si takvo stvorenje, uh, šteta govoriti! Ali sastat ću se ja s njim! Stat ću mu ja na palac!«

Silno se prijetio Tomčik.

I svadili su se, kako su znali.

Išli su kasno spavati, i kad su već trebali leći, iskipjela je iz Tomčika posljednja gorčina, i reče ženi otresito, ali nekako mekano:

»Kad si već zarajtala, kad si već dala, barem napiši! Da, zapiši, neka je unutra!«

Tužna Tomčikovica nije vidjela mnogo i od suza i od snenosti, ali je ipak otišla pod lampu i jasno unijela i tu svotu u glavne račune: »Halami smo dali 40 kruna.«

Tomčik joj je gledao preko ramena i morao se opet naljutiti:

»A što je to? Kako to? Pa zar sam ja davao? Zar sam ja nešto Halami dao? Šta to pišeš? Bješe napisati: Halami sam dala četrdeset kruna. Tako je.«

Tomčikova žena pripozna, ali neuputno je stajala pred zapisom, jer nije znala nikakvoga načina, kako bi se stvar dala popraviti.

*

Treći dan susretne Tomčik Halamu, ili bio bi ga sreo, ali kad je opazio Halamu, brzo je šmugnuo za ugao, da se ne bi zbilja sreli.

»A što bih mu rekao? Još nijesam pravo ni promislio, što bih mu rekao. Kad čovjek ne promisli dobro, bolje da se i ne susreće. Da, žena će i danas pitati: »Nijesi li susreo Halamu?« Pa dabome da ga nijesam susreo! Gdje bih ga sreo? Kako? Baš ćeš njega sada sresti! Pazi se on, sakrit će se. Da, tako se to radi!«

I Tomčiku je bilo sasvim drago, što se nijesu susreli. Lice mu se upravo razvedrilo od radosti.

Krivo je bilo, što je zaboravio opet promišljati, kako da susretne Halamu, i kad su se drugi dan imali sresti, morao je opet strugnuti među ljude i znoj mu je probio na čelu, jer malo je falilo, da se nijesu sukobili.

»Ni danas ga nijesi sreo?«

»I ti si mi neki stvor! Kako ti to sebi zamišljaš? Sigurno hoda sada izvan grada.«

»Najbolje bilo bi, da odeš k njima.«

»Još bi samo to trebalo!« mislio je Tomčik. »Ili ćeš ga naći, ili ne ćeš; ako ga nađeš, još gore;

može imati u glavi, zgrabit će te onim šapama... e, da!«

»Najbolje bi bilo svratiti se.«

Tomčik je brzo skrenuo razgovor rekavši, da mu je na vratu izbila bubuljica i tko zna, ne će li od toga opet biti napasti kao prije pet godina, kad je svu jesen morao glavu na stranu držati.

Ne, nije mu se ta bubuljica dala na zlo.

Ali sutradan, kad je nosio kući novce od Ferenčika i kad je stao na trgu u razgovoru, netko ga oštro lupi po ramenu i zdrma ga.

Tomčik se gotovo zapanjio, kad je vidio Halamu kraj sebe.

»Druže, ti kao da si umro!« — počne Halama. — »Nema te ni za lijek, badava se ogledavam. Mislim: Šta, Tomčik, stari drug, nije valjda ni na životu. A ti ovdje! E, pa hvala Bogu! Pa ja sam ti dužan, da nijesi možda zaboravio?«

Tomčik bi u zabuni bio i priznao, da nije zaboravio, ali nije stigao progovoriti, jer je Halama nastavio:

»Nosim dug sa sobom, hoću vratiti, ali gdje ćeš vratiti? Komu ćeš vratiti? Možda se već i srdi na me taj Tomčik? — mislim u sebi. I srdiš se, zar ne?«

Tomčik ga je rukama i nogama uvjeravao, da se ne srdi i da se nikad ne bi srdio radi takve stvari. I tako je bio gorljiv u svakoj kretnji, u licu, u riječi, da je naposljetku — ni sam nije znao kako — posudio Halami još deset kruna, jer Halama je zaboravio doma novce, a ide po čavle. I dug je zaboravio, i već je sav zgužvan od nošenja u džepu.

Kod kuće se Tomčik sasvim prestrašio, jer su ženine oči i usta i svaka kretnja pjevale pitanje:

»Dakle zapisivat ćemo i danas, je li? Nego što, samo neka djeca pospu.«

I morali su, jer nije mogao zatajiti, da su Ferenčikovi pošteni ljudi.

»Bože, Bože, ja zapisujem, ja pišem, dršćem nad svakim slovom, a on ovako... ovako trati u tutanj!« tužila je Tomčikovica.

Tomčik je šutio.

Čemer mu se valjao po duši, ali šutio je, dok mu ne dođe na um:

»A šta je? Ja sam samo deset, a ti?«

»A šta ja? Ja sam žena, ali ti — ti trebaš znati, kako se s ljudima radi...«

I stane računati Tomčik, a treću večer, kad je imao zaspati, puče mu sve pred očima. I mislio je ovako:

»Hm, Petrašu smo jedan put posudili i... pa, nije vratio. Zvodi sam također i... pa, zaboravilo se. Žena je dala Hirtovima i... pa, evo sad sam se istom sjetio.«

Sjetio se i svih ostalih.

Sjeo je na postelju i probudio ženu:

»Ne spavaj, nego slušaj.«

»Ne spavam ja, to ti samo misliš.«

»Ja već znam, zašto nemamo mira.«

»Radi čega?«

»Radi čega? Pa, radi novaca.«

»Aha... Zašto?«

»Zato nemamo mira, jer si izmislila kalendar. Što će nam kalendar? Što smo trebali upisivati? Zar nemamo glave i pameti? Imamo, nego! Naše svote lako je zapamtiti. Šta ćemo pisati, šarati? Samo ti sutra istrgni list... nego! I ne piši ništa!«

Tomčikovica se sasvim jasno srdi, da je ondje onih nesretnih četrdeset kruna upisanih na njenoj duši, i pristane:

»Pa...«

Nijesu više ni zapisivali, ni računali, pa nijesu stoga ni stekli.

Ali čini se, da im nije bilo žao.

*

Tomčik, izučeni mlinar, koji je pravio svakakve stolove, bio je moj otac. A ja sam njegov sin.

Često radim sasvim nešto drugo, nego što sam izučio.

Već sam se i oženio, i drago mi je. Sedmero djece doduše još nemam, ali tko zna. U braku imali smo već ne jednom kalendarsku stvar. Na sreću, u Banjskoj Bistrici ne štampaju više onaj kalendar gotskim slovima, u kojemu je bila ona mudra rubrika: »Tko računa...« i zato ne će biti kod nas nikakve svađe.

Istina je, ne ćemo ništa ni steći.

Ali jesam li ja za to kriv? Jesam li kriv?

Pa ja sam Tomčikov sin.

P A Č I Ć I

Kad je bio kraj rata, Miško Karas nije znao, što bi od radosti, pa se oženio. To je bila neka groznica tada za ženidbu, mnogi su to učinili tada, i Miško je mislio, da dobro radi. Ta nije bilo u tom ništa zlo, mnogima je to pošlo za rukom, a Mišku osobito. Dobio je vrijednu ženu, dva ormara, dva kreveta, nekoliko stolaca, mnogo lonaca i rajngli, i trideset i jedno pačje jaje.

Miško se svemu radovao.

Ženu je ljubio, jer je bila lijepa, ormare je svaki tjedan gurao iz kuta u kut, jer je soba bila mala, uvijek su morali kušati, kako bi se sve smjestilo, ali od trideset i jednoga pačjega jajeta samo su na dvadeset i četiri nasadili kvočku, jer tako je bila svjetovala Ana Hulikova, koja je nosila vodu Karasovima. Ana je naime navodila dva razloga za taj savjet: u sedam od njih nije vidjela ni najmanjega znaka od buduće pačje pečenke, a ne bi bila ni stala sva u staru slamenku pod kvočku, jer bi se bila ohladila.

Miško, kontrolor u poreznom uredu, samo je to žalio, što nije mogao biti prisutan kod svečanog čina, kad je Ana metala jaja u saćuricu i svako napose prekrižila. Ali Ana je za cijeli red kuća nosila vodu, pa je baš toga dana kasno došla Karasovima. Miško je već bio u uredu.

»Pa to nije mudrost — rekla je gospođa Karasova — dobro sam gledala, i drugi put načinit ću to sama.« — Ali može biti da je to rekla za umirenje svome Mišku, da ne žali, što nije bio doma.

Gore je bilo sa samom kvočkom. Do večera sigurno je opazila, da je hoće prevariti i da su u saćuricu podmetnuli pačja jaja umjesto kokošjih. Kvočka je doduše bedast stvor, ali je sigurno opazila nešto, jer kad je gospođa u večer posljednji put pogledala u kuhinju, kvočka je šetala amo tamo i samo kvocala.

Miško je već drijemao na jedno oko, a sad najednom mora navlačiti papuče i hvatati kvočku i učiti je pameti, da sjedi ondje, gdje treba.

Ali patke su patke, pa se nije mogao ni srditi.

A u jutro nevaljala kvočka opet nije sjedjela, i Karasovi su nepovjerljivo klimali glavama, da će se teško stvar dobro svršiti.

No iskusna Ana samo se nasmijala i poučila neiskusne, da nema opasnosti: kvočka je uredna, i kad skoči iz saćurice, htjela bi van. I Ana je imala pravo.

Kasnije bilo je samo to neugodno, što joj je svaki put onda došlo na um, da ide van, kad je Miško već drijemao na jedno oko. Barem njemu se nije nikako svidjelo, da joj mora svaki put svijetliti. Ta, mrcina, mogla je to načiniti i po mraku. Inače nije bilo nezgode.

Kvočka je junački prodrijemala one dugačke sedmice, i kad je jednom Miško došao na objed, mlada ga je žena zaboravila doduše poljubiti, ali dotrčala je pred njega do kućnih vrata.

»Miško, Miško, već su se četiri izlegla!«

Miško se nasmiješi i svrati se najprije kvočki. No našao ih je već osam izleženih.

»Dobro se egu.«

»Neka, neka! Pačetina je najbolja pečenka. Ako se svi polegu, do Božića ih ne ćemo ni pojesti.«

Dogodilo se, kako je Miško želio: izleglo se svih dvadeset i četvero. Posljednje morala je Ana sama načeti drugo jutro, ali ipak se izvalilo kakvo, takvo pače. Radost Karasovih bila je prevelika. Miško je samo žalio, što i onih sedam jaja nije turio nekamo u saćuricu, možda bi se i ona bila izlegla.

Radost je bila velika, šteta samo, što ju je Ana pokvarila odmah u početku.

»Ne sviđaju mi se osobito ti pačići,« rekla je i niječno klimala glavom. »Mislila sam odmah,

kad smo nasađivali, da će biti zaprtci, jer patka se najbolje nasađuje prije Uskrsa, a već je kosidba.«

Karasovi su odmah i sami opazili, da najveće pače malo šepa na lijevu nožicu, a ono, koje se posljednje izleglo, načini samo po tri koraka na dušak i onda mora časak prodrijemati, dok je sposobno učiniti druga tri. I da oni drugi nijesu ni žuti, kako imaju biti pačići, nego su još uvijek, kao da se nijesu osušili.

»Ta vidjet ćemo, kad dođu na potok,« tješila ih je Ana, premda se radost nikako ne da zakrpiti, pa se nije dala ni od Karasovih.

Osim toga pačići ni u vodi nijesu bili bolji: najveće pače uvijek se više nagibalo na jednu stranu, onim drugima nikako nije htjelo izrasti perje, a najmanje je jednako ostajalo najmanje i uvijek se na kraju dugog niza naprezalo, da dođe kući.

»Čudna sorta, niti rastu, niti pernate,« uglavi Ana.

I jednom, kad su Karasovi sjedjeli za zastorom kod prozora, Mojžiševica iz treće kuće vrlo se porugljivo kikotala pod prozorom:

»Čiji su to sirotani?«

Karasovi su se zaboravili za zastorom zagrliti, oboje se namrštilo.

»Ona se ruga našim pačićima!«

»Sigurno.«

»Pište pred vratima, poznam ih po glasu.«

»Poznam ih i ja — barem su mogli naučiti gakati, kako treba.«

»Pa što sam ja kriva, što nijesu naučili? Tako govoriš, kao da sam ja kriva.«

»Ne govorim ništa, ali što je istina, istina je, ne znaju još ni gakati.«

»Pa što sam ja kriva? Zar ih ja mogu učiti? Još se i ti rugaš!«

Tako se karala mlada žena na svoga Miška i lijepo se rasplače. Miško je bio iznenađen tim suzama, i što je gore, nije znao nikakvoga dobrog

izlaza iz te neprilike, jer se čitav prizor svršio ovako:

»Barem im idi otvoriti što prije, jer će se ljudi strčati na čudo, kakva to imamo čudovišta.«

Tako je došao prvi oblak na vedri svod bračnog raja kod Karasovih.

Prestali su razgovarati, večerali su bez ijedne riječi, i Karas je ovako pokarao pospanoga poreznog praktikanta Pazderku drugi dan:

»Mladi gospodine, svjetujem vas, da se ne biste toliko skitali po noći. To vam škodi, jer ste kao pokisla patka.«

Jadniku se Pazderki »pokisla patka« prilijepila, jer ljudi ne promišljaju i nikomu nije palo na pamet, da patki i ne udi, kad pokisne. A tko bi i bio pogodio, da je kontrolor mislio na ono dvadeset i četvrto pače, koje uvijek posljednje dođe pred vrata?

I onda tek što se bilo malo izvedrilo kod Karasovih, dođe nova nesreća.

Taj dan malo se smiješilo jesenje sunce i Karasovi su pošli na groblje, jer je groblje u tom mjestu zamjenjivalo šetalište. Sjeli su nedaleko malog društva, kojemu nijesu smetali ni grobovi ni križevi i smijalo se veselo, možda veselije nego bi se bili smijali na promenadi.

I jedan od njih progovori u sav glas:

»Sinoć smo slavili Mihalja. O ponoći bili smo kao Karasovi pačići. Naš Stefan ljuljao se baš kao ono dvadeset i četvrto pače Karasovo.«

Društvo se slatko nasmijalo. Karasovi razrogače oči, pogledaju se, pogledaju i društvo i časak su prestali disati. Onda Miško ustane, pocrveni, ali iz čitavog društva nije poznao nijedne osobe. Mladići su se smijali i dalje. Na Karasove nijesu se obazirali, što je jasno pokazivalo, da ne slute, kako su i vlasnici čuvenih pačića blizu.

Eto kako bi bilo nespretno očitovati se kao vlasnik onih kržljavaca!

S groblja otišli su dakle tiho, a kod kuće bila je oluja, kakve u njihovu raju još nikad nije bilo.

»Ne dam, da mi se izruguju radi tih gadova!«

»A zar sam ja kriva, što su tako kržljavi?«

»Govorio sam, da je barem onoga šepavoga bogalja trebala Ana ubiti. Komu će to valjati?«

»Ti me toliko progoniš radi tih pačića, vrijeđaš, rugaš se, da mi je već toga dosta! Kao da sam ja kriva,« rasplače se mlada domaćica i nije se dala udobriti dugo, dugo.

I Miška je neprestano uzrujavala ta nesretna pačja historija. Drugi dan se i on porugama nabacivao za grdobama, ali čudna je to bila sorta. Prekopitnulo ih se i deset, ali nijedno nije htjelo krepati.

No mladu je ženu taj način s pogrdama vrlo dirnuo, i Miško se samo čudio, kad je popodne dobio kuvertu u ured, adresiranu rukom njegove žene, a u kuverti ništa, ni jedne riječi, nego samo ključevi od vrata i soba.

To dakako nije bio ugodan položaj.

Imati dvadeset i četiri pačića na brizi, sve lonce, čitav stan, a žene nigdje. Ormari se doduše nijesu srušili, ali pačići su ogladnjeli, i Mišku se dogodila i ta smiješna stvar, da ih je morao nahraniti, jer Ana se u jutro samo pokazala u kući.

»Ana, naša gospođa morala je juče brzo otputovati,« izgovarao se vješti Miško, »pa od onih naših pačića izaberite dvoje, za to, što nas dvorite,« — doda odmah i još se obradovao, što mu je došla na um ova izvrsna misao. Eto, barem će biti dva manje!

»Hvala, hvala, toliko i nije trebalo biti,« — nećkala se Ana na oko, — »ali zahvaljujem, u veče ću ih odnijeti.«

Na večer? Zašto na večer? — pitao je Miško sam sebe i nije se mogao oteti misli, da se Ana stidi toga dara. — Pa zar su zbilja na porugu svijetu? — čudio se on, ali se nije išao uvjeriti, da se ne bi bez potrebe razdražio. Zaludu su pištale, nije ni u dvorište izašao. Da ih nije Ana zatvorila, on ih bome ne bi, jer je čitavo veče upravo o tome razmišljao, koliko je neugodnosti došlo u kuću radi pačića, tako da bi lako moglo doći i do rastave sa ženom.

Sjedio je tako dugo, ni lampe nije upalio. Koliko je sat mogao pokazivati, nije znao. Mislio je na otrov (ali ne za sebe, nego za pačiće), na osvetu, na onu veliku vreću kukuruza, koju je ispod ruke bio kupio, i na lasicu, koja je prošli tjedan kod susjeda sve kokoši podavila.

Do bijesa, zar se ne bi mogla uvući za jednu kuću niže?

I najednom skoči. Uzdahnuo je duboko, sio je opet na stolac, tiho svukao cipele i hajde u kokošinjak za pačićima. Koracao je vrlo oprezno, dugim koracima, i proživljavao je sve slasti tata. Pazio je i na vjetar, koji je lahorio od sjevera, i na žuljeve od novih žutih polucipela. Ali išao je dobro. I mislio je pri tom:

»Kad je kod susjeda pun kokošinjak poklala lasica, zašto ne bi kod nas podavila dvadeset i četiri bogalja? Ana će u jutro kukati, i ja ću štogod dometnuti, pa će biti dobro.«

Karasu je i znoj probio na čelu od radosti, da će sve biti dobro. Otpuhnuo je pred kočakom i stao da se razgleda u mraku. Morao je stati i zato, jer još nikad nije bio lasica, nego samo porezni kontrolor, pa je morao promisliti, kako će zapravo klati.

Najzad je još jednom uzdahnuo i sagnuo se, da napipa vratašca.

A onda mu najednom zastade i dah i nehotice sjede pred kokošinjakom. Ne bi bio ni prstom makao za čitav svijet.

Vratašca su japila širom i Miško je odmah osjetio, da je malo prije netko prošao ovuda prije njega. Dapače i mjesto, gdje je sjedio, činilo mu se još toplo, i kod plota otraga sasvim je razgovjetno vidio čovjeka, koji čuči kod stupca.

»Ako se maknem, udarit će me čime. Ako budem ovdje sjedio...«

Jest, nije mogao ovdje sjedjeti navijek, i kad su mu se malo pomutile misli, skoči i onda tako brzo pritvori za sobom vrata na hodniku, da su odmah dvije staklene ploče izletjele.

Ali nije bilo toliko straha, kako bi netko mislio: Miško bi bio najradije zafićukao, da nije bila noć.

»Ode briga, i nijesam se trebao igrati lasice!« tješio se Miško, i do jutra je imao sve najljepše sanje. Sanjao je, da je sa ženom metao lijepe žute pačiće pod kvočku, kvočka ih je pretvorila u glatka jaja, a oni se smijali, dok se od toga smijeha i probudio.

Istina je, da je odmah potrčao za pačićima.

Doista, nije se u noći bio prevario, pačića zbilja nije bilo, jest, osim onoga dvadeset i četvrtoga bogalja, koji je i sad drijemao u kutu. Jamačno ga ni tat nije htio! To je bilo Karasu malo krivo. Ali samo za čas, onda ga je brzo uhvatio za kljun i junački ga bacio preko plota.

»Hvala Bogu!«

I bio je prvi na pošti.

»Dušice, čekam te, pačadi više nema,« — brzojavio je ženi i mislio je, da je sve u najboljem redu. Oružnici i neke kaznene prijave nijesu mu ni na um pale. Dapače da se tat bio prijavio, bio bi ga viteški nagradio. Ta kako i ne bi, kad mu je skinuo napast s vrata!

Brzojav nije morao daleko trčati, nego do susjednog sela. Gospođa Karasova rasplakala se odmah kod prve riječi i došla je još isti dan. Miško se radovao, sve je oprostio svojoj ženi, i ona njemu, nijesu se dugo ni objašnjavali. I kad su jedno drugom najljepše praštali, evo ti nešto zapišti pred vratima.

Gospođa se trgne.

»Miško!«

»Što je?«

»Jesi li čuo?«

»Jesam.«

»Ono naši pačići pište.«

»Nije moguće, kad su ih ukrali.«

»To su naši.«

»Ma, dušice, kad sam na svoje oči vidio tata, kad ih je nosio.«

Karasova je malo promišljala, a onda tiho zapita:

»Nemoj se srditi, Miško, ali ako ih tat isto nije htio?«

Miško se namršti, polagano je svladao običnu kretnju, koja se pravi u takvom slučaju, to jest počešao se za uhom, ali i on je došao do takvog zaključka, da bi i to bilo lako moguće.

»Znaš, dušice, bio bih za to, da ih barem na potok ne puštamo.«

»Ne marim, ako ti hoćeš,« pristala je dušica. »A ako bi ti htio, pa ja bih sutra kušala jednu zaklati.«

Karasovica je dosta bojažljivo govorila, ali bio je čas praštanja, pa je Miško kimnuo glavom.

I gle, što iz sloge i dobre volje izlazi, to se i ne može zlo svršiti. Šepava, neugledna, pače bez perja pačica pokazala se na tavi izvrsna. Požutjela je, dobila ružičastu boju, masti doduše nije bilo mnogo, ali je bila kao zlato i na jeziku se samo topila. Bila je bolja nego li prava patka.

»Dušice, meni se sve čini, da smo se varali. Naši su pačići kao žablje nožice. Na oko svakakve, a na jeziku izvrsne. Šteta, što sam onu jednu bacio preko plota.«

»A dvije si odmah dao Ani?«

»Jest. A šteta je i onih sedam, što se još moglo izleći.«

I zamisli se Miško. Uistinu imao je baš komad pačje slasti i od toga se malo nasmiješio, lice mu se nadulo i očima je zažmirkao kao blažen čovjek. Bio je zadovoljan.

Ali prošle nedjelje ženio mu se brat, i od svih bratskih savjeta, koji su mu trebali doći u toj oz-

biljnoj zgodi na um, samo mu je ovaj došao na pamet:

»Brate, svjetovao bih te prije svega: ako sa ženom dobiješ i pačjih jaja, nemoj ih primati. Ako li se nikako ne budeš mogao tome oteti, nemoj mnogo pripovijedati, nego ti od bratskoga srca svjetujem, da ih bar potajno pobacaš prije još nego li se pačići izlegu.«

»Više ti ne ću reći,« doda još Miško. I nije više rekao, kolikogod je mladoženja bio radoznao.

URA S KUKAVICOM

I.

Mišo Đumbier je u teškoj muci vrtio glavom od čuda, koje mu nije moglo u nju, pomicao je plašt na plećima, obazirao se na ljude, dlanom je obrisao usta, no pitanje bez odgovora neprestano mu se nametalo na oči.

»Da kupim ili da ne kupim?« računao je Mišo, ali ljudi su se zgledavali, smiješili, čudili se, i iz lica nije im se nikako moglo pročitati, treba li se odlučiti ovako ili onako.

I morao se mučiti sam.

»Gle, kakvo čudo!« reče Mišo sam sebi odmah, čim su mu noge zapele kod šatre. Kuca kao živi i zlatni brojčanik. Kod nas samo kod Mrve imaju takav, samo što je zlato već potamnjelo. A utezi kao zlatni češer...«

I bio bi već otišao dalje, jer briga je imao dosta, ali uto urar počne izvoditi majstorije sa svojom urom. Pustio je veliku ručicu na četvrt, i tad ti se rasklope vratašca nad brojčanikom, iskoči kukavica i zapjeva: ku-ku!

Drugima se stvar svidjela, i Miši se svidjela, premda je već vidio bio takvu mudroliju. Ali ipak će počekati, dok urar pomakne kazaljku na pol, hoće li kukavica zbilja zakukati dva puta. Mora pričekati. Nema ljepše zabave na sajmu, nego kad ova ili ona majstorija prodavačeva zataji. Kad bijeli miš ne će da izvadi planetu, kad harmonika odušuje, kad »vražja koža« pušta vodu, britva ne skida vlas, pa kad se prodavač srdi, a mora se smiješiti, da kupci ne vide, kako ga hvata jad. I kako bi izvrsna zabava bila sada, kad kukavica ne bi zapjevala, ili kad bi zapjevala više puta,

nego treba! Gledaoci bi se nasmijali grohotom, i on bi se makar iskesio prodavaču.

Ali kukavica je zakukala po propisu.

Dapače i na tom se nije svršilo: urar kao kakav vješt čarobnjak potisne sada malu ručicu na dvanaest, i odmah se počne pravo čudo: na oba boka škrinjice otvore se mala vratašca, — mislio bi, da je unutra stroj, — a ne vidiš ni najmanjega kotačića, nego dvanaest kipića, dvanaest apostola izvuče se iz ure i lijepo po redu šest stane na jednu, šest na drugu stranu, da imaju oči šta vidjeti.

»Gle, čuda!« reče Miško i drugi put, samo je ovaj put naglas mislio.

Pa kamo bi sad odlazio?

Ostao je Mišo Đumbijer kod urara, čitavu uru zadavao je sebi pitanje, bi li kupio to čudo, ne bi li, — dok najzad ne promisli, da imaju doma pet i po pari blagoslovljene djece, a ni jedne ure, i da mu žena Eva to često napominje, pa neka ima radost. Donijela je u kuću jedanaestero djece i jednu kravu, toga je svega na broj kao i onih apostola: kukavica će biti za privagu.

I platio je trideset kruna za tu čudnovatu uru, dakle sve novce, što ih je dobio za grudu sira.

II.

Zlo se počelo tim, što je Eva nepovjerljivo gledala na dar i nije dosta ocijenila, koliko su zidovi ljepši, kad ispod ure vise zlatni utezi, a brojčanik gleda po sobi kao zlatno sunce.

A počelo se i tim, što se djeci ura svidjela i previše. Odatle se do najbliže nedjelje, kad je Zuza Klančekova sa svojom malom došla pogledati to čudo, dogodilo to, da se kukavica kod pol sata prevarila i zakukala tri i po puta.

Miša se samo trgao.

Zacrvenio se — valjada od stida — ne razumijući, pogleda sve, koji su sjedjeli u kući, kao da ih hoće

pitati, da li se kukavica zbilja prevarila. Ali onda je progutao riječi i samo je stao pred uru onako, kao kad gleda na slugu, koji visoko potkaša travu. Nije htio pokazati, ali je osjećao, kako se u njemu uzburkalo neraspoloženje. Znao je, da nešto nije u redu, ali je neuputno stajao pred spravom i najednom shvati, da se stroj sasvim oteo krugu stvari, u koje se on razumije.

»Već ste napravili vraga!« otrese se na djecu i tako ih je išibao očima, da su se odmah počela gubiti iz kuće. Jamačno su malo osjećali, da su krivi, osobito Janko, koji je jučer u pol ure otkukao tri cijela dana i okanio se istom onda, kad mu se činilo, da se apostolima treći put nekako nije više htjelo van.

»Tko bi napravio? Samo nemoj sada tražiti, tko ti je drugi kriv, kad si za to niškoristi novce bacio!« zauzme se za djecu Eva, jer joj je vrlo dobro došlo, da može zadrijeti u uru.

»Kad kažem, da su napravili vraga, onda su napravili!«

»Samo ti sumnjaj na drugoga! Gdje bi ti se usudili dotaknuti! Ko je ništarija, taj je ništarija. Jan Malchalčev rekao je dobro odmah za vrućega, da za dan zaostaje i cijelu uru i da sveti Bartol slabo stoji, da će lako otpasti.«

Mišo se obrne k Evi, krv mu je počela navirati u glavu i toliko sitnih nabora palo mu je na čelo, kao da si ih češljem nabrao.

Eva je dobro poznavala takvo lice i uzmakla je, osobito jer je Klančecova bila polag, ali bilo je kasno, iskra je pala u suho: moglo se vidjeti, da ne će ugasnuti.

Miši pade za čas na um, da nema duhana. Izađe u dvorište i vikne na sina, kojega je baš bio zagledao:

»Mateju, hodi amo!«

Ali Matej se odmah nasloni na plot, nije se makao s mjesta i stane plakati iz svega grla:

»Ja nijesam, oče, ja nijesam ni takao... Samo sam vidio, kako je Janko jučer okretao, i Mišo.«

»Šta?« zaprepasti se otac, koji nije bio pripravljen na takvu nečuvenu stvar, jer mu se činilo, da ne misli na uru, nego na duhan.

Ali prestrašeni Matej izdao je redom prestupke, pa je Mišo počeo pozivati u kuću sve svoje muške potomke s obećanjima, koja nijesu bila nimalo primamljiva. Na nesreću otišla je i Zuza Klančekova, pa je Mišo mogao slobodno vršiti istragu, a ni Eva nije se morala uzdržavati. Već na zaspu čula je, u kući je Babilon, stakla na prozorima tresu se od straha i vike djece, pa je Eva upala u sobu, da je ne bi pokupio na sedmera kola.

»Mišo, zar si pobenavio? Nije li te Boga strah ovako u svetu nedjelju, a ni za što! Baciti novce za koješta i okretati kuću strmoglavce, a zato, jer si ti priprost čovjek, ili jer te je neki Čifut prevario.«

Mišo Đumbier, znojan do crvena, zastane u velikom poslu — djeca samo što su tegnula pobjeći — otpuhnuo je kao bog vjetrova i saspe na dušak mašući jednako nad glavom onom brezovačom, kojom je kaštigao majstore kukavičare:

»I ti bi imala još šta jezičiti, ha? Oči ti je bola, je li? Nego! Trebalo je urednije ustajati — ura je pokazivala — nijesi se mogla valjati i izgovarati na mrak, i onda, kad je bilo oblačno! To da! Tako mi gospodarimo! To da! I ja sam tebi još prost! Vrag te dao, da bi te!« okrenuo se gotovo oko svoje osi od gnjeva i kako je već imao brezovaču u ruci uvježbanu, Eva se nije ni sjetila, kad počne padati po njoj, samo što joj je strah stisnuo oči i digao ramena nad glavu, da bar nju sačuva.

I lupali su oboje nogama po namazanom podu, klupe su im se ugibale, peć kao da se stresla, dapače se i kukavica na paradnoj uri silno prestrašila. Vrata se rasklope, pomolila je i glavu — baš

je bila četvrt — ali čim je pogledala na Đumbiera i ženu mu, kako lupataju nogama po podu, zaskoči joj glas i mjesto kukanja samo je rekla: vrk! i opet se sakrila.

III.

Kod Đumbierovih čekaju sudnji dan.

Polovica djece kao da je pomrlo, vole halabučiti kod susjeda, jer kod kuće ih zapanjuje očeva sjeta.

Kako i ne bi? Kukavica je prkosno šutjela, ni da bi mrdnula više, apostoli su se rasrdili, premda Mišo svaki dan trese mašinerijom, kuca po brojčaniku, kad ga nitko ne vidi, ali ni kazaljke više ne znadu reda: trče, trče, kao da su uzele izgled od Mišinih dječaka, koji se boje očeva pogleda.

Dika cijele kuće Đumbierove, Ana, najstarija kći u kući, najvrsniji stvor u cijelom redu kuće, tužno gleda u svijet. Katkad u kutu zaplače i pjeva popijevke, koje pjevaju cure, kad im hoće srce da pukne. Eto Janka Machalčeva, kneževa sina, zaludu je čekala na zaspu već nedjelju dana, a nije se ni pokazao. Mnogi put trgla se, kad su škrinula vrata, ali svaki put je došao netko drugi. Kad nikako nije mogla odoljeti, pripravila je onomadne na veče kantu, i kad je mislila, da s momcima ide i Janko uz selo, pošla je na vodu, ne bi li se sreli.

Janko joj je pomogao izvući vodu, ali nije bio ni kiseo ni slan.

»Možda si put k nama izgubio, Janko?« upita ga.

»Šta ja znam! Ali ne ću podmetati glavu, da mi je kod vas slome.«

»A tko bi ti je slomio, Janko?«

»Ja znam tko. Tvoj otac mi je nedavno tako zaprijetio, jer sam mu, kaže, pokvario uru, kad sam na nju kukao. E pa ne treba mi je lomiti, ne ću mu se gurati u kuću! Neka vam bude ta kuka-

vica, Anice!« rekao je, udario se trskovcem po sarama, nešto je još promrsio kroz zube i nije ga bilo više.

Tu noć malo da nije dušu isplakala.

Ali kad se potužila materi, još gore, jer sama bi bila pozaboravila, ali kad se susrela s materinim mrkim licem, odmah joj se ponovila žalost.

Eva bi bila najvoljela govoriti svojemu mužu Miši, ali ne ide. Mišo hoda po kući kao zgranut, viče na slugu, lupa vratima od štale, volove tuče bičem po gubici, psuje i ništa mu nije po volji: — htio bi na nekome iskaliti svoju srdžbu.

Eva mora šutjeti.

Teško joj je svladavati se, ali druge nije.

Osobito bi se danas trebalo nešto dogoditi. Ide Uskrs, kuću treba urediti, postelja i stol odmah je bila na dvoru, ali što će s urom? Bože, što će s njom? Kuću treba obijeliti, ali kako, kad je ura na zidu? Oko joj teče po ostalim predmetima na zidu. Skinuti svetoga Ivana, škropionicu, to sve bilo je lako, ali utege? Stala je pred njima nepomično. Imala je poštovanje prema gizdavoj i tajanstvenoj kutiji, koje se ne bi znala ni dotaknuti. Jer nije znala, čega bi se prije uhvatila, utega ili šetaljke: a kako bi poslije primila kutiju, kad bi imala već pune ruke lančića? Što nije barem malo gledala, kad ih je Mišo vješao na zid? A kako će bijeliti, kad je ura na zidu?

»Ano, ded skini toga vraga sa zida, i slike, da možemo odmah u jutro bijeliti. Ali brzo!« — zapovjedi kćeri, jer je kći baš ušla u sobu, i sama se brzo izgubi van.

Ana stoji sama usred sobe i tako čudno gleda na uru, kao da bi i sama mogla pasti sa zida! Dosad joj je dolazila tuga, kad ju je vidjela na zidu, ali sad, kad bi trebalo da je se oprezno dotakne, odmah je uhvati jad i neka prkosna ukočenost, kao da bi trebala potrčati i čvrsto potegnuti za utege, dok ne bi čitava meštrija odletjela pod klupu.

»Ali ja da je skidam?« pitala se Ana i sva je pocrvenjela, jer odmah joj je stao pred očima Janko Machalec. I potrči za materom, ali Đumbierke nigdje nije bilo oko kuće, kao da ju je zemlja progutala. Samo se otac motao po dvorištu žmireći napola očima, u kojima je sijevala bjeloočnica oko zjenica, da ih nije bilo uputno ni pogledati.

Ana nije gledala, samo je čvrsto stisla usta, da se ne bi prevarila i zarekla, i pošto je za stajom našla brata Mišu, gdje siječe granje, ni pet ni šest izbubala ga je po leđima, da se nije stigao ni okrenuti. Razdražena žestoko je lupala šakom.

»Ha, jesi li tu? Samo dok te nađe mati, znat ćeš! Već te traži. Opet si poplašio kvočku i nije ti bilo dosta, što je nedavno pogazila pile? Ha? I odmah se kupi u kuću, jer šiba ti ne fali. Zar ti nijesam rekla, da budeš u kući, ha!« viče u po glasa Ana na uplašenog dječaka i držeći ga za rame ne popušta, nego ga vuče, i odmah su u sobi kod stola.

»Čizme odnesi u komoru i svetog Ivana i klupe!« zapovijeda Ana, i Mišo sluša, ako mu se i ne bi htjelo, jer osjeća, da je kvočku malo prije zbilja poplašio, i kad je pogledao u slamenku, činilo mu se, da su opet dva pileta poginula, jer je kvočka ove godine vrlo neotesana.

»Čekaj, Mišo, klupe još ostavi! Najprije skini uru,« zapovjedi Ana.

Samo Mišo se ne će više ni maknuti.

Pogleda na sestru i na očevu uru, šmukne zatim za odmaknutu škrinju i jedva se Ana okrenula, već ga u sobi nema!

Ni u dvorištu, ni pred kućom, nigdje!

Badava viče za njim.

Nego doleti mati i kamen, koji je davno visio nad njihovim glavama, otkine se, po kući se razlije nabujala rijeka svađe, kao da je ovaj čas provalila gat. Mati i kći nabrajaju jedna drugoj tisuću starih krivica, sad nariče jedna, sad druga. Jedna veli, da se udala tako nesretno za Đumbiera, kad

se mogla udati za boljega koga, a druga, da se ne će udati tako nesretno za Janka Machalčeva, mora se ogledati za boljim. Jedamput jedna meće perine s postelje na stol, jedamput druga premeće ih sa stola na postelju i ne opažaju, da se u kući smrkava. Sad se usuđuju u kuću ući i dječaci.

Ni kad je u trijem ušao sam gazda, nije se promijenilo zapravo ništa, premda je zapeo sav razgovor. U Đumbierovoj kući vrije i dalje, samo tiho, a to je još gore.

Eva Đumbierova sagriješila je i kod očenaša, kad je išla leći, jer je i tada nesvijesno klela mrlju, koja se crnila na zidu, gdje je visjela ura.

I kad je u osvit samo malo otvorila oči, odmah je zadrhtala, odbacila je perinu, sjela i ukočeno se zagledala na mjesto sata. Od ure ni traga, samo prazni čavao i uski pramečak paučine, koji se crnio mjesto ure.

IV.

Kneževa žena, Machalčevka, već nekoliko dana gleda na sina, svaki put nešto promrmlja, zavrti glavom. Janko joj se ne sviđa. Bila je opazila odmah, kad je počeo obilaziti oko Ane, ali nije joj bilo drago. Što će onamo hodati, gdje će ih jedanaestero čekati očinstvo ? Neka bude imanje ako će pola hatara, kad se njih jedanaest počne dijeliti, što će doći na jednoga ? Daj mi, svijete, malo ljepote ! Ljepote se ne ćeš najesti, niti ćeš za nju vola kupiti. Za godinu, dvije žena ko žena, ispast će joj zub i ode sve, za čim si ludovao. Nije joj bilo krivo, što je Janko nahuckao momke, da večerom zbijaju komedije pod prozorima Đumbierovih i da viču :

»Kuku! Kuku!«

Nije za to nimalo marila, premda je znala, da ih nagovara Janko. I to je čula, kad je Janko podbadao općinskoga noćobdiju, da se srdi na njega Mišo Đumbier, otkad ima uru, i pazi,

da li u redu trubi. I kaže, da ne trubi uredno, i ne će za nj glasovati kod najbližih izbora. Čula je, kako se noćobdija prijeti, ali nije marila, jer Đumbierove nije osobito lijepo gledala.

Ali sad je nemirno vrtjela glavom. Nije se dugo suzdržala :

»Janko, zar ti srce vuče za onom Anom ? Imalo bi i za kim !«

»Ne starajte se vi !«

»Bogme ne ću se starati. I ne staram se, ali nemoj mi se napuhavati oko kuće. Imao bi i zašto. Vjetrenjasta, munjevna, baš će biti za Konopu, koji se počeo oko nje ofrkavati.«

Janka kao da je tko polio. Spremao se odbrusiti materi radi riječi, nelaskavih za Anu, ali ga zanese misao i oči mu sinu :

»Đuro se ofrkava ?«

»Nije ti sramota valjada, kad poslije tebe hoda. Našla je žaba mlaku. Pristaju jedan k drugomu.«

»Ta o koga ne biste vi svoj jezik obrisali !« prekine je Janko, privuče šešir na oči, okrene se i ostavi mater, neka još više vrti glavom i čudi se još više.

I onda je tjerao konje čitavo popodne i dok je zašlo sunce, nije ostala na ogradi ni jedna brazda neuzorana. Ali uveče jedva je bacio štogod u usta i kad su Đumbierovi napajali blago, već je gledao kod toga, kao da nema nikakvog posla.

Ali nije dopušio cigarete, koju je navlaš pripaljivao, kad je Ana prolazila. Badava što je opekao prste, jer su mu oči trkale za njom, i nije pazio na vatru.

Kako bi dopušio, kad Ana, čim je bacila oko na onu stranu, odmah je okrenula lice i nije se ni slučajno obrnula.

Janku je ogrknuo dim, pljunuo je, pripaljena cigareta okliznula mu je iz prstiju. Sagnuo se za

njom, ali je digao samo veliku kamenicu i potegao njom o najbliže tarabe, da je zatutnjelo, i čak je pukla nekakva daska.

Činilo mu se, da bi kamenovao koga bilo, i dobro bi mu došla takva prigoda.

Nije se više ni makao iz kuće to veče. Slušao je malo, kako otac mudruje s inženjerom, koji je imao toga ljeta polagati cijevi na Donjim Lukama. Ali nije znao, kada su i kako svršili, kad li su se rastali, ni kako je sam došao k stolu. Prošao je dugi čas, dok je opazio pred sobom registar, u kojem su bili popisani gazde, koji su imali dijelove na Donjim Lukama. Bez zanimanja čitao je Janko imena na prvoj strani i po tri puta, jer je čitao samo one, na koje mu je pao pogled, i bez najmanjega zanimanja okrenuo je papir.

Ali tada kao da se probudio.

Na najgornjem vrhu stajalo je: Mihalj Đumbier broj 218.

Zagledao se u nj dugo, nepomično, pipao je svako slovo očima. Osjećao je, kao da iz svakoga slova istječe malo čemera i kako su mu se valjale misli, predstavio je sebi, kako će se najbližu nedjelju opet sastati seljaci u školi, i inženjer će ih iz onoga popisa prozivati po imenu, da svaki zna, koliko treba novaca pripraviti.

Tada se Janko stane smijati.

Slušao je malo, što se u kući radi, posegao je na dasku na prozoru, gdje je bila bočica s tintom i pero, i kad se uvjerio, da ga nitko ne može zateći, lijepo, pažljivo pripiše k Đumbierovu prezimenu »Kukuvač«.

Već će inženjer u školi sve do slova pročitati, makar mu što unutra i pripisali!

I od te riječi uhvati Janka takva obijest, da je istrčao na put, Kresanovu dečku oteo iz ruku harmoniku i onda zaredao svirati po selu, što se nikako ne pristoji kneževu sinu, osim u poklade.

V.

Mišo Đumbier još nije znao, kako su ga u školi prekrstili kod čitanja proračuna. Sam nije bio ondje, a nikomu nije još palo na um, da mu to kaže.

Ta Mišu kao da i ne zanimaju cijevi i Donje Luke, nekako je utuvio u glavu samo onu svoju uru, koju je onako skupo platio i jedamput je i ukrao iz svoje rođene kuće. I silom bi htio, da ura ide, kako treba da kuka i apostole pokazuje. Nijedno veče ne prođe, kad se ne bi svratio na čas k čizmaru Pomajdi, koji je ima popraviti, jer je on i urar. Obećava mu mnogo i svaki put donese punu politru, da se Pomajda što prije primi posla. Ali koji čizmar može popravljati ure prije Uskrsa, kad sve mlade nevjeste hoće da imaju nove čizme! Ni Pomajda nije mogao, jedva je stigao primiti čašicu, kad mu ju je Đumbier pružio. Ali savjest mu je za to bila na mjestu i kad mu se činilo, da je bilo dosta čašâ, poručio je na Cvjetnu nedjelju po Janka Machalčeva.

O, Janko je došao rado. Već nekoliko dana obilazi oca kneza, jer mu ovaj ne će oprostiti, što je s Kukuvačem učinio sramotu sastanku, uglednoj osobi inženjerovoj i drenaži i poštenomu općinaru Miši Đumbieru. I išao je rado i nije se mnogo ni snebivao, kad je kod Pomajde na stolu ugledao poznatu uru.

Nije priznao, da je pozna, i bilo je u redu.

Prije objeda je naime u crkvi za čitavog čitanja muke Isusove gledao na Anu, vidio je, da joj nijedna nije ravna u onom redu djevojaka, i stajao je s noge na nogu, kao da ga zebe, i sad mu se najednom učinilo, da bi sasvim bilo u redu, da popravi Đumbierovu uru.

I nije prošao časak, već je iznašao, da je Sveti Bartol bio zlo prilijepljen, daščice su se malo rasušile, da je Sveti Bartol i malo zapinjao na kraju te nije više puštao vratašca, da se otvore.

I kad vratašca nijesu htjela popustiti, omakao se i kotačić, i ura je počela trčati za pet debelih sati, jer se utezi nijesu morali više naprezati ni s apostolima ni s kukavicom.

»Momak si, Janko, ta znao sam, da ćeš se znati snaći!« hvalio ga je Pomajda.

»Ogledat ćeš, pa ćeš znati!« hrabrio ga je majstor Pomajda.

Janko je raskopao stroj, ogledao ga sa svih strana, razgledao drvenu ptičicu, obrisao oznojeno čelo, nije opažao, da se nagnulo veče. Ali kukavica kao ukleta, zaludu je otvarao vratašca, nije zakukala ni za Božji svijet, i to mu ne da mira.

»Morala je biti unutra neka čudna materija, i sad više ne će kukati,« govorio je sebi u po glasa. Ali prevrće tajnu opet i ne odlaže iz ruke, dok se ne otvoriše vrata i ne stade na ulazu sam Mišo Đumbier.

Janko se zbunio istom onda, kad je vidio, kako se Đumbierove obrve polako stežu i kako mu na usta navire oštra riječ.

Ali javi se meštar Pomajda:

»Mišo, samo se vrati, ako ne nosiš aldomaš! Ura ti je u redu.«

»Zbilja?« Mišo će tiho i polagano se odmiče od vrata.

»Ići će kao očenaš. Evo, Janko ju je popravio.«

»Zbilja?« ponavlja Mišo nekako ne vjerujući i briše usta gledajući sad na Janka, sad na uru.

»Samo kukavica ne će ti se javljati, jer trebamo osobitu materiju, kakve mi nemamo. Ali ura će biti izvrsna.«

»E, pa, Janko, kad si takav...« — govori u po glasa Mišo Đumbier i sastavljene obrve polako se razmiču, premda sad gleda na novi potplat, koji majstor mora pribijati i u takav svetac.

VI.

Kod Đumbierovih je raj.

Ono veče kod Pomajde iskušali su Mišinu uru, i ona je zbilja krenula, kako se pristojnoj uri patri. Kod dvanaeste ure izletjeli su i apostoli, samo je kukavica ostala nijema. No potajno svima se činilo, da je bez kukanja bolje. Janko se doduše držao malo na stranu, nekako se žacao pred Đumbierom, ali Mišo se sve više ugrijavao, češće mu je pružao čašu, pljeskao ga po plećima i ovako mu vrlo lijepo govorio:

»Ej, Janko, ma jesi li ipak vragometan momak!«

Dapače kad je dolazilo vrijeme, da idu kući, uhvatio ga je i za rukav i nije ga više puštao.

»Brate, kad si ju ti popravio, onda ju moraš ti i objesiti! Tako mi duše, moraš!«

Eva Đumbierova je rado nažigala iznova lampu, premda je opekla prste na vrućem cilindru. Ana je gledala na mladića, kao da drži u rukama svetinju, a ne onu spravu, koja joj je zadala toliku tugu. Dječaci su se smiješili glasno.

I svi kod Đumbierovih od toga večera gledali su šetaljku kao dobru stvar, kojoj treba zahvaljivati, nasmiješiti joj se i pomilovati je pogledom kod svakog ulaska u kuću, stvar, za koju se treba brinuti i bojati, makar joj i pomoći, potisnuti na pravi put, ako ne bi njim htjela ići sama. Ana je i dva puta na dan otrčala k Chovanovima, gdje su imali uru, da po njoj udesi domaću uru, ako bi trebalo, ali nije se trebalo bojati. Ura se vladala pametno. Odmah prvo veče, kad je Janko objesio uru na zid, otpratila ga je Ana do vrata, po starom običaju uhvatili su se za ruke, Ana nije uzmakla, kad ju je uhvatio oko pojasa, prigrlio, pogledao joj u oči i rekao:

»Anice, bez tebe bio sam izvan sebe i već bi se bilo nešto dogodilo, da je dulje potrajalo.«

Ali ona mu nije stigla odgovoriti. Za vratima je nešto šušnulo i netko se javi iz svega grla:

»Ku-ku!«

Janko skoči, zabaci glavu i stade kao ukopan. I brzo smogne da vikne:

»Čuješ li!«

»Ku-ku!«

»Sto ti gromova!... Ako te...«

»Ku-ku!« javi se opet netko već kod susjedne kuće.

»Ako te uhvatim!« vikne Janko, skoči kroz vrata i izgubi se u mraku.

»Ku-ku! Ku-ku!« javiše se glasovi i s ove i s one strane i šibali su nemilosrdno Janka, koji se ukočio nemoćno stiščući na tratini kod potoka grčevito kamen kao šaku.

Ali to je bio samo početak.

VIII.

Kod Đumbierovih su bili veseli svatovi.

Tresli su se svi prozori, kad je uz selo gudio bas. Samo je mladi zet Janko nepovjerljivo bacao oči amo tamo u koje dvorište očekujući, da će ga tko zadirkivati. Znao je, da ne bi mogao zadržati dostojanstvo, kad bi iz bilo kojega kuta onako slučajno doviknuli:

»Ku-ku!«

Ali svatko je poštovao veliki čas, nitko mu nije pakostio toga dana, premda selo nikad ne zaboravlja, što ga se jedamput primilo. Nije zaboravilo ni za Janka. Badava se dva puta potukao u krčmi radi kukavice, selo je i njega i tasta mu okrstilo Kukuvačima i nije popuštalo od svoga. A kad su Janku i iz županijskog doma tako pisali s dodatkom novog imena, badava bi se bio i tukao. Ako mu nije uputno spominjati kukavicu, to je samo stoga, da mu ne bi došle opet misli:

»Kako je to na svijetu čudno! Za ženu čovjek i budalaštine stvara i vraga istjera iz kože, izvrgne se ruglu i stvara svakojake gluposti!...«

I dozivlje sebi to u pamet samo stoga, što Ana više ne korača onako kao nekoč, jer joj je davno već ispao prednji zub.

GAJDOŠ I CARSKI KONJ

I.

Nije bilo uopće ljudski, da trideset i prvoj regimenti nitko nije rekao, da je kraj rata.

Kad je najzad regimenta krenula od Piave i išla, išla, motala se tamo amo, i Demeter Gajdoš od strojnih pušaka morao se rasrditi. Raskoračio se u raskvašenom blatu na Tagliamentu, udario šakom konja i prijetio je na sve strane, da prijetnja ne bude uzalud, jer nije znao, koja je strana prava.

»Bog ih ubio i generale! Zar smo baš sad morali krenuti, kad sam nanjušio, gdje saperi imaju magazin ruma?«

Zapravo ovu drugu polovicu nije ni izgovorio, samo je u sebi pomislio. Pa ni na generale nije se srdio do zbilje, jer se nije mogao sjetiti, da li je već vidio barem jednoga. Ako je i vidio, sigurna je stvar, da mu general nije nikad zapovjedio očistiti karabin i onda, kad je bio očišćen. Take ludosti zapovijedao je samo natporučnik Wasserbauer i kapral Žilinčàk. I to zato, da se infanterist Gajdoš srdi.

»Nesnage!«

Tako je svaki put sebi dao oduška, kad je u njem prekipjelo.

A sad je imao na to dvostruko pravo.

Zašto kozičavi Wasserbauer nije rekao:

»Momci! Sad ću vam izdati najtežu zapovijed. Marširat ćemo stotine i stotine kilometara, makar gromovi pucali, ili kiša lijevala. Ako nam mokra kabanica primrzne za koljena, što za to, marširat ćemo, i ako samo jedan put na tjedan dobijemo na dlan toga kruha, koji se smrvi prije, nego

si ga taknuo, jer je od nekoga čudnog brašna pečen. Ali sve ćemo svladati, jer idemo doma! Ja, natporučnik Wasserbauer, za tjedan, dva ne ću vas psovati, jer ne ću biti natporučnik nego Wasserbauer. Ratu je kraj!«

Zašto im to nije rekao?

Barem Žilinčàk da se izderao:

»Vi svinje! Kad vas uhvatim, teško vama! Zato pazite! Pružite krakove, marširajte pošteno, kako sam vas učio, i ne budite mrski kao durila! O menaži da mi nije nitko do tjedna ni čmrgnuo, i nitko da ne zaostane, makar bio mrtav, jer tko ne posluša, toga ću živa proždrijeti! Jer idemo doma. Jer kod nas za selom imamo križ i na križu visi limeni Kristuš. Čavli, kojima su mu pribite noge, već su jako porđali, rđa već teče i po prstima i crvena je ko krv. Kad prođem onuda, krvi se ne ću prepasti, nego ću je se i dotaknuti. Možda će se limeni Kristuš i prignuti k meni i pitati me: »Žilinčàk, kaprale od trideset i prve, kaži, kako si se borio?« A ja ću mu reći: »Ne znam ni sam. Mnogo sam psovao, jer sam morao momke otimati strahu. Da nijesam psovao, bili bi stojećki mrli. Nijesu imali ni što jesti, pa sam ih morao nečim hraniti. I kad je Zahar otpao, onaj, koji me je onako rasrdio, vukao sam ga dug komad, jer sam mislio, da takvi muži, koji imaju doma sedmero djece, ne mogu do zbilje umrijeti. Izvadio sam mu četiri krune iz džepa i dodao sam i Manjuchove peneze, jer on nije imao nikoga i bio je lopov kartaš, i poslao sam onim sedmim sirotama. I morao sam taj dan još više psovati, jer sam morao i sebi otimati. Da nijesam psovao, ne bi se mogli ni kući dovući.« Vidite, ja ću imati što reći? A šta ćete reći vi? Vi lopovi! Dakle pružite te krake i da mi se nijedan nije usudio zaostati.«

Jest, da je tako bio rekao, kako bi sve drukčije išlo!

Momci bi se bili nasmijali, bili bi opružili noge, nitko se ne bi umorio, niti bi ogladnio. I

mrtvi bi se digli i išli bi. Bili bi marširali barem do križa za selom. Bili bi rekli sebi: »Već je kraj!« I sve bi se u njima bilo namah preokrenulo: ratu bi bio kraj i mir bi se započeo s prvim korakom, koji bi na tom posljednjem maršu učinili.

Ali Wasserbauer nije odao ništa, a Žilinčàk je morao mučati.

I tako nije doznao nitko, da je kraj, pa i nije vjerovao nitko, da je kraj, i zato je i danas dosta takvih, koji ne vjeruju, premda su već davno prošli kraj limenoga Isusa. Zato još i danas sve vri, jer nije bilo nikakve riječi na kraju...

Vojnik Demeter Gajdoš zbilja nije vjerovao, da je tako, kad se kumpanija više Celovca počela razilaziti.

Otišao je k samom gadu, k Wasserbaueru, ali ni to mu ne bi dosta, jer je Wasserbauer samo malo glavom kimnuo. Otišao je i do Žilinčàka, ali ovaj se na nj samo izdero:

»Zar još ne znaš? Zar nijesam već jedamput dao zapovijed, ha? Zar ti trebam uši nategnuti, da ne budeš gluh?«

Zato je Demeter morao pljunuti: »Nesnage!«

Rekao je to s jadom, ali mu je sasvim odlanulo, jer je ostao u zabuni. Nije na primjer znao, što će s konjem i škrinjicama za patrone. Pipao je škrinjice i plećima se malo ostrugnuo o konja.

»Dakle, ja već idem,« reče sasvim neodređeno i tiho, kao da je to samo kušnja, da li bi dobro glasile riječi, da ih je izgovorio i naglas.

Načinio je tri četiri kolebava koraka i bio bi se tako polako razgibao i u pravi hod, ali za njim se zaljuljao i konj, kao velika nezgrapna sjena, i to je bilo tim čudnije, jer je nebo čitavo bilo začađeno sivom mokrinom.

»A što je?... Što hoćeš, ha? Pa ja ti već idem kući valjada... Vrag te odnio, nakazo!«

Ali ipak je stao.

Opipa škrinjice s nabojima, nekamo su mu ruke zašle pod remenje, sagnuo se, upro svom snagom i počeo bacati tovar s konja.

»Sad će ti biti lakše. Idi!«

Opet je pošao kući.

Samo rat je bio dug, tako da je odasvud opkolio čovjeka, bio je težak, da se upio u kosti, i nitko nije rekao, da mu je kraj, zato nije htio nestati i vukao se za Demetrom, i kad je koracao kući.

Omršavjeli konj krenuo je za njim i bez škrinjica; lako ga je stigao. Kad se Gajdoš okrenuo, vidio je za leđima žute konjske zube, koje je već vidio mnogo puta, jer je njegov konj imao lošu navadu, nije zatvarao gubice. Samo na konjskim rebrima nije bilo sad ni opreme ni škrinjica, nego klonulost, glad i mršavost, i zato mu se činilo, kao da se konj sad ružno smije, ili kao da je već jednom crkao, pa je sada crknut pošao kući.

»Što hoćeš još, nesnago?« durio se vojnik Demeter Gajdoš. »Je li ti žao stajati? Samo hodi, ako ti je do šetnje!«

Rebra na četiri noge, s velikom glavom i iscerenim, žutim zubima išla su, kuda je stupao Gajdoš. Nekako u podne ustavili su se obojica kod malog potoka. Demeter je legao i pio: konj je kraj njega namočio gubicu u vodu; znao je, da se soldat ne će rasrditi.

Pod veče je Demeter sustao: razmišljao je, bi li bacio karabin, ne bi li, teško je polagao bakandžu u blato, i tada je konj opazio korijenje od kupusa, koje su vojnici poodbacivali.

»Ho-ho!« zateturao je Gajdoš, prije nego je stao, dizao je kočanje, izrezivao iz njih sredinu, koja je već jednom bila izrezana, komadiće je polako metao u usta, a korijenje je davao konju.

»Nažderat ćemo se, ha?«

Konj nije odgovorio.

Onda se Demeter sažalio na njega.

Skinuo je svoju uprtnjaču, u kojoj je imao poderan pokrivač, i objesio je konju za vrat.

»Evo ti, mrcino! Da ti ne bude žao, što ne patrimo skupa.«

Tjedan ili dva kasnije ustavili su se kod limenog Isusa za selom.

Konj je još više omršavio, i uprtnjača mu je za to vrijeme spala od praznine, i pješak Demeter činio se manji.

Ili je to bilo samo zato, jer je križ bio visok.

»Dakle već smo ovdje!« mahnuo je rukom Gajdoš, bacio oko na rđave čavle na križu, nespretno i ne znajući skinuo je sivu kapu i tako je nosio u objema rukama kroz selo, kao da ide nešto prositi. Recimo milostinju.

Takav je bio svršetak rata.

II.

Na selu veće kuće ne preziru manje, dobro se smjeste jedna kraj druge, dapače uvijek je među njima takav odnošaj, kao da spadaju skupa. Ne zna se odmah na prvi pogled, koja im je hiža veća, koja li manja.

Ni za Gajdoševu nije se dalo odmah pogoditi, kakva je.

Ali dvor je bio prazan, suh, kako ga je mraz očistio i siv, jer se po njemu razvalio hladni mjesec studeni.

I bio je nijem.

Samo na pragu sjedio je dječak od pet ili šest godina crvenih ruku i crvenih nogu, neobuvenih i zamazanih. I taj dječak gledao je sasvim ravnodušno i nijemo, kako u dvor ulazi otac s kapom u rukama i mršavi konj s uprtnjačom o vratu.

I Demeter je kasno progovorio.

Nehotice je trgnuo konja, jer je htio ići dalje uz dvorište, ali ga je odmah pustio i segnuo malo na vrat, kao da mu je prljava bluza uska. I kao da

su ga i žile na vratu davile. Tako je sakrivao ganuće.

Istina, spremao se kući, spremao se na povratak čitavu godinu. Upravo godinu dana.

Čitavu godinu bojao se, da će mu netko jedamput reći:

»Gajdošu, dosta si se u blatu navaljao, nagladovao, dosta si se borio, idi već kući!«

Tu mu je odmah pocrnjelo lice, kad je na to mislio. I cijelim se putem kleo:

»Bog me kaštigaj, ako i upitam za nju.«

Samo žile su mu u grlu nabrekle i gotovo se prevario, gotovo mu je u prvoj riječi na jezik uteklo pitanje:

»Ej, Andrija... a gdje ti je mati?«

Ali osvijestio se na vrijeme, malo se njihao blatnim kundurama, počešao zaraslo lice i nekako hrapavo kao pijan vikne na dječaka:

»Što tu radiš, Andrija?«

Htio se k njemu sagnuti.

Ali dječak u taj čas izvali oči od strave, vikne, zadreči, ote se s praga i potrča iz dvorišta, koliko je mogao.

Gajdoš nespretno slegne ramenima, htio ga je uhvatiti, ali ruke mu ostaše prazne. Kasno se pružio za njim.

»Hej! Jandro!«

Dječak je tada već vikao možda pred trećom kućom. Bježao je i strah mu je rastao u srcu. Kad se otac htio prignuti, sjeti se sin, da je već jedamput vidio toga groznog čovjeka, koji je tada samo grčio šake, urlao i pestima htio srušiti kuću, jer je njima udarao i o stijenu.

I ljudi su se strčavali, nešto je vikao, strašni su glasovi nadvikivali se, branili su njegovu mater. Da, i nitko mu od mnogih nije rekao, da je taj ljuti vojnik njegov otac. Ni sama mati. Ni onda, kad je malo ozdravila.

Stoga je Gajdoš sada malo zbunjen osluškivao, ogledavao se, ali u grlu ga je opet gušilo,

pa se nije maknuo za sinom. Kao da ga je dječakov plač uzbunio, pognuo se još više, kad je stupio na nasap. Ali brzo je stisnuo zube, dva koraka do vrata učinio je brzo i odlučno, i vrata su sve pucala, kad je uhvatio za kvaku. Bila su zaključana.

Pocrvenio je i stisnuo kvaku tako, da su ga prsti zaboljeli.

»Što ?...« promrmljao je i prije, nego bi stigao pomisliti, udario je u njih nogom, udario dva puta i onda je stao lupati u njih, dok se nijesu razletjela.

Kad je stupio u kuhinju, nije vidio ništa. Bio mu je mrak pred očima, premda je bio dan, samo je hladnoću osjetio odmah, jer je ovdje unutra bilo studenije nego vani. U očima je imao mrak, pod nogama maglu, pa je polagano i teško dizao noge, kad je ulazio u sobu. Nije ni vrata za sobom zatvorio, jer kad je jednom ispustio kvaku, nije mu više došla pod ruku. I mnogo je vremena prošlo, dok je razabrao peć i postelju i sjetio se, da sjedi na klupi pod prozorom.

Onda je uronio pogled u stvari i tiho je izrekao :

»Dakle ostavila me je... sasvim me je ostavila...«

Ali odmah se za tu misao zastidio i za sve, što je osjećao, kad je ušao u dvorište i udarao nogom u vrata.

Trgao je glavom, odlučno ustao, kao da se nekomu pokazuje.

Tako se vratio kući vojnik Demeter Gajdoš.

Sad je već tvrdo upro nogu u pod, kad je koračio, nalio je u se mnogo nepoznate tuposti i ravnodušno išao pogledati, kako mu je rat oplijenio kuću i kuhinju, komoru i sobu.

Neka mržnja sijevnula mu je u očima, kad se bakandžom doticao različkih stvari, stolica i krpa, kao da govori : »A zašto si ti tu ostala ?«

III.

Prije godine dana vraćao se Gajdoš drukčije.

Jednom je u mračnoj baraci na talijanskoj fronti došao do Žilinčáka i rekao mu tiho, ali sigurno :

»Trebao bih ići kući.«

Kapral Žilinčák se tada pakosno nasmijao, jer mu je bilo, kao da se Gajdoš ruga njemu i svima, koji su ondje čubjeli. Ta, prosti glupane, tko bi imao ovdje ostati ? Tko ne bi trebao ići doma ?

Ali Gajdoš nije mogao više govoriti.

A za dva dana otišao je k tadanjemu Wasserbaueru — uvijek je bio ondje kakav Wasserbauer — i njemu je počeo govoriti to isto : »Trebao bih ići kući.«

Wasserbauer nije bio toliko prirodan čovjek, kao Žilinčàk. Bilo je u njemu više kulture, pa nije prasnuo u smijeh, nego je sasvim ozbiljno upitao Gajdoša, zašta bi trebao ići kući.

»Trebao bih načiniti reda kod kuće,« tvrdio je Gajdoš, ali nije rekao, u čemu doma nije reda i kako bi ga načinio. Zar je možda trebao tadanjem Wasserbaueru reći istinu ?

Je li mu trebao reći, da ima doma u kući mlađega brata, koji se već pet godina ne će ženiti, premda su ga svi svjetovali ? Ali ne će da se ženi. I kad je on, Gajdoš, za mobilizacije vješao na se torbu, onda mu je utekao pogled još jednom na brata i na ženu Helenu, i misao mu reče, da će biti zlo. I sada dvije godine već mu dolaze listovi... Zar je trebao o tom nekomu govoriti ?

Ni Wasserbaueru nije rekao. I zato je Wasserbauer slegao ramenima i niječno klimao glavom.

Samo Demeter je tada imao konja, i kad su prošla dva dana, opipa konju vrat i šapne mu :

»Idem kući... Ne ću ja njih mnogo pitati, kad su nesnage i ne će da me puste. Idem.«

Konj nije se ni grohotom nasmijao, niti je bez potrebe ispitivao.

Demeter je rekao: »Idem,« i konj ga je razumio.

I otišao je. U sumrak došao je do kuhinje, pričekao je, kad su prije ponoći dovezli kruh, s najbližih kola ukrao je pet hljebova i onda je uzeo put pod noge.

U rodnom hataru pocrnilo mu je lice, noge su mu se malo zaplitale, jer je pet hljebova potrošio brzo i zaleđu nije bio tako vješt kao fronti; teže je bilo krasti i najesti se. Ali zavičaj ga je nahranio i samom prazninom, ukočili su mu se koraci i volja, jer je dugim putem imao kad razmišljati, kako će ošinuti brata. Koračao je i spoticao se o grude. Spoticao se, jer je i u ukočenom koraku osjećao slabost, kad bi bio imao rado čvrstu šaku.

Možda i ne bi bio došao u kuću jak i okrutan, bio bi valjada smalaksao, ali je počeo sretati poznate ljude, pa su mu unaprijed rekli, da je badava prošao tolik put.

»Brata Štefana odveli su prije tjedan dana na rad na fronti.«

Sve je zahroptio, kad je to čuo. Kao da je vidio misao, koje poznati nijesu izgovorili. Možda ovaku: — Brata više ne ćeš ošinuti i ne ćeš mu ništa učiniti, jer ga više nema. Umakao ti je ispod šake. Badava si došao.

Zato je uskipio u njemu jad i opet je bio jak i okrutan.

Helena je baš vadila iz peći kruh, sjedjela je u jami pred pećju, i ondje ju je uhvatio. Odgurnuo je vrući kruh, nešto je lomio pod nogama, hripao je i derao s Helene opravu.

Sin ga je gledao. Zavrištao je, otrčao, dozivao onamo ljude i oni su spasili polumrtvu Helenu.

Demeter ih nije gledao, koji su to bili. A kad su htjeli oni njega pogledati, ni to se nije dalo.

Demeter Gajdoš, vojnik, tapao je zatim natrag, odakle je bio i došao. Nije doma ni prespavao.

I samo mu je jedamput došlo teško na tom putovanju. Samo jednom, kad ga je odviše šibao

snježni vjetar. Mislio je na to, kako je doma iz kuhinje sijevala toplina, mirisao friški kruh, a Helena je imala bijela ramena, kad je sadro s nje opleće.

IV.

Kad je Gajdoš izašao prvi put pred vrata, imao je lice mrtvo, hladno i prkosno. Kao da je upravo želio, da se s nekim susretne, da ga netko barem pogleda. Ali u dvorištu je bilo mirno.

Drugdje su živjeli i neki glasovi, ali ovdje je bilo tiho, prazno i studeno. Plod i drveće stajalo je nepomično, stršalo je određeno i tvrdo, kao da je od prljave ocjeli. Kao da prkosi njegovu zadrtom pogledu, ništa se nije maknulo i tako je sve bilo pred očima Demetrovim stvarno i čvrsto, da je negdje duboko u sebi napipao svoju slabost, i vratio se u kuću.

Ni u kući nije bilo drukčije nego vani, samo je sivog polumraka bilo više, i osjetio je na čas, da mu je mlohava glava, da mu padaju ramena, grči se hrptenica i da će se sav srušiti na hrpu.

Kao radostan spas dođe mu na um njegov konj.

»Pa imam ga... aha... A ne staram se za njega. Što sam smeten, lud sam kao panj! Vrag ga dao...«

Brzo je izašao.

Vani se magla, dotad siva, rastrusila u sitni snijeg, nekakav umoran vjetar ovda onda razvijao je bijelu rosu, koja je padala, ali ipak je pala po svemu, i kolci u plotu su postali sivi i ostarjeli.

I na konja je padao snijeg.

»Hm, i ti si jedno čudo!« kimne glavom Gajdoš, kad ga je opazio gore, na kraju dvorišta.

Ondje je bila susjedna kuća vrlo niska i nije imala daskama pobijene strehe. Nekakva stara

slama stršala je ispod krova i konj ju je našao. Opružio je glavu, čupao čitave pregršti, a Gajdoševa uprtnjača ljuljala mu se o vratu.

Gajdoš pođe da mu je skine.

Imao je ionako nakanu, da ga udari po gubici, ali kad ga se dotakao, prešlo je i na njega. Konj je bio rat, koji je imao pravo sve proždirati, i tuđu slamu i Helenu, pa se pješak Gajdoš osmijehnuo iskrivljenim i žutim osmijehom, kao njegov konj, i nije ga udario, niti mu je što branio, samo mu je uprtnjaču skinuo.

»Samo žderi, žderi! Sve je naše! Ne ćeš krepavati zato, da gledaš, kako imaju drugi. Žderi, i ti si konj kao drugi. Bili smo skupa, i ako tko zadre u te, opalit ću ga. Tuđe? Kakvo tuđe? Nesnage!... Ti si susjed? Pa bio si ovdje, kad je moje propadalo. Tu je bio, kad je moje ginulo. Pa zašto mi nije pripazio, kad je susjed? Znam ja već, što ću. Samo ti žderi!... Naći ću ih još danas oboje. I Helenu i Štefana. Pitat ću ja njih... Pitat ću ih: Što ste utekli iz kuće? Znam, što ću učiniti, pa neka mi poslije svijet kaže, da sam ubojica! Neka mi tko kaže!...«

Nehotice udari konja po gubici, ali ipak ga je udario uz žuti smijeh.

Ali brzo je načupao stare slame puno naručje i uvukao i slamu i konja u staju. I pri tome se neprestano razjarivao, ranjavao svu dušu i tako ga je sve boljelo, da je jedva isteturao na vrata iz staje.

U kući je našao tetu, staru Agatu, s uskim plećima, kako je na prsima skrstila tanke i gole mišice, navorane i savite kao suhe i hrapave panjiće od vrbe.

»Ha, Demeter... A znala sam, da si to ti,« dočeka ga ona hrapavim glasom.

Samo Gajdoš je imao toliko rana, da je bio gluh i slijep, nije ni čuo ni vidio odmah. Nije razumio, što govori Agata, samo je osjećao, da je susreo čovjeka i da je imao želju susresti čovjeka, da izmjeri jad, koji ga je podbadao sve više i više.

»Jandro je doletio plačući; govorio mi, što je, a ja mu kažem, da će mu to biti valjada otac. I akurat! Ali nije mi se dao uhvatiti za ruku, premda mu govorim, da si to ti.«

Gajdošu je nešto lupkalo u slušnicama, imao je samo jednu misao jasnu i određenu: »Agata će mi reći, u kojoj su kući Helena i Štefan. Reći će mi, kamo trebam ići.«

»Tako tvrdoglava sina imaš, Demetre; kad nešto smisli, ne ćeš mu izbiti iz glave ni batom. I grdili smo ga, ali se za mali čas izgubio iz našega dvorišta i trčao ovamo. Kažem, nešto će mali učiniti...«

»Je li kod vas?« javi se Gajdoš i polako sjedne na klupu.

Agata potvrdi glavom.

»Nema matere, je li?« navro je Demetru na usta žuti smijeh.

»Nema,« potvrdi suho Agata i odmah je dodala nešto, od čega je u Gajdošu stinula krv. Uzdahnula je i nastavila:

»Nema jadan, i Bog joj dao duši lako.«

Gajdoš se trgne, kad je vidio, da se i prekrižila, trnci mu uđu u lice pod kožu. Gotovo se nije svladao.

Jako je počeo pritiskati koljena k stolu; opet je časak osjećao, kako mu padaju pleća, morao je nasloniti i laktove, i tresao mu se uski smršavjeli želudac. Agata je svaki čas uzdahnula, nešto je pripovijedala o lanjskoj godini, kad je Helenu onako nahario pred pećju, da se otada samo sušila, gurila se i nikad više nije pravo bila zdrava. Stidjela se i pred svijetom i prije same žetve ljetos nije odala nikomu, da će skoro roditi, pa ju nitko i nije čuvao, te je zato jamačno i umrla kod poroda s djetetom. A za muške je bilo teško, nije joj imao tko ni križa načiniti.

Na Gajdoša se rušilo i padalo svašta. Padali su na nj balvani, dugi streljački jarci satrli su mu pleća, nije ih mogao ispraviti. Samo koljeno je

pritiskao jače i jače, dok stol nije zaškripio, pomakao se pod laktima, kao da mu hoće uteći i povući za sobom i zemlju pod nogama i grede na stropu i vrata.

Morao je nekako prikupiti snagu, da ni u nutrinji svojoj ne zaplače.

Agata je taj čas opet uzdahnula:

»Pokoj joj duši.«

»Pravo joj budi, i bolje je tako!« odsiječe on i osjeti, da mu je odlanulo.

»Pa, možda joj i jest bolje,« potvrdi Agata, kao da ga je razumjela.

»Ja kažem, pravo joj je!« muklo istisne Gajdošev hrapavi glas, jer ga je pustio kroz zube, koje je stisnuo što čvršće. »To je najbolje, jer da nije skapala, onda bih je sada ja zadavio.«

Agata baci pogled na nj, kao da ga je sad stoprv bila ugledala. Na njegovo tamno čelo, košćate, uzdrhtale obraze i živa usta, iz kojih su izlazile tvrde riječi. U pogledu bilo joj je čuđenje.

»Ta, Demetre, pa sad treba po kršćanski... Već ju je snašlo dosta, da više nije ni mogla biti kažnjena. Što je bilo, bilo je.«

»Sad bih je bio sam ubio, jer onda sam imao samo jad, pa me je izdala snaga,« ubadale su Gajdoševe riječi.

»Šta je bilo...«

»Što? Nema križa? Zar onakoj treba križ? Prvim putem otići ću na groblje i raskopat ću grob.«

»Demetre!«

»Raskopat ću ga! Kakav grob? Zar je za onaku grob? Što ste je onamo i vukli!«

Agata se zgrozila, ali ju je ujedno uhvatio strah, da se sve tresla.

»Demetre, pa ja znam... Teško joj je bilo, mučilo ju je, blijeda, kao smrt je hodala među ljudima, bila je i kod župnika...«

»A što župnik? Što je župnik? Do sto vraga i župnik! Kad ga susretnem, imam mu nešto reći. Samo trbuh rasporiti, drugo ništa! Pa on nas je vjenčao! Što je župnik, ha? Meni nije ništa ja već sve znam, kako je, pa neka Krist pokara sve!«

Gajdoš je rikao, trzao se, pestima šarao po uzduhu, lupao po stolu.

Uski, žilavi vrat klatio mu se u prljavoj bluzi, koja je izgledala, kao da je iznutra prazna. Riječi su mu se ovdje ondje prekidale, kao da ga mori štucavica, iz zjenica zalijetali su se bijesni stršljenovi, iz usta su mu štrcale otrovne sline. Strašan je bio, kad je dizao poluprazne rukave s velikim šakama, kad je nabrajao veliku tužbu, da mu je neko oplijenio kuću. Kuhinju, smočnicu, sobu. Da je netko na njegovu polju sijao, žeo, netko je pokosio i njegovu livadu, da ima više. Onda su se susjedi sigurno smijali. I vidio je pred sobom samo one, koji su od rata nešto imali, i na sve je sada mrzio, i na one, koji su imali samo bijedu doma i ramena tako suha i stara kao Agata.

Agata je vidjela u njemu grozotu, najradije bi bila pobjegla. Ali nije htjela sama, nije se ni makla, a i Demeter ju je uhvatio surovo za pleća:

»Čekajte! Gdje je Štefan? Kod vas?«

»Kakav si ti, Demetre...«

»Gdje je?«

»Što ti ja znam? Tko ga zna? Onda je...«

»Kod vas je?«

»Koješta...! Kad bi bio! Ta znaš, da se od onda nije vratio.«

»Već će se on vratiti!«

Agata je slegnula plećima.

»Mora se vratiti. Ovamo će mi doći u kuću i...«

V.

Do nedjelje napadalo je snijega i u Gajdošu je koješta bila pokrila prašina i postalo mu svagdanje. Ali on sam nije postao svagdanji. Agata je došla zvati ga još jedamput, i kad nije došao,

onda je sve ispripovijedala svijetu. Kako je surov, kako zavidi drugima, kako pljuje na svakoga, kako ne zna za Boga i valjda je već porazbijao sve svete slike.

»Boljševik,« rekao je netko, i riječ se na nj prilijepila, premda u selu tada još nijesu znali, što to znači.

Demeter se ne jednom morao već i pretvarati pred ljudima i silio se na koješta. Ali vojničku bluzu nosio je jednako, govorio proste riječi i tako se borio sam sa sobom.

Za nekoliko dana Zuza, djevojka od Agatine nevjeste, dovela mu je sina Jandru. Dao joj se, kaže, nagovoriti, kad mu je rekla, da mu je otac doveo konja.

»Pa nego da sam ti ga doveo,« potvrđivao je i sam Gajdoš i u nedjelju, kad su ljudi vrvjeli iz crkve, dade vođice sinu u ruku, da će skupa ići napojiti konja na potoku.

Bio je opazio u očima ljudskim onu riječ, koju su mu prilijepili, pa je već izjutra tvrdoglavo naumio, da će u to doba ići napajati konja.

No to je bilo i smiješno i gorko.

Naprijed je gazio stazom obradovani dječak, — oči su mu sijevale u velikoj radosti, — za njim je klimala velika nezgrapna konjska glava, koja je kesila žute zube kao prije, a za konjem je stupao odrpani Gajdoš i badava je namještao lice, vidjelo se na njemu i potajno ruganje i sakriveni jad.

»Boljševik,« govorile su mu oči i onih, koji su mu se javili, i držao se prema njima tako, kao da je unaprijed bio znao, da će deset koraka dalje za njim reći: »Boljševik.«

U srijedu se svratio k Slukinima i gotovo im je zapovijedao: »Dajte mi ham na konja, jer nemam, a treba mi.« U četvrtak je kod Brankovića izvukao saonice iz dvora i jedva im je u trijem doviknuo: »Uzet ću ih, idem u goru, jer nemam ni

trijeske drva.« I otišao je u goru, uzimao je po bijelu danu od tuđega, i još je birao.

»Boljševik,« pokazivali su na njega, no Demeter Gajdoš bio je samo čovjek, kojega je boljela još sva duša.

Zuzu, koja je nekako ostala ovdje u kući, samo je pitao:

»Zar zbilja ne daju u krčmi piti?«

»Ne daju,« odgovori Zuza.

»Ne smiju?«

»Ne smiju, a i nemaju.«

»Gadovi!« mahne Gajdoš glavom, pljune i mislio je, kako mu se jako hoće opiti se kao crna mati zemlja, jer inače ne će podnijeti sela.

VI.

Vika na vuka, a lisice meso jedu. Za Gajdošem su još i drugi uzimali od gospoštijskih drva, ali sva je krivica ostala na Gajdošu. Dapače neki vojnici, koji su kasno došli spasavati krčmara od pljačkaša, premetali su kuću i kod Gajdoša, premda njega još nije bilo doma, kad je selo plijenilo krčmu. Onda mu se to još činilo poniženjem, i žile su mu nabrekle, kad je vidio vojnike, gdje ulaze na dvor, i otrčao je u komoru po sjekiru. Ali kad je htio istrčati na vrata, zakrči mu put i objesi se na nj Zuza, čvrsto ga uhvati jakim rukama, gotovo mu je iz usta u usta vikala:

»Za Boga! Što ćeš se braniti, još bi te na mjestu ubili! Za Boga, ostavi sjekiru! Neka traže!«

Zuza je bila jaka, tako jaka, da se nije mogao ni maknuti. I nije ga pustila, dok nije postao tome svijestan, dok mu nije sjekira ispuzla iz ruke. Disala mu je u lice brzo i toplo, bacala mu u lice nekakve riječi i čim je opazila, da je sluša, držala ga je uza se dulje, nego je trebalo.

Za to ju je izgrdio na pasja kola, kad su vojnici otišli.

Stajao je pred kućom i još je psovao, i kad je otišao gore uz dvorište, i tada je govorio teške riječi, i prema konju u štali bio je nemilosrdan. Kad se narazgovarao s konjem dosita, naslonio se drukčije o perdu u štali i gunđao je, kao da javlja konju, da je opet opazio Zuzu, jer nosi ćupove u kuću.

»Mrcina je!... I što je jaka! Grom joj njezin!«

I jadio se dalje.

»Što se nije udala, kad je taka?«

I dok je borac Gajdoš imao take misli, uz put i niz put hodalo je selo drukčije, nego je nekad bilo, malo onako, kakav je bio i sam Gajdoš, ali čitavo to selo diglo je svaki put pogled u Demetrovo dvorište i tvrdilo je sigurno:

»Ubit će brata, to je gotovo. Badava će mu kući dolaziti, ako dođe.«

Ponavljali su to, premda je već bilo sigurno, da Štefan nikad doma doći ne će, jer je Božić davno prošao i u selo nije se nitko više vraćao.

VII.

Kako su kuće odgojile Gajdoša, onakav je bio. I piti mu se htjelo sve više, samo krčmar dugo nije imao ništa, a i nije smio imati. Već su bile poklade, kad je drukčije počeo odgovarati Gajdošu.

»Mogao bih imati nešto, ali ne ćeš naći čovjeka, koji bi mi dovezao: svi se boje.«

»Boje se?«

»Ehe! Novi oružnici paze.«

»Jako paze?«

»Šta ja znam?«

»E pa ja ću dovesti. Odakle treba?«

»Iz Stranjava.«

»Pa odanle se boje?«

»A zar ti znaš, da se ne ćeš i ti bojati?«

»E pa... «

»Jer da te uhvate, ja bih zatajio, da je rum bio za mene.«

Gajdoš se nasmiješi.

»Ne treba ništa tajiti, dovest ću i vraga, ako treba,« rekao je i opet se smijao.

I nije trebalo tajiti.

Treći dan, kad je trebao dovesti nove oružnike, javio se i kod krčmara.

»Dajte te stvari, idem po rum.«

»Baš zbilja?«

»Pa dogovorili smo se.«

»Ta ja nijesam protiv toga,« potvrdi mu krčmar, preda mu i bačvicu, i oružnici se hvalili putem, kako im je na visoku i tvrdu snopu bolje sjedjeti, nego kad ih je inače vozio.

Ali Demeter se htio opiti, nije se uzdržao od napasti, kad je u veče imao rum na dvoru: nekako bez razmišljanja ispregao je konja i nije vozio bureta dalje. Samo je Zuzi naložio, da ide pitati susjede, ne bi li kupili ruma.

Kako ne bi kupili!

Demeter nije se stigao ni napiti, tako su mu ga brzo razgrabili, premda je skupo davao, i tako je bio zadovoljan, da mu nije ni žao bilo ruma. U tom čudnom raspoloženju neočekivano je upitao djevojku:

»Zuzo, zašto se ti nijesi udala?«

Djevojka se začudila.

»Pa za koga da sam se udala?«

»Tko bi te htio, za onoga.«

»Pa... kad me nitko nije htio.«

»Zbilja?... Pa jaka si kao kolac.«

Jaka Zuza malo je pocrvenjela.

»Malo je bilo muških,« priznala je i doda: »A kako znaš, da sam jaka?«

Gajdoša je sasvim pošemerilo to pitanje. Nije se znao brzo dosjetiti, kako to zna, i to ga je najprije smelo, zatim rasrdilo, i tako mu se pokvarila radost, kad je prvi put prodavao rum. I lijevi džep, koji se jedva držao na staroj bluzi,

otrgao se sad, kad mu je zapeo o kvaku, nije se pri tom ni ustavio, ali ipak nije znao, po što je ušao u sobu i što ima raditi, kad je već unutra. U komori još je bilo vidno, a tu je bio mrak tako gust, da nije vidio ni prozorčića, premda se jasno odražavao od mraka. Popostao je na jednom mjestu i kad se htio ganuti, nije znao, na koju bi stranu, da mu se ne bi što zaplelo pod noge. Nekakve misli vrzle su mu se glavom, ali nijedne nije znao uhvatiti i pogledati je, kakva je i što ona znači. Po iznemoglim plećima škakljala ga toplina, od koje su mu ona nanovo rasla i pomalo ispunjala bluzu.

»Znao sam, kad se napijem, da će mi biti lakše,«« priznavao je sebi Demeter, dapače, kad je to sebi priznao, odmah mu je nanovo odlanulo, ali kad je napipao stol i klupu, odmah su mu se misli izbistrile i mislio je samo na Zuzu.

»A što je ostala u komori ?... Nije ju ni čuti, je li ondje ? Što se tiho mota ? U kući uvijek šuti. Da li rado sa ženama razgovara ? Još je nijesam čuo pripovijedati. Bit će kao mati joj. Ali Zuza je jača... Valjda nije zaspala u komori ?« Slušao je tako smiješno, da je i dah suspregao.

Onda je zaboravio dječaka, koji je spavao, i viknuo je :

»Zuzo !«

Ta riječ planula je iz njega, udarila o grede i prozorčić, odbila se, i kad je opet zazvonila pred njim nekako prijazno, prestrašio se od nje Demeter Gajdoš. Zapravo stidio se te riječi i nije znao, što bi.

I krv mu je navrla u lice, kad je čuo, kako su škrinula vrata od komore, i vidio, kako su se upalile bijele, oštre pruge na vratima, jer su bila popucana i bile su na njima pukotine. To je Zuza dolazila s lampom.

»Ti si me zvao ?« odškrinula je vrata i pomolila lice.

»Ja, je li ?«

»Tako mi se pričinilo.«

»A što bih te zvao ? Pa mogao sam već misliti, da spavaš, već je doba. Samo spavaj, pokrij bure i nikomu ne brbljaj, da smo prodali rum.«

»Pa...« kimne glavom Zuza, možda je i čekala još časom i onda je iščeznula.

Gajdoš je mislio, tromo i teško je mislio, dok mu se mrak zgusnuo sasvim u crno mjesto i počeo dobivati i tek, gorki tek, koji mu je otrovao slinu na usnicama.

»Vidiš, kakva je, kao cijepac. Zar mi nije mogla barem riječ reći, da li smo rum dobro prodavali ?« ogorčavao se, pipao po stolu, tražio kraj, da može sigurno nasloniti laktove.

Najzad ipak ga je oslobodila dobra misao, izrekao ju je sebi zadovoljno i s priznanjem :

»Ala sam se napio ! Do volje !... Svega me je okrijepilo, svi su mi udovi na mjesto došli. Nijesam ni znao, da me bole. Opio sam se, aha !« i kao da je do zbilje, oslonio se najprije o zid, polagano se spuštao na klupu, digao na nju noge, pružio se i oči je zažmirio i mislio je, da već spava.

VIII.

Gajdoš je poslije prvog uspjeha češće i redovitije vozio oružnike i rum. Krčmar je škripao zubima, ljudi, koji su rado kupovali, zavidjeli su mu, i Zuza je opet jedamput htjela biti jaka, čvrsto je uhvatila Demetra i htjela ga odvraćati od opasnosti.

»Čula sam, ljudi su došaptali oružnicima, i oni su tako jadni, da će te valjda i mučiti, kad su doznali, kako si pod njima potajno vozio rum u selo, jer im je to veliko ruglo i sramota.«

Ali sad je Gajdoš bio tvrd kao klada.

Otkinuo je od nje svoju bluzu i otišao, premda je Zuza imala dobre oči i uši i izvrsno pogađala, jer netom su Demetrova kola izašla iz sela, oba oruž-

nika počela su pažljivo pipati sjedalo pod sobom, duboko su posezali u slamu, i dok još nijesu odmakli daleko, značajno su namignuli jedan drugome.

Napipali su bure. Demeter Gajdoš zadovoljno je povlačio dimove iz cigare, kojom su ga kod vožnje počastili, zamišljen je bio u taj čas, a valjada se i srdio na nekoga i dao je sebi oduška, kad je s modrim dimom cigare jednom ispljunuo i riječ:

»Gadovi!«

I po Stranjavama hodao je kao inače.

Nije opazio, kako su oružnici veseli, na povratku bučno sjedaju u saonice i cigaru mu daju vrlo smiješno, ni to, da su mu odmah za gradom rekli, da stane.

»Tvrdo nam je sjedalo, Gajdošu.«

»No?...«

«Baš tvrdo.«

»Ako vam je zlo, natresite malo slamu,« okrene se Demeter.

»Baš to i hoćemo!« požure se veseli oružnici i stanu slamu posve odmicati.

»Pa nemojte tako!« obrne se Gajdoš iznova. »Imam unutra malo bure, pa ćete se zamastiti.«

»Zbilja?« smijali su se oružnici. »Ne bojimo se mi bureta.«

»Od petroleja je...«

»Zar na burad kupujete?«

»Vraga!« mirno je klimao glavom Gajdoš i nasmije se. »Gdje ćeš sad kupiti? Eno, malo dadu za potrošnu zadrugu, za čitavo selo. Na leđima bi ga odnio!« srdio se Gajdoš i obrnuo se konju, kao da ima obzir prema zbunjenosti oružnika, kad su razočarani počeli brisati prste i priznavati jedan drugome, da je petrolej petrolej.

Ali prsti su im ostali zamazani. Tu ih nije bilo gdje umiti.

Iako su ih doma oprali, ostala im je žuč i spoznaja, da Gajdoša treba vrebati pažljivije, i

ako se u jednom grijehu ne da zateći, treba ga uhvatiti u drugom.

Jer ovakvoga gada, koji od njih pravi sprdnju, treba uhvatiti.

Nije bilo dobro, što je Demeter tako mirno i tiho ušao u dvorište, premda je to bilo tako naoko. A kad je Gajdoš sio uz ognjište, tobože da se ogrije — na Zuzu nije ni oka bacio — priznavao je:

»Kakva je ta Zuza gušterica! Gluha i nijema, ali čim poviri ispod kamena, odmah zna, što je i kako je. Dobro je doznala za šerežane, da me hoće uloviti. Prije je doznala, nego ja sam. A zar mi ne želi dobro? Zašto to radi? Zar joj se selo dosta ne napripovijeda, kakav sam čovjek! I kako me je htjela uhvatiti... Malo nijesam rukav poderao. Ali i ja sam još jak! Gušterica jedna. Zašto uvijek tako uredi dečka? Ha? Da se pokazuje svijetu. Momcima. Gadnjara! Htjela bi, da obučem surinu, ali ja ne ću. Mene ne ćeš dotjerati, ja sam ja, na mene ne ćeš pokazivati. Gluha i nijema, baš! Samo da koji mladić šušne oko vrata. Odmah bi se žurila, kao svaka. A jaka je kao kolac.«

Demeter Gajdoš, dok je to sve promislio, ogrijao se i odviše. Najednoč je opazio, da se ne grije, nego da mu se gotovo pripeklo lice i ispod kape cijedi mu se vlaga niz čelo. I usta su mu suha, treba ih pokvasiti. Pod loncem se srde plamenovi, jer ih Zuza drukčije ne pušta u svijet, teku amo tamo, ližu sebi put, traže, razgone rijetki dim i prskaju ga njemu u oči. Po čađavom zidu poskakuju i trepere sjene.

Demeter je brzo ustao, kao da mu je iskra skočila na dlan, otišao je u kut zagrabiti vode. Digao je lončić do usta i onda se javio:

»Kad Dudaško uđe u dvorište, nemaj s njim brige, Zuzo!«

»Dobro.«

»Ne trebaš ga ništa ni pitati.«

»Dobro.«

»Ako bi tebe pitao, gdje mu je bure, pokaži mu ga u saonicama.«

»Je li njegovo?«

»To nije tvoja briga.«

Zuza je kimnula glavom i trijeskom je zgrtala oganj.

»Kakva je! Ako joj riječi ne kažem, ona je ne će načeti. Zar ne bi mogla pitati? Barem za bure. Što me je jutros natezala za rukav?« mislio je Demeter i počeo se srditi. Nagnuo je lončić i pio je. Ne mnogo, nego polako, tako, da mu je potrajalo dosta dugo. I odlagao ga je vrlo sporo.

»Zuzo!« javi se zatim nekako tiše i mirnije.

»Što je?«

»Kako ćeš mi svjetovati?«

Zuza se okrenula k njemu i čekala je, ali nije mogla dočekati, da nastavi.

»Što da ti svjetujem?«

»Evo, promisli, kako bi me svjetovala: bih li se ženio, ne bih li?«

Zuza razrogači oči na njega.

Ali Demeter se nimalo nije čudio, što mu ne odgovara, sam je bio u zapari, što joj je zadao takvu zagonetku i da je to znao izgovoriti tako olako i prosto. Osjetio je, da mu drugi put ne bi bilo tako lako pitati.

»Dakle što? Ništa mi ne svjetuješ?«

Zuza uzdigne ramena, raširi malo ruke ne znajući, što bi.

»No... jesi li promislila?«

»Zar ja znam?« odgovori Zuza tiho i još neodlučnije u glasu nego u kretnji.

Po Gajdoševoj bluzi igrale su sjene, što je izgledalo tako, kao da se i on sam malo klima, ali to je bila samo obmana. Demeter se tvrdo upro o zemlju u taj čas i stajao je nepomično kao kamen. Sjena mu je igrala za leđima onako, kako su mu titrali plamenovi na ognjištu, ali Gajdoš nije ni okom trenuo. Dosta kasno spustila su mu se pleća

i usta otvorila, pocrnjena u sjeni i malo sakrivena:

»Pa zašto sam te pitao, kad ne znaš!«

»Pa...«

»Nego šta?«

»Tako si iznenada...«

»Što? Nego kako sam trebao? Zar ne znam ljudski pitati?«

»E pa...«

»Tebe može čovjek pitati, što hoće, svejedno, kao da vodu siječe. Niti će odsjeći, niti će trag ostati,« mahne rukom Gajdoš, još jednom gurne lončić, iz kojega je malo prije pio, i pokupi se van.

Samo malo prije stajao je tvrdo na zemlji, a sad, kad se ganuo, kao da mu je zemlja prirasla za bakandže, noge su mu postale trome, nijesu se dizale visoko. Na pragu se i spotakao, i vrata su se naglo zatvorila za njim. Vani je zažmirkao na mrak, kad mu je naglo sio na oči, i opljunuo za njim, pa je sišao s nasipa u snijeg i gazio onuda, gdje nije bilo ni traga. Prijao mu je i taj ne veliki otpor, koji je osjetio na obući, kad je vukao nogu u snijegu. I mišice su mu se nadimale u rukavima, osjećao ih je jake i teške. Saonice pred stajom okrenuo je kao paperje, odmah je na njima napipao i bure, jer nije vjerovao ni sam, da su mu saonice tako lake.

Bure je bilo u njima i teško je bilo.

I natezao se s njim dosta, a ipak što dulje, to su mu većma breknule mišice, navalila je u njih krv i ukočenost. U staji samo što je taknuo konja, on je odmah osjetio snagu Gajdoševih prstiju, trgao se, visoko bacio glavu i nemirno zatopotao zadnjim nogama.

»Što ti je, napasti?!« smumlja Gajdoš i teško se opre o prečagu.

Konj je poznavao i Demetrov glas, pa opet zatopoće i glavom je omahnuo, gubicom udario u jasle, da su cijele zaštropotale.

»Gade, ti ćeš me srditi i štalu lomiti?« neočekivano razdere se Gajdoš i digne šaku.

Možda i nije htio do zbilja, ali šaka je pala sama, i odmah su se maknule mosnice pod kopitima, zatutnji čitava štala, iz Gajdoša nešto provali i nabrekle mišice same su se razmahale, stale su tući i tući, tražiti i mlatiti konja. Počele su bjesniti, i štropot ih je samo raspaljivao, užestio, nijesu više ni osjećale, da li to rebra tutnje pod njima, ili je to kakav glas.

Gajdoš je tukao i tukao.

Koji put je udario i u korito, slomio je i motku, koja je učila konja pristojno stajati, ali nije mu palo na um, da je napipa u mraku. Mlatio je samo golim rukama, nije ni izmicao, kad je konja, koji se propinjao, dohvatio.

Samo je lupao i lupao.

Oči su mu nabrekle od naprezanja, tresao se nad njim i tavan, prečage s jaslama klopotale su, konj je gurao glavu pod same grede, koljenima je tukao o valov, kao da će kleknuti u nj, hrčao je, prskao i odmah opet pokliznuo, kao da će se srušiti, ili se bacio o zid.

»Gade, ti gade!« siktao je Gajdoš i opet dizao pesnice.

Posve je bio oslijepio. Ali je ipak mogao opaziti Zuza, kako se miče pred vratima. Zuza — ulje na vatru.

»Dobro, da dolaziš!« sine mu glavom, a da se nije zaustavio. »Dobro! Samo me sad darni, pa ćeš onda vidjeti! Samo mi sad reci, da činim nešto, što ne bih trebao!« prijetio se Demeter, nakrivio zube, oči su mu zaiskrile, a ramena su se napela tako, da je i bluza negdje popuštala.

Ali Zuza nije oklijevala. Nagnula se preko praga u tamniji mrak i čudno se oglasila:

»Demetre!«

»Slijepa si!«

»Makar... Ali mi reci, da li da ti pripravim prijesne slanine, ili da ti je ispržim?«

To ga je pitala. Takvu prostu stvar. Bar je Demeter Gajdoš postao posve prost od nje.

Bijes mu se na čas sasuo nekamo u prazninu, utekao mu, pa dok je od njega pokupio ostatke, dok je iz kuta zgrabio metlu i istrčao, Zuza je bila opet pred kuhinjom i mirno viknula:

»Radije ću ti je ispržiti, takvu ćeš bolje pojesti.«

Nato Gajdoš tresne metlu o plot i ostane stajati.

Od susjeda se na nj cerio prozorčić, iz kojega je koso izlijetalo na nj svijetlo, padalo na snijeg i lijegalo mu pred same noge. Pod pazuhe mu je prodirao hladan zrak; primijetio je, da je u staji izgubio kapu, ali i to, da su kuhinjska vrata ostala otvorena te da od ognjišta izlazi na snijeg Zuzanina sjena, miče se ondje, čas brzo, čas polagano, čas potpuno stane, a čas potpuno iščezne. Čuo je pucketati trijeske. Osjetio je veliku svježinu na ličnim kostima, pa kako mu navire u pluća. Muk tame u pretkućnici navaljivao je na nj i zvao ga.

Gajdoš pođe.

U kuhinju nije ni okom svrnuo, kad je prelazio preko svijetla, pa se pred kućom naslonio na plot.

»Kakav sam bio i kakav sam sada?« stane razmišljati. »Bio sam sebi svijestan, da ću načiniti red, a Zuza mi u svemu smeta. Plete mi se u stvari, a nitko je nije amo zvao. Ili zar sam je zvao? Samo me srdi, a ja sam otupio, pa mi nije ni došlo na um, da bih je istjerao. Moram je otpraviti.«

I odmah se okrene, ali — Zuzu nije istjerao.

Šutke je pojeo kelj i prženu slaninu, dugo je sebi brisao usta, tiho je pitao, hoće li već poći k Agati po dječaka, ili je kasno, pa je sam prilegao na klupu i zažmurio oči. Ali nije zaspao, ni kad je Zuza otišla, ni kad je došla, kad je dječaka metnula u postelju. Nije se ni pretvarao, kad ga je

htjela probuditi, da legne na svoje mjesto, da ne istane na tvrdom.

»Ne spavam, Zuzo.«

»Mislila sam, da spavaš?«

»Razmišljao sam i sve sam promislio.«

Zuza je slušala.

»Promislio sam ti, da ću se oženiti.«

Zuza je šutjela.

»...Ako koja pođe za me.«

Tu sjedne, pa su oboje šutjeli nevjerojatno dugo.

»Što misliš, hoće li koja poći?«

Zuza se malo otkrenula, grudi su joj se dizale, kao da uzdiše, ali odgovorila mu je jasno:

»Poći će i tri.«

»Pa ću se onda oženiti.«

»Udesit ćeš već sebi, kako hoćeš.«

»Uhm...«

Opet su šutjeli.

»A bi li se i djevojka našla?«

Zuza nije odmah odgovorila. A zatim se požurila i rekla glasno:

»A zašto ne bi? Ojej!...«

Široko je zamahnula rukom, ali mahanje joj brzo stane.

»Samo što ću se ja tako ženiti, da ne ću ići k župniku. Ja ga ne trebam.«

Zuza mu sada pogleda ravno u lice. Ali za čas se okrene i idući primijeti:

»Pa udesit ćeš sebi, kako hoćeš.«

»Uhm...« kimne Gajdoš, a bilo mu je krivo, što se za Zuzom zatvaraju vrata.

IX.

Snijeg je neprestano padao, gomilao se i gomilao, bijesno napunjao uski vrt, dvorište, krovove, drveće, plot. Tu ga se nakupilo, tamo ga se naslagalo, svuda se nagurao, svuda se natrpao, neprestano je ispunjao veće i manje udubine, staze i jame, kao da mu nema kraja i kao da bi htio zatrpati svijet. Naslagalo ga se više od podnožja zida, zasuo je niski plot, krovovi su bili kao bijeli stogovi, niže jabuke kao da i nisu imale stabla.

I još mu se nije činilo dosta.

»Ta sve će nas pokriti!« govorili ljudi, a imali su i dosta brige.

Ali kad su se samo na časak rastrgali oblaci, i na rub je Gajdoševa krova skočila žućkasta zraka, i ta se samo smijala. Baš kao da je govorila: »Ta samo se sipaj, samo upri, samo se valja, ali nemoj misliti, da ćeš tu na vijeke biti!«

A bila je to takva zbiljska istina, koja ne izostane ni jedno jedino proljeće.

I na Gajdoša se uzalud sipalo. Uzalud su ga stali napadati za vlastelinsko drvo. Za raž, koje nije dao općinskom redaru ni noćobdiji. Za kotliće, što ih je vozio u selo onima, koji su pekli rakiju.

Kad je došlo proljeće — okopnio je snijeg.

Iz zemlje su stale da se dižu čudne pare. Demetru se razderala vojnička bluza, nije više bila ni za što, ta bila je stara već i onda, kad su mu je na fronti dali. Svukao je jedamput, jer mu je bilo toplo kod posla, odbacio je i zaboravio je tamo te nije znao, kada mu je Zuza dala bijeli kaput. Što više jedamput, kad je u polju orao, kad je došla Zuza s loncem, uhvatio ju je za ruku, a ona mu se izmakla. On se mrka pogleda tupo zagledao u brazde, na među, na tratinu, na oziminu, dolje po dolinama polako mu je bježao pogled iz sive dubine zjenica, razbježao se po uvalama, po hladnom svodu i po bjelkastim oblacima na njoj.

Ni riječi nije rekao.

Ali nije ni trebalo. Zuza ga je razumjela i lice joj je porumenjelo.

Baš u taj čas dođe k njima općinski redar.

»Od čega su ti noge, Zuzo? Trčim za tobom od sela i ne mogu te stići. Evo Demetru sam htio nešto poručiti. Došlo je za konja pismo.«

»A što bi to bilo?« smrklo se Gajdošu lice. I Zuzi, jer je slutila zlo.

»Hoće da mi ga otmu, je li?«

Pozivač kimne glavom.

»Pa ja tebi pripoznajem, Demetre, da bi trebao biti tvoj, jer si ga ti sam dovukao, i da ga nijesi dovukao, ne bi ga bilo ovdje. I bilježnik pripoznaje, valja reći, ali došlo je pismo, da ga moraš predati državi. Ja govorim...«

»Ništa ne ću predati!« otrese se Gajdoš.

Pozivač slegne ramenima.

»Ti radi, kako znaš, ali treba da se dođeš dogovoriti u općinu.«

»Ne idem nikamo!«

Pozivač opet slegne ramenima, a Zuza je trnula.

»Ja sam ti rekao i svjetovao bih te...«

Gajdoš mu nije dao da svrši, presiječe mu riječ. Nevjerojatno teški i pravedni gnjev potekao mu je iz usta. Grčila mu se šaka, posinjilo lice, samo su na ličnim kostima planule crvene mrlje. U svježi i novi vjetar izvaljao je teške grijehe, koje je poznala i Zuza i pozivač, ali nikad ih nijesu vidjeli tako očito, da su im oči zapele na njima i nijesu ih znali otkinuti. Da, malo su se ovdje osjećali pred Gajdošem griješni i sami, jer je njih dvoje za dlaku manje oplijenio rat. Gajdoš je udarao šakom i u novu vlagu, koja se sada dizala u uzduh, jer, kaže, i ona laže.

»Nikamo ne idem i ništa ne dam! Nego kad me ubiju!«

Pozivač počeo se tiho gubiti.

Ali kad je Demeter pogledao na vlagu, u kojoj su se topile Zuzine oči, stala mu je šaka.

»Zar ćeš i ti cmizdriti, Zuzo?«

»Ne plačem, što bih... Nego jedno mislim...«

Nije ju pitao, što misli.

»Ne će ti se osvetiti ni tako,« nastavila je, pristupila k njemu i sad se ona uhvatila za njegovu ruku. Ne jako, ali nekako toplo i čudno, da Demeter nije više vladao tom rukom.

»Samo sjedni, Demetre, ja ću ti reći.«

I povukla ga je na među k loncu i pripovijedala mu nešto, čega nije slušao ni on ni ona. Pripovijedala mu je dotle, dok mu nije dala i žlicu u ruku. Onda se mahom stresla, malo je problijedjela i osvojio ju je strah. Dosad joj je titrala tijelom ona slatka ukočenost, koju je osjetila, kad ju je uhvatio za ruku, a ostala je u njoj i za vrijeme Demetrova gnjeva, ali sad je umah opazila, da će ga izgubiti i da može sve izgubiti, ako se počne u Demetra vraćati sve ono, što se iz njega gubi, što se već izgubilo. Mahom je osjetila u grudima tjeskobu i počela se boriti sama sa sobom. Zadihala se i dlanom zatvorila usta.

Ali dugo joj je bilo čekati, dok se Demeter najede. Pomakla se k njemu bliže i počela je igrati na sreću.

»Demetre, bi li me poslušao, kad bih ti pripovijedala?«

»Jesam li ti kada branio?«

»Znaš, meni je drago, što će konja uzeti iz kuće.«

»Što?« odupre se Gajdoš.

»Upravo mi je drago... Ne mogu ti ni reći! Ja... ja se konja nijednoga nijesam još bojala, i znam, da je i ovaj miran, ali, pa znaš i sam, ja ti se ovoga nijesam ni taknula. Ne znam razjasniti sama sebi, zašto je to, ali drago mi je. Neka im bude!«

»Kako to?«

»Neka im bude,« žurila se Zuza. »I ti ćeš im biti zahvalan. Zar ne ćeš? Prodati ga ne možeš, nitko ga ne bi kupio, jer su danas već počeli probirati, i ti ćeš sam naskoro probirati. Zimi si zaradio, hvala Bogu, ogledat ćeš se za drugim, a i pristat će ti bolji, i samo ćeš pomisliti, kako si ovoga

badava hranio. Sve si mu davao, a on je uklet, nije se popravio ni za dlaku. Neka im bude!«

»Nije ti po volji?«

»Nije zato, nego — nego, Demetre, kad bi mi priznao, da ga se bojim.«

»E pa znaj, ja k bilježniku ne idem.«

»Ne ideš?«

»Ne idem!«

Zuza je umuknula, tražila je pomoć oko sebe, ali onda ju je našla opet samo u sebi.

Tiho je počela:

»Što ne bi išao, Demetre? Svuda si već bio, gdje si se zaricao, da ne ideš, i... kad si mi već obećao, da ćeš ići k župniku...«

Gajdoš se trzne, na čelo mu pane sjena. Htio se otresti, da na to nije nikad pomislio, da nije obećavao, ali zapela mu je riječ.

I Zuza je bila zatim smjelija i bilo joj je radosnije u duši.

Ostala je na polju, kod njega. Čekala je, dok uzore one četiri brazde, koje su mu ostale: čekala je, dok izvali plug iz zemlje, dok ga izvrne na vratinama i pogleda joj u oči. Gledala je, da mu i ona nešto pomogne, kad je polagano radio sam sve, kad je dizao plug na smikače i počeo se spremati na put kući.

Išla je uz njega ne obazirući se, da li joj je došlo stupiti na stazu ili u mlaku. Nije obilazila kamenje, išla je kraj njega i na ogradi tiho mu je položila dlan na ruku.

»Daj, otjerat ću konja sama u dvor, a ti ako odeš ovuda preko Cibulina dvora, bit će ti bliže u općinu,« reče, i dok se snašao, bile su mu ruke prazne.

Natmuren zaostao je dva koraka.

»Zuzo, pa ti ga se bojiš?«

»Bojim, ali hoću da sam radosna, a ti samo hodi. Ja ću te doma čekati.«

I samo je išla i išla, dapače je konja i potjerala, da se ne bi nikako zaustavili, samo se za Janeginim

štagljem okrenula, jer je odanle vidjela, da ga je nestalo u Cibulinu dvoru.

Od radosti se zavrtila. Sve je klicalo u njoj.

I nije opazila, da tjera smiješan zapreg: Gajdoševa konja iskešenih zuba, koji je upregnut u stari plug.

Samo je osjećala, da je tako dobro, vrlo dobro.

X.

Prije nego je ušla u dvorište, zgrnula je u duhu na hrpu sav svoj život. Djetinjstvo, dva tri veselija plesa kod muzike, mučni rat, rođenu kućicu, viku materinu od jesenas, što će u Gajdoševoj kući toliko gubiti dana, i podrugivanja ljudi... Sad je pogledala na zabat kuće, na pretkućnicu, uz dvorište, i oči su joj sinule, obrazi se zacrvenili.

Mahom se prestala bojati Demetrove svojeglavosti, prsti su još drhtali, ali ne od straha, kad je otkapčala ham na konju, koji joj se činio samo kao štene, kad ga je vodila u štalu.

Činilo joj se, da je sluša, kako joj se prohtije.

I nasmiješila se izdancima jabuka; osjećala je, da su joj i dlanovi topli, kad je zagladila kose, gotovo je rukama hvatala radost i mir, koji je spreo čitavu kuću.

»Što će se začuditi doma, kad im sutra kažem!« sijevne joj glavom i prizna to sebi s osmijehom. »Kad im kažem, da ću se udati!«

Stala je, pružila ruke i gurala kolica s plugom pod sušu, dok joj je sva krv udarila u glavu. I nije ih ni uvukla sasvim, brzo se opet uspravila.

»Pa ja već davno znam, kako se promijenio! Zar ne znam? Badava je krio križ; davno sam opazila, da ga radi!« Pristupila je k drvocjepu, zavirila za drva, ali odmah je i odskočila.

Otrčala je najprije niz dvor pogledati s pretkućnice, da li se Demeter ne vraća, i onda se tek vratila i izvukla ispod cjepanica novi, bijeli križ. Nije bio velik, ali malo izdjeljan na tri kraja, zaoštren na četvrtom, da se može u zemlju zabosti.

»Znala sam, ali sam se uvijek izgubila iz kuće, kad sam vidjela, što radi. Da ima mira.«

I nije ga se bojala.

Sjalo joj je pred očima bijelo, glatko drvo, i čitala je, što je već znala napamet, sricala je tintenom olovkom naslinjena slova:

OVdje PočivA uMirU bOžjeM
POkojNA HEleNA GAjdoš.

Čudo je bilo, da iz natpisa nije izlazila tuga, nego je rasla na njemu radost, koja je pomalo osvajala čitavu Zuzu. Pogladila je slova očima, drvo dlanom i Gajdoševa preobrazba godila joj je srcu.

Snijeg je okopnio. Pod plotom bujala je trava zelena i radoznala. Nije se bojala ni crnih kolaca, naherenih dasaka, koje bi je mogle bilo kada pritisnuti. Nije se bojala ni crnoga krova, ni dalekoga neba i tajne, koja je klicala iz visoke modrine.

Zašto bi se Zuza bojala križa?

Pjevao joj je korak, kad je išla niz dvorište gledati pred kuću još jednom, da li ne ide Demeter. Bila je sigurna, da će se u općini svladati, jer će mu se žuriti, i nešto joj šapne, da bi ga trebala u kući čekati. Opet joj se vatrom oblilo lice, kad se sagnula pod prag, da izvadi ključ, i nasmiješi se, kad ga ondje nije bilo i kad ga je ugledala u ključanici.

»Kakva sam, i ne znam, da sam ovdje već bila i da sam ključ ostavila u bravi, kad sam odlazila.«

Lagano je ušla unutra i viknula je istom, kad je već bila nasred sobe.

Za stolom je sjedjela nekakva hrpa, nešto manja, nego je obično čovjek, i kad je Zuza pogledala, prepoznala je Štefana Gajdoša, Demetrova brata.

XI.

Kako je Zuza zalomila rukama, tako su joj ostale u uzduhu. Ukočio se i uzduh, nije htio u pluća. Zuza je osjetila, kako joj u utrobi dršće svaka žilica.

Mladi Gajdoš za stolom nije ni okom trenuo. Gledao ju je otkrivenim bjeloočicama, tako velikim, da su se u njima gubile i zjenice.

Zuza je imala čas i takav osjećaj, da bi trebala odatle što brže iščeznuti, pobjeći, i da bi to bila i učinila, ali noge joj zapinju i još je nešto grozno ovdje drži.

»Štefane! Za Boga!«

Htjela je potrčati k njemu, ali joj se omakao pogled k nozi od stola, i opet se ukočila i stala.

S nogom od stola ukrstio se komad drugoga drva.

To je bio komad, kojim je bila nadostavljena Štefanova noga od koljena niže.

»Štefane!« zausti još jednom, ali ni sad nije mogla dalje.

Dugo je bilo tako, kao u grobu.

I onda se mladi Gajdoš javi prvi:

»Ti si tu, Zuzo?«

»Tu sam.«

Štefan se odvrati i zašuti.

»A naši?« upita kasnije.

Zuza mu nije odgovorila.

»Helena je umrla, je li?«

Zuza kimne.

»A Demeter?«

Zuza se trgne, kao da ju je nešto ošinulo. Spane s nje ukočenost, počela je gibati svim udovima i govoriti brzo i isprekidano.

»Demeter... Demeter će se odmah vratiti, Bože, odmah će se vratiti! Išao je u općinu radi konja i bit će srdit... Za Boga, Štefane, Demeter je sad uvijek strašan, kad se srdi... Da dođeš radije sutra...«

I priskoči k njemu i nehotice počne ga dizati iza stola.

Samo Štefan bio je težak kao kamen.

»Dođi radije sutra!... Hodi k našima i ja ću doći po tebe. Demeter je grozan... Kad te vidi... Slušaj, za Boga!«

Štefan se nije protivio, sjedio je kao klada, stisnuo zube i vrlo polagano spuštao je i opet dizao vjeđe, tupo gledao preda se i na nju isto tako.

Po velikoj molbi odgovori joj jedamput:

»Ne idem nikamo, Zuzo.«

»Razumij!«

»Ostat ću ovdje, doma.«

»A kad te Demeter vidi?...«

»Ubit će me.«

»Ubit će te,« šane i opet se ukočila.

»Neka... zato ću ostati.«

Tada se pred kućom začuju Demetrovi koraci.

I sad je Zuza onako zalomila rukama, da su joj ostale u uzduhu.

Demetrovi koraci udarali su pred kućom, zaštropotali na pragu kuhinje, vrata od kuhinje škrinu, onda se zalupe. Zuza je nerazgovjetno osjetila, da je vrata zovu. Trebala bi barem priskočiti k vratima na sobi i ne pustiti ga unutra. Istrčati u taj posljednji čas i zagovoriti ga.

Ali ta svijest nije bila jasna, nije imala ni toliko snage, da se makne, nego je bila teška kao kamen, onako, kako je mladi Gajdoš sjedio za stolom.

A bilo bi to i uzalud.

Demeter je već znao, da mu je došao brat i da mu je u kući. Ljudi su mu bili rekli.

Zato je došao kući tako kasno.

Oklijevao je po selu, bacalo ga sad na jednu, sad na drugu stranu, zastao je na divan sa svakim čovjekom i dugo je trajalo, dok se nakanio kući.

Samo što je onda išao pravo i čvrsto.

Čvrsto je pritvorio za sobom vrata od sobe. Kad je pogledao letimice brata, samo mu se lijevo pleće malo trznulo, inače je sasvim odlučno skinuo škrljak i široko sio na drugi kraj stola.

Samo glas mu je zadrhtao, kad ga je htio učiniti ravnodušnim.

»Zapamti, Zuzo, ni krajcara im ne dam!« planuo je i zgužvao malo stolnjak, kojim je bio pokrit stol i kruh na stolu.

Doduše Zuza nije ništa razumjela.

»Od mene ne će dobiti ništa! Neka ga radije požderu! Kristuš ih ubio!«

Zabezeknuta gledala je na njega.

»Grom ih ubio! Kažu, da će mi oprostiti za ovo dosad, ali ako hoću imati konja i dalje, onda moram plaćati za njega, jer je vojnički. Kakav vojnički? Nevolja ih ulovila! Idem u štalu i ubit ću ga, ali ne dam ni krajcara. Je li to tko čuo? Pravit ću od sebe ruglo?... Slušaš li?«

»Slušam... dakako.«

»Zgulili bi s čovjeka...«

»Nego!«

»Rekao sam im, neka si ga požderu!«

»Ah, neka ga samo uzmu.«

»I sreo sam tvoju mater. Poručila je, da odmah dođeš.«

»Meni?« zgrozi se Zuza još većma.

»Bogme meni ne će poručivati.«

»Odmah idem,« kimala je Zuza glavom, ali nije se ganula s mjesta.

Nasta tišina.

Demeter Gajdoš, oplijenjeni brat, nije znao ništa, što bi još mogao reći.

Prozorčić nad stolom — okno u sobu — počeo se zastirati vidljivom maglom, svijetlo mu je po-

stalo rijetko, umorno, spremalo se drijemati. Lampa nad stolom svaki se čas činila veća i naskoro je visjela ondje kao nepomični slijepi miš. Mrak u kući — kao uvijek — i sad kao da je iz zemlje rastao i ujedno se spuštao i sa stropa i tako neopaženo zalijevao stvari i osobe.

Već su se i slike davno rastopile u jednu mrlju, i još je uvijek mučalo sve troje.

Najzad je opet Demeter zamrmljao na Zuzu prvi:

»Što ne odlaziš, ha?«

»Idem, ali... Štefan će biti gladan.«

»Što?« lecne se Demeter.

Zuza nije više ponovila.

Demeter naglo ustane, odbaci stolnjak s kruha, gurne ga, i vidjela je kraj kruha, kako je sijevnuo i nož nekim mutnim zelenim blijeskom. Vidjela je, da je Demeter dohvatio držak, onda je brzo zažmirila očima na čas i čula, kako je nož tresnuo i odmah Demetrov glas:

»Pa tu mu je! Zna, gdje je! Neka se od mojega naždere!«

I čula je još korake kraj sebe i kako je sama zastenjala.

XII.

Za čas vidjela je ravnodušni pogled mlađega Gajdoša, kako je gledao na stol, i prazno mjesto Demetrovo. I nož se nazirao na stolnjaku i bio je zelen i sad.

Ali shvatila je odmah, da više nije strašan.

Zaupila je sad naglas, posrnula na vrata, i kao da je znala, kao da joj je nešto šaptalo, gdje je Demeter — otrčala je pravo uz dvorište i poletjela k njemu na lojtre za sušom, gdje je sjedio i podupro glavu.

Zagrlila ga je. Bila je jaka i obujmila ga je čvrsto. Ovila mu je ruke oko grla, zarobila mu

tako ruke i jako pritisla njegovo lice na svoja prsa. Tako jako, da je i njoj nestalo daha. Onda mu je digla glavu do svoje i pritisla i lice k licu.

»Demetre... Bog ti platio!« šaptala je i nije shvaćala još ni sama, zašto mu zahvaljuje.

*

Modrikasta noć vješala se o jabuke, dok su sve izgovorili. Dok je Zuza tiho pripovijedala, i Demeter dok je mučeći saslušao.

Demeter je ipak i poslije bio čudan. Dođe mu na um djetinjski prkos: upro se, da konja ne će trpjeti pod svojim krovom ni do jutra, istjerat će ga u svijet, i neka ga love, kako znadu. I Zuza je bila smiješno poslušna: sama je ustala prva i sama ga je htjela odvezati, premda ga se bojala, osobito sad za mraka, kad nije vidjela, da ima iskešene zube i na njima žuti smijeh.

Demeter ju je pretekao, a to joj je bilo drago, jer je u rijetkom mraku konjska glava bila još veća i nezgrapnija. Barem je digla nekakvu trijesku i bacila za njim niz dvor.

No Gajdošev se carski konj nije ni tako vrlo žurio.

Možda jedan čas nije shvatio, što se događa. Ali onda se nehajno prene iz dvora, još je čas čekao, kao da bi imalo nešto doći, onda je sagnuo glavu i počeo pasti.

Samo je ovda-onda malo frknuo u nozdrve na pse, koji su se sjatili oko njega.

MAGDALENA DJEDA LOVRINCA

Zovu ga djedom, a nije istina ni to, da ima bijelu kosu. Ovdje-ondje po koja vlas, ali mnogo ih još nije. Samo svijet je zao, a pod Poljanom još je i takav, da za dobrotu nema ni riječi, ni imena dobrom čovjeku, pa su i Lovrinca još za mladih dana susjedi nazvali djedom, jer je i to opažao, ako je gdje vrisnula istučena žena, ili kad se dijete rasplakalo.

Tako je smiješan čovjek djed Lovrinac.

Nikad nije ukrao ovce ni krave jalovice, — po čemu se ovdje mjeri, da li je tko čovjek ili nije, — samo se među guščiće i kokoši pleo. Radi toga nije doduše bilo natezanja po sudu, ali je bilo ruganja, jer su zlobni ljudi izmislili, da samo one šepave i boležljive nosi kući u rukavu kabanice, jer je takva dobričina, da mu je žao hrome patke ili odojčeta.

Dakle kakav djed?

Kakav djed, kad je crven kao kukurijek?

Ako mu je lice prijazno, to još ne znači starost, ako li je meko, to ne znači ni punih šezdeset, a kamo li da bi bio djed.

»Samo se smijte, rugajte se!« žamorio je Lovrinac i tiho je klimao glasom i onda, kad su mu se izrugivali radi Magdalene.

Svi, koji su se smijali, mislili su, da se treba Lovrincu smijati, jer kad su Magdalenu od Stančikovih istjerali, — ona nema oca, a mati iz Amerike ništa ne šalje, — onda ju je Lovrinac uzeo u kuću. Bez zahtjeva, drobna i zimogrozna bila je tada Magdica i hramala je jako ono vrijeme, ali Lovrinac se zauzeo za nju i prigrlio je, premda

su ga sinovi i žene grdili. A kad su za godinu dana došli jednom Stančikovi u kuću slatki i mili, kad su došli po Magdalenu, neka, kažu, ipak raste kod njih, zaludu su pomrkivali sinovi i žena, Lovrinac Magdice nije dao.

»Samo me grdite!« sjedio je pred kućom, slušao, trpio i sve podnosio tri dana.

Četvrti dan glasno se nasmijao u kut, jer ga nitko nije vidio, i bio je odmah prijazan, kad je žena ušla u kuću.

»Lovrinče, Imro Skliar poručio je malo prije, da ideš na poštu po novce.«

»Ja?« čudio se Lovrinac. »Ja po novce?«

»Dabome! Za Magdu, jer su došli novci iz Amerike.«

»Je li istina?«

»Pa ne bi badava poručivali.«

»Da, ali... Možda bi trebalo Stančikovima poručiti,« napravio je Lovrinac dobrodušno lice, i nije čudo, što je u ženi uskipio velik gnjev.

»A zar nije kod nas, zar nije naša? Zar je ne hranimo? Zar smo je nedavno pustili k Stančikovima gladovati?«

»Jest, tako je,« priznavao je tiho i strpljivo Lovrinac, »sve je tako, dobro govoriš, ali ja se za to nikad nijesam starao, niti ću se starati. No ako misliš, da bih trebao ići po novce, otići ću sutra.«

»Sutra? Kako sutra? Odmah i smjesta ideš!«

»Šta ja?« slegne plećima Lovrinac. »Meni nije stalo, ali ako hoćeš, mogu ići i odmah.«

I otišao je i donio ih je dosta.

Donio je više puta, ali badava, ljudi nijesu znali o tom, rugali su mu se i dalje. Takav je zakon: koga se jednom rug primi, ne će ga oprati ni smrt, dakle ni kod Lovrinca nije moglo biti drukčije, i kad su mu Magdalenu zavidjeli, a našli su i koješta drugo smiješno i kesili su se opet prema njemu.

»Samo se smijte!« šaptao je Lovrinac i klimao je glavom mirno i mudro. U duši nosio je sigur-

nost, da će jedamput doći takav čas, kad će se s večera do jutra sve mahom promijeniti i ukolčit će se porugljive oči, odrvenjet će smijeh, jer će doći nagrada za toliku dobrotu.

Za Magdalenu i njen hromi hod.

*

Najprije je moralo proći više godina. Strpljivih i dobrostivih deset godina. Ali što ima doći, doći će.

Gospodin župnik je za vrijeme od šest propovijedi gledao ispitujući na Lovrinca i onda ga je pozvao u župni dvor.

»Lovrinče,« počeo je duhovni pastir, »gledao sam te, da nijesi više dijete i valjano se vladaš. Ni u tuđe ne ideš, o kući ti ne hodaju zli glasovi, sinove odgajaš čestito, premda si već obudovio, pa bih se htio osloniti na te i u domu Božjem.«

Lovrinac nije razumio, što to ima biti, ali je čekao strpljivo, hoće li i to doznati.

»Ovaj tjedan sigurno ćemo pokopati Ugrina, pa ne će imati tko sa zvoncem hodati po crkvi, i danas sam kod propovijedi smislio, da bi ti bio najprikladniji za to... Htio sam već danas navijestiti, ali najprije ću se s tobom porazgovoriti.«

»Neka bude volja Božja,» kimne Lovrinac bez ganuća i bez iznenađenja, dobrostivo i ponizno. »Ako mora biti, gospodine župniče, pa ću nekako odbaviti, ali vrednijih imade kod nas dosta.«

»Samo me poslušaj, Lovrinče!«

»Ta vrlo rado, gospodine župniče!« reče i nije se sad ni nasmiješio.

Nije se uopće nasmiješio.

Kad je izašao van, samo su se breze pred župnim dvorom grohotale i kuće su se smijale i vrhovi su poskakivali.

Ali Lovrinac je bio ponizan, nije ga osvojilo ni ruganje ni zloba.

Samo su se vrbe jednom zanjihale i zašumjele niz svu dolinu:

»Sad se smijete, vi nevaljalci, sad, kad je krepost i dobrota pobijedila i kad je već sigurno, da će Ugrin umrijeti i da će zvončić biti u Lovrinčevim rukama!«

*

Ne zna se posve sigurno, ali susjedi su se, kažu, u to vrijeme kesili najružnije.

Domišljali su se i izmislili su, da je djed Lovrinac, čim je ušao u dvor, naložio Magdaleni:

»Magdaleno, za nedjelju ćeš mi pripraviti najbolje hlače za crkvu, jer ću hodati sa zvoncem po crkvi. Gospodin me je župnik za tu čast odredio.«

I Magdalena je do nedjelje dvostruko naškrobila Lovrinčeve hlače, te se još nikad nijesu tako bijelile na čovjeku kao ove, nijedne nijesu još tako šuškale, rasplit na porubu kao da je govorio, a rese su kao zvončići već unaprijed zvonile. Ali i čast je mamila ljude, a ne samo cifraste hlače, i zato prije nego je došao do crkve, pridružio mu se, tko je god mogao, i kad se umiješao među gazde, kad je digao škrljak, da ih pozdravi, onda se odupro onaj mnogi škrob na hlačama.

Naime Lovrinac je najednom osjetio, kako mu popušta svitnjak.

Viknuo je: »Hop, zlo je!« te bacio škrljak i hvatao hlače, da mu ne pobjegnu.

A glavni zvonar ogorčen šaptao je župniku, kad je ušao u sakristiju, da će se župljani sablazniti.

»Gospodine župniče, pa to ne može biti, da Lovrinac ima takvu čast!«

»A što?«

»Pa svijet bi nam se rugao!«

»Zašto?«

»Rekli bi, da imamo zvonara, kojemu hlače padaju!«

Lako je moguće, da od svega toga nema istine, ali premda su zvonarevi razlozi bili ozbiljni, — mnogi bi se zere nad njima bio zamislio, —

župnik je ipak iza propovijedi oglasio, tko će biti Ugrinov nasljednik.

*

Ali ako je istina, da sprdnja ide s čovjekom do groba, onda je još veća istina, da na koga se jedamput počne sipati krepost i čast, onda ga zasipava tako darežljivo, da se ne bi mogao obraniti, ni kad bi htio.

A djed Lovrinac bio je ponizan čovjek, primao je sve, što se na njega sipalo, pa kako je bio nadaren krepošću od malena, kakav bi mogao imati razlog, da joj se sada otima?

Možda radi rugača? Zlobnih ljudi?

To se baš ne bi isplatilo.

Ta kad je došla prava nezgoda na djeda, o njoj nije znao nitko, nego on sam. Napala ga je jednom u veče, i svu noć nije stisnuo oka, samo se prevrtao na postelji i čekao, hoće li se ta noć svršiti ili ne će. Po danu napast se još jače ukorijenila, ali nije kazao o njoj nikome ni riječi i nosio ju je sa sobom, kud je god išao.

Da se povjeri sinovima?

Otkuda! Pa rugali su mu se.

Ili da ide na groblje k ženi naricati i pitati je:

»Ženo, ženo, kud smo samo tolike novce Magdalenine potrošili, kad ih nema? I što ću ja, ni kriv ni dužan, kad Magdaleninoj materi dolaze na um besposlice: da joj je, kaže, Amerika dosadila i da kani doći kući?... Kako ću sad, kad nijesam taknuo ni guščeta od tvoje smrti, jer sam se otada još bolje uvjerio, da je guske hvatati loša stvar!...«

Gotovo je zima tresla djeda Lovrinca, kad je pomislio, da bi za njegov belaj mogli doznati i drugi.

Zato je to krio i tajio, sam je to razgrizao, za Magdalenu samo je lijepe riječi izmišljao, a kad je bio sam, predočivao je sebi njenu mater kao

zmaja, koji će naskoro doletjeti i proždrijeti ga na jedan zalogaj zajedno s crkvenim zvončićem.

Ali od dana do dana tištala ga je neprilika sve više i jednom već nikako nije mogao izdržati, nego je obukao kabanicu, i premda je bila srijeda, otišao je u župni dvor.

»Gospodine župniče, imam molbu.«

»Veliku?«

»Veliku, gospodine župniče,« kimne Lovrinac glavom.

»Van s njom, da čujem!«

Lovrinac je promišljao još časak, ali onda se nije više ustavljao.

»Najmlađi moj sin već bi se trebao ženiti. Već je vrijeme...«

»Istina je, Lovrinče.«

»...A doma ne će reći, što misli, pa sam zato došao, da ga vi svjetujete, gospodine župniče.«

»Ja?«

Lovrinac odlučno potvrdi glavom.

»Zar ja da mu ženu tražim?«

»Ne, gospodine župniče, to ne.«

»Nego?«

»Samo da ga svjetujete. Ovako: ,Janko, već je vrijeme, da se ženiš. A žena je za sav život, a ne na tjedan dva. Treba dobro birati. Radinu, mirnu i najbolje taku, koja zna tvoju kuću. A taku ćeš naći doma u komori: Magdalenu.'«

»Što?« počeo je shvaćati župnik i nehotice se nasmiješi.

»Svjetujte mu našu Magdalenu, gospodine župniče.«

»Kako?...«

»Radina je.«

»Jest... ali... to si ga i sam mogao svjetovati.«

»Jesam, ali savjet od župnika je bolji.«

»A... ovaj... Magdalena, čini mi se, malo kao šepa.«

»Da, malo zahramljuje, ali ne kod posla. A kad sjedi za stolom, tko će to opaziti?«

Župnik je i kod toga razloga rekao »hm«, počeo misliti i rasuđivati, dapače se i ušetao po sobi i nije opažao, da se Lovrinac neprestano okreće prema onome kutu, u koji on stupa.

»Lovro,« stao je pred njim najzad, »sve mi se čini, što više razmišljam, da Janko i Magdalena ne pristaju jedno uz drugo.«

Lovrinac uzdahne.

»I kad si već zbilja tako nešto htio,« nastavi župnik, »onda imaš starijega sina, udovca, to bi već lakše išlo.«

Lovrinac je šutio.

»Eto promisli, zar nemam pravo, Lovro? Udovac je udovac, stariji čovjek, ne bi išao pod momačkim perjem na vjenčanje i iskusniji je... Promisli samo!«

»Mislio sam već, gospodine župniče.«

»No pa?«

»Malo me nije izlupao, kad sam mu rekao,« priznavao je tiho Lovrinac i malo je pognuo glavu, jer mu je bila teška.

*

Kad je izašao van, breze su šuštale, ali Lovrinac se nikomu nije povjeravao.

Vrbe niz dolinu smijale su se grohotom, ali Lovrinac nije više ni uzdahnuo.

Čvrsto je nosio svoju tegobu i odmah je sve putem potanko promislio:

»A nekoga ću već naći! Sinovima ću odati, da bismo mogli izgubiti i sjenokošu, pa će im odmah doći pamet u glavu. I Magdalenu ćemo nekako opremiti, dat ćemo joj i kravu. Dabome... onu najbolju, najskuplju, koju smo za rata kupili... Pa njoj smo je i kupili! Zar nije istina? Ej, Magdaleno, kako su moji sinovi bedasti! Kakvu finu kravu imaš, a oni... Pa zar nije šteta dati djevojku iz kuće? Zar nije? Ima lice kao jabuka, hej...«

I otada je skoro svaku srijedu junački ušao Lovrinac u župni dvor i počinjao:

»Gospodine župniče, imam molbu.«

Nije dapače ni mario, što ga župnik radi njegovih molba već grdi i zacijelo davno već žali, što mu je povjerio zvončić, jer tolika očinska briga za Magdalenu dojadila bi i svetoj osobi.

Nego ta prevelika briga počela se ćukati i među svijetom, pa su zbijali za njegovim leđima šale, jer sad su se imali čemu smijati.

*

A Amerikanka je sad pred mjesec dana poslala list, u kojem je bila napisana i lađa, kojom će se vratiti. I gradovi, koje će obijati, dok se kući dovuče. Dapače i dan, kad će stati na Lovrinčevu pragu.

Pročitao je list tri puta za redom, premda nije ni bio njegov nego Magdalenin, onda ga je spravio u kožuh i šutio kao riba.

»Joj meni, joj!« bio bi uzdahnuo drugi, ali djed Lovrinac tiho je klimao glavom, jer je bio ponizan i sve zlo svijeta primao je mirno i junački.

Samo kad je došla najbliža srijeda, s većom je promišljenošću navlačio kabanicu i jače zakucao na župnim vratima.

»Imam molbu, gospodine župniče.«

Župnik je pocrvenio.

»Čuješ, Lovro, koliko ti puta trebam još reći, da mi budalaštinama ne tratiš vrijeme!«

»Gospodine župniče, pa... ne vrijedi srditi se, jer sad imam drukčiju molbu.«

Župnik nije bio radoznao i Lovrinac je mogao mirno nastaviti:

»Imam molbu, da bi mi potvrdili, kako sam se očinski starao za Magdalenu, da se ne bi bolje starala ni rođena mati.«

Župnik je imao razloga, da se opet rasrdi, jer ga je već i samo djevojčino ime bez ikakve molbe

moglo razdražiti, pa je slijedio tako dug govor, da mu je gotovo nestalo daha.

Samo što je djed Lovrinac stajao pred njim kao kamen, koji ne vidi i ne čuje i ne osjeća. Strpljivi kamen, koji se ne će srušiti prije, nego treba, jer Lovrinac je strpljivo dočekao, dok je utihnula i posljednja riječ.

I onda je počeo svoje:

»Da li bi ste mi posvjedočili...«

I dotle je ponavljao molbu, dok mu je nije župnik odobrio.

»Hvala, gospodine župniče!« počeo je zatim Lovrinac. »Imao sam samo tu molbu, jer svijet je svakakav, a ja hoću pošten biti do groba, pa neka na meni nikakva krivnja ne ostane. Starao sam se, kako sam znao, radio sam, što se moglo... pa vidjeli ste...«

Župnik nije odmah kimnuo, ali Lovrinac se polako lijepo raspripovijedao i za čas je sve bilo dobro. Govorili su jedan drugome razumne i istinite riječi, premda se ticalo Magdalene, i kad već Lovrinac nije imao nikakve dobrote u životu, na koju bi mu duhovnik još bio trebao kimati glavom, zatada je Lovrinac ovako dokrajčio:

»Onda još vam jedamput hvala, gospodine župniče, što ste me okrijepili, i imao bih još jednu malu kršćansku molbu.«

»Što?« isprijeći se župnik, jer riječ molba i sad je zvučala razdražljivo, premda je bio govor o molbi kršćanskoj.

»Da biste zapisali ozive, molim lijepo.«

»Ozive? A čije?«

»Magdalenine i moje, molim,« izgovori Lovrinac jednostavno i bešćutno kao kamen.

Samo meko i crvenkasto lice svjedočilo je, da je ipak malo čovjek, a ne kamen.

Župnik je sjedio za razgovora kod stola, i kako je dosta nestrpljivo gledao na svoje papire, sad su mu u jedan čas iščezli ispred očiju, jer je izvalio oči na Lovrinca.

Dapače je lupio i šakom po stolu i zanijemio.

Kad se razabrao od iznenađenja, htjelo mu se zlostaviti Lovrinca, ali se svladao.

Svladao se u većim stvarima, samo je u sitnici zakvačio Lovrinca.

»Lovrinče, za ozive moraju biti dvoje.«

»A nego, gospodine župniče, to se zna,« potvrdi ponizno Lovrinac, pođe k vratima i otvori ih.

»Magdaleno, ta hodi, hodi unutra, — Magdice!«

Ova posljednja riječ tako mu je slatko i dobrostivo tekla iz usta, da je župnik stisnuo zube, ali sad se sasvim svladao.

Pa, kršćanska molba!

Kad je zatim položio preda se i zgužvani popis zaručnika, gotovo se nesvijesno osmijehnuo kao onaj, koga su prevarili i zato su ga prevarili, jer je i sam sebe varao.

*

Lovrinac je izveo Magdalenu iz župnoga dvora. Nijesu ni breze šumjele i bregovi su šutjeli u nekom tihom sramu.

I vrbe niz dolinu nijesu znale, što bi prije zašuštale.

Ili samo ovo:

»Hej, hej, sad se kušajte smijati, rugači!... Sad, kad je djed Lovrinac u pravu. Sad, kad se ne bi preplašio, ni da ona američka grdosija od korablje dojedri prema njemu ravno na put!«

Ili ovako:

»Sad se smijte! Sad, kad djedu Lovrincu gotovo sjaju oči, oči dobrostive... Sad, kad šine okom na Magdalenu... Na Magdalenu, koju je ipak spasio, premda mu je sav svijet u tome smetao...«

O PISCU OVE KNJIGE

Ova je knjiga peta u nizu, kojim pred hrvatsko čitateljstvo stupaju najistaknutiji slovački pisci, da po njihovim djelima u hrvatskom prijevodu upoznamo glavne pojave slovačke književnosti. Prvi je u tom nizu bio Jan Kalinčák (1822.—1871.), najizrazitiji pripovjedač slovačke romantike, čije je glavno djelo »Varmeđinska restauracija« u prijevodu Ante Šimčika g. 1931. izdala Knjižnica Dobrih Romana (Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima). Drugi je bio Martin Kukučín (Matej Bencúr 1860.—1928.), glavni predstavnik realizma u slovačkoj pripovjedačkoj književnosti, čije je glavno djelo »Kuća u strani«, roman sa sadržajem iz hrvatskog života na otoku Braču, u prijevodu Ante Šimčika g. 1931. izdala također Knjižnica Dobrih Romana. Treća je Elena Maróthy Šoltésova (1855.—1939.), glavna žena - predstavnica slovačkog realizma, od koje je najpoznatije djelo »Moja djeca« u prijevodu dra Ljubomira Marakovića izdala g. 1923. Matica Hrvatska. Četvrti je Milo Urban (rođen g. 1904.), čiji je roman »Živi bič«, najslavnije djelo slovačke književnosti iza svjetskog rata, u prijevodu Srećka Kirina g. 1933. izdala Zabavna Biblioteka. Peti je evo J. C. Hronský (rođen g. 1896.), pored Urbana najjači slovački suvremeni pripovjedač, čiju knjigu izabranih novela u prijevodu Ante Šimčika izdaje Knjižnica Dobrih Romana, koja najsustavnije nastoji, da se Hrvati upoznaju sa slovačkom književnošću, te će u tom smjeru svoje nastojanje i nastaviti.

JOZEF CIGER HRONSKÝ je bio višegodišnji tajnik Matice Slovačke, a od svibnja 1940. je postao ravnatelj te glavne slovačke književno - izdavačke ustanove, izakako je s tog mjesta odstupio Jozef Škultéty (rođ. g. 1853.), vrlo istaknuta ličnost slovačkoga kulturnog života, koji je posljednja dva decenija stajao na čelu Matice Slovačke, a sada je svoje mjesto radi velike starosti ustupio Hronskom. Već to svjedoči o velikom ugledu, što ga ovaj književnik uživa u slovačkom kulturnom životu. Taj ugled stekao je svojim mnogim djelima, po kojima je Hronský jedan od najplodnijih današnjih slovačkih pisaca, koji po osobitosti svog stila zauzima posebno mjesto među svim ostalim slovačkim piscima. Glavna su mu velika književna djela romani »Žuti dom u Klokoči« (1926.), »Proroštvo doktora Stankovskoga« (1930.), »Hljeb« (1931.) i »Jozef Mak« (1933.). Prva dva od tih romana odaju pisca, koji snažno zahvaća u životne probleme, što ih obrađuje, ali često daje detalju prednost pred ucijeljenošću djela. Roman »Hljeb« je najveće njegovo djelo, kojemu je glavna misao vodilja, da je bijeda svagdanji kruh seljačkog života, pa zato se mnogi moraju potucati po svijetu: po Njemačkoj, Francuskoj, Kanadi, Braziliji, Australiji, a te teške socijalne prilike rađaju ćudorednim zlom kod kuće. Ali u tu čašu bijede ulijeva pisac kap po kap svog optimizma veleći: »Nema vječne bijede, ni vječne grozote... Zemlja i hljeb imaju svoje zakone, koji se ne dadu pomicati.« Najjače djelo Hronskoga je roman »Jozef Mak«, u kojem prikazuje presjek seljačkog života s lijepe i ružne strane zalazeći katkada do samih granica naturalizma. Glavni junak je tu običan čovjek, kakvih ima milijun, a za nj pisac veli: »Nije istina, da je najtvrđi kamen, najsnažniji čelik, nego je istina, da najviše na svijetu izdrži običan čovjek.« Radi te misli vodilje nazvan je poljski prijevod toga romana »Čovjek — milijun«.

Posebno je značenje Hronsky stekao u današnjoj slovačkoj književnosti kao novelista. Svojim novelama on nastavlja ondje, gdje je u slovačkoj novelistici prestao Kukučín. Uzima najviše građu sa sela u svojim knjigama »Kod nas« (1924.), »Domaja« (1925.), »Medeno srce« (1929.), »Podpoljanske pripovijesti« (1932.), »Tomčíkovci« (1933.), »Sedam srdaca« (1934.). I kao pisac dječjih priča napisao je više knjiga, na pr. »Bondove priče« (1932.), »Zabave strica Kurkovskoga« (1932.), »Zlatna kiša« (1933.) itd.

U ovu knjigu, kojom se Hronský prikazuje hrvatskoj javnosti, uzeto je prvih 9 pripovijesti iz knjige »Tomčikovci« (izdanje Društva sv. Vojtjeha u Trnavi) i posljednje 2 pripovijesti iz knjige »Podpoljanske pripovijesti« (izdanje Matice Slovačke u Turčanskom sv. Martinu). Tu je pisac obradio žive tipove iz slovačkog života, i to sve osim »Anđeline« iz seljačkog života. Svaki tip je zahvaćen tako karakterističnim crtama, te stupa pred čitaočevu maštu u jasnim obrisima i svaki sa svojim izrazitim značajkama, koje pisac posebno ističe i često gotovo do granice karikature pojačava. Piščevo je pripovijedanje zaogrnuto kao nekim velom, kroz koje ono, što nam kazuje, dobiva poseban čar, iako nam taj veo tu i tamo katkad i zastire oku jasnoću pripovijedanja, pa tek postepeno sve, što pisac niže, shvaćamo. Hronský ima radi tog svog načina pripovijedanja i radi svojih jezičnih osebina teži stil, ali je zato do u tančine plastičan. Gradnja je svake njegove novele majstorski koncipirana, a sadržaj, koji je katkad posve jednostavan, zadahnut je lirskim ugođajem, opisan minucioznom slikovitošću i često isprepleten finim, jedva zamjetljivim humorom.

Upoznavajući hrvatsku kulturnu javnost s jednom od najznačajnijih pojava današnje slovačke književnosti želimo, da i ova knjiga pridonese tomu, da plodovi slovačke kulture svakomu od nas omile onako, kako nam je mio i simpatičan slovački narod po svom karakteru, po svojoj sudbini i po svojim idealima, koji ga čine tako srodnim hrvatskom narodu.

U Zagrebu 28. lipnja 1940.

Dr Josip Andrić

SADRŽAJ

J. C. HRONSKÝ: ANĐELINA
SA SLOVAČKOGA PREVEO ANTE ŠIMČIK
NASLOVNA SLIKA OD JOSIPA RESTEKA
IZDANJE KNJIŽNICE DOBRIH ROMANA
UREDNIK DR JOSIP ANDRIĆ
KOLO 22. GODINA 1940. KNJIGA 88.

U jeronimskom izdavačkom nizu knjiga 589.

Naslovnu sliku izradio Josip Restek